

แวนส่องธรรม

โดย ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

สารบัญ

	หน้า
พระธรรมเทศนาอบรมกรรมฐาน (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕)	๓
พระธรรมเทศนาอบรมกรรมฐาน (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕)	๑๓
พระธรรมเทศนา (๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๑)	๒๓
ปาฐกถาธรรม (๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๒)	๓๕
คำถาม คำตอบ ปัญหาธรรม	๔๔
อันชนกชนนีนี้รักเจ้า เทียมเท่าชีวิตก็ได้	๕๔
เพื่อใจที่ได้ทุกข์	๗๙
โอบาท (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔)	๑๙๓
พระธรรมเทศนา (๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๗)	๒๐๓
พระธรรมเทศนา (๑๗ มีนาคม ๒๕๑๘)	๒๑๓

พระธรรมเทศนาอบรมกรรมฐาน

แสดง

ณ สภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

บัดนี้จักแสดงธัมมิกถา เป็นเครื่องอบรมจิตใจของเรานักปฏิบัติทั้งหลายเท่าที่สามารถ การฟังเบื้องต้นจะขอเผด็จให้ทราบ ตามที่ได้เคยเผด็จมาแล้ว เพราะฉะนั้นในโอกาสนี้ เป็นโอกาสที่เหมาะสมเหลือเกิน ซึ่งจะได้รับฟังการอบรมจิตใจ ให้จิตได้รับการพักผ่อนจากการงานของจิตเสียบ้าง คือว่าการงานของจิตนั้นนั้น เป็นการทำงานที่ไม่มีเวลาหยุดยั้ง การงานที่เป็นราชการและการงานที่เป็นกิจส่วนตัวเป็นต้นนั้น ย่อมมีเวลาพักบ้าง แต่การงานของใจนี่เป็นการงานอัตโนมัติ หมุนรอบตัวอยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุดยั้ง และหาความสุขให้ใจก็ไม่ได้ด้วย ฉะนั้นโอกาสนี้เป็นโอกาสที่เราจะได้รับการอบรมพักผ่อนจิตใจให้ได้รับความสงบชั่วคราวชั่วคราว และเป็นโอกาสอันดีที่เราได้เกิดมาถูกช่องถูกทาง เป็นของที่เราหาได้ยากมาก ตามที่ภาษิตท่านก็ได้กล่าวไว้แล้วว่า

กิจฺโณ มนุสฺสสปฏิลาโภ

บรรดาสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีช่องทางและโอกาสที่จะได้ประสบพบเห็นความเป็นมนุษย์ แต่เรา ได้ประสบพบมาแล้ว คือความเป็นมนุษย์ เป็นของที่ทำได้ง่ายสำหรับเรา แต่เป็นสิ่งที่หาได้ยากสำหรับสัตว์ผู้ไม่มีโอกาส เมื่อโอกาสได้เป็นของเราแล้วเช่นนี้ จึงไม่ควรปล่อยโอกาสให้เสียไป การอบรมจิตใจให้ได้รับความสงบนั้น เป็นหนทางที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทุก ๆ พระองค์ได้ทรงสรรเสริญมาแล้ว ใจของเราถ้าไม่มีเวลาพัก ไม่มีเวลาสงบ ก็ไม่เป็นของแปลกจากบรรดาสัตว์ทั่วไป เช่นเดียวกัน กาลใดสมัยใดที่ใจของเราได้มีการพักผ่อนหย่อนใจ ได้รับการอบรม เราจะได้เห็นโทษแห่งความคิดความปรุงความวุ่นวายของใจ เราจะได้เห็นคุณแห่งความสงบของใจ ในเมื่อเราได้เข้าถึงความสงบแล้วจะได้เป็นบาทฐาน หรือศรัทธาแห่งความตั้งมั่นในหลักแห่งกรรมเป็นลำดับไป

การฟังเทศน์ ไม่จำเป็นที่จะกำหนดออกมาสู่ภายนอก เช่น กำหนดออกมาสู่ท่านผู้เทศน์ดังนี้ไม่จำเป็น สิ่งจำเป็น คือกำหนดดูหัวใจของตนในขณะที่ฟังเทศน์ เมื่อเราตั้งใจไว้ด้วยดี รักษาใจของเราด้วยสติ ให้มีความรู้จดอยู่จำเพาะใจแล้ว เรื่องของพระธรรมเทศนาจะแสดงมากน้อย ลึกตื้น หยิบละเอียดเท่าไร จะต้องเข้าไปสัมผัสที่ใจของเราที่ตั้งไว้ดีแล้วนั่นเอง ธรรมจะเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจของเรา ให้ได้รับความสงบ ธรรมส่วนใดที่ตกค้างอยู่ในขณะที่เราฟังพระธรรมเทศนาเข้า

สู่ความจดจำ ธรรมส่วนนั้นเป็นของเราที่จะได้นำไปประพฤติปฏิบัติในกาลต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสงบใจในขณะฟังธรรมสำคัญมาก

คำว่า ความสงบบางท่านก็จะไม่เข้าใจ ความสงบกับความฟุ้งซ่านเป็นของคู่กัน ความฟุ้งซ่านวุ่นวาย เกิดจากความคิดความปรุงของจิตใจ จะปรุงทางอดีตก็ตาม ทางอนาคตก็ตาม ปรุงเรื่องดีก็ตาม เรื่องชั่วก็ตาม ย่อมจัดว่าเป็นงานของจิตทั้งสิ้น เมื่อใจของเราได้ปล่อยงานนั้นๆ เสีย เข้ามาพักดำรงตนอยู่ด้วยความสงบ ปราศจากความปรุงแต่งใดๆ ขณะฟังเทศน์ก็มีความรับรู้อยู่กับพระธรรมเทศนาเท่านั้น นี่ท่านเรียกว่า ใจของเราได้รับความสงบ เมื่อใจของเราได้รับความสงบแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้มีความเยือกเย็นในจิตใจ ใจก็มีกำลัง นอกจากใจของเรามีกำลังแล้ว ยังสามารถที่จะทำร่างกายของเรา ซึ่งเป็นสมบัติของใจนี้ให้มีพลังงานขึ้นอีกได้ เพราะเหตุนั้น ธรรมโอสถจึงเป็นของจำเป็นทั้งภายในและภายนอก คำว่าภายในหมายถึงใจ ที่ได้รับธรรมโอสถเป็นเครื่องเยียวยา แต่ใจก็จะได้เห็นเหตุเห็นผล เห็นความสงบสุขภายในจิตของตน และเห็นความทุกข์ขึ้นเป็นลำดับภายในใจ คำว่าภายนอก หมายถึงกายของเราจะมีความสุขความสบาย นี้เรียกว่า “ธรรมโอสถ เครื่องเยียวยาจิตใจของเรา” และเยียวยาธาตุชั้นธของเรา ให้มีความสุขกายสบายเสียได้

ในเบื้องต้นได้กล่าวไว้แล้วว่า “เราทั้งหลายได้เป็นผู้ประสบโอกาสอันดี คือความเป็นมนุษย์” ในเบื้องต้นเราได้เป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นของแท้ของจริง สัตว์ประเภทอื่นเขาไม่มีโอกาสที่จะรู้จักว่า การทำดีเป็นผลอย่างไร การทำชั่วเป็นผลอย่างไร ความทุกข์ความสุขเป็นอย่างไร เขาไม่ทราบ เขาไม่มีโอกาสที่จะพยายามแก้ไขสิ่งที่เป็นความชั่ว และเขาไม่มีโอกาสที่จะบำเพ็ญคุณงามความดี ให้เกิดให้มีขึ้นในตัวของเขาได้ แต่สำหรับมนุษย์เราซึ่งได้ลาภอันประเสริฐ ในความเป็นมนุษย์มาแล้ว ย่อมมีโอกาสที่จะรู้ได้ทั้งดีทั้งชั่วบาปบุญคุณโทษทุกประเภท นี้จัดว่าความเป็นมนุษย์เป็นลาภอันประเสริฐแล้ว

ที่แรกมันจะเกิดขึ้นจากงาน คือ การทำคุณงามความดี จากการอบรมคุณงามความดี และพยายามแก้ไขความชั่วที่เราได้กระทำมาแล้ว ในคราวที่ได้มีจิตลุ่มหลงเป็นกำลัง พยายามทำคุณงามความดีให้เกิดขึ้นที่เราเอง ที่กาย ที่วาจา และที่ใจของเราเอง ก็จัดว่าเป็นลาภอันหนึ่งของพวกเราแล้ว ถ้าเราได้ผ่านความเป็นมนุษย์ ก็ได้ลาภเพียงมนุษย์เท่านั้น ลาภที่สอง คือคุณงามความดีที่เราจะสั่งสมให้เป็นนิสัยติดกับจิตกับใจของเราไปในกาลข้างหน้า ให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยอำนาจความดี ถ้าปัจจุบันเราไม่สามารถที่จะอบรมทำให้เกิดให้มีขึ้นในตัวของเราแล้ว ก็ชื่อว่าเราได้ขาดลาภในส่วนนี้ไป

เพราะฉะนั้นพึงทราบว่า ท่านกล่าวว่า “มนุษย์สุปฏิลาภ” ดังนี้ ความเป็นมนุษย์เป็นลาภนั้น หมายถึงความเป็นมนุษย์ในเบื้องต้น ลาภที่สองซึ่งเป็นสิ่งสำคัญนั้น เป็นสิ่งที่เราทั้งหลายจะพึงทำให้เกิดให้มีขึ้นในตัวของเรา หากยังความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นเท่านั้นแล้ว มนุษย์ในโลกนี้มีมากมาย ก่ายกอง ถ้าทำตัวไม่ดีเสียเช่นนี้ ถ้าจะขาดจากความเป็นมนุษย์ในกาลข้างหน้าหรือ ก็จะกลายเป็น

“มนุสฺสตริจฺฉานโน” ไปเสีย ไม่ได้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยศีลด้วยธรรม เพราะเหตุนั้นเราพึงย่นเข้าได้ว่า ความเป็นมนุษย์ที่หาได้ยากนั้น ย่นเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่มีศีลมีธรรม รัฐบาลบุญคุณโทษจนสามารถแก้ไขอุปสรรคให้ได้เป็นลำดับในกาลนั้นๆ ทั้งอุปสรรคในทางฝ่ายโลก ทั้งอุปสรรคในทางฝ่ายธรรม

ทางฝ่ายโลกหมายถึงการงานหรือความประพฤตินทางผิด เมื่อกระทำลงไปด้วยกาย วาจา ใจ โดยปราศจากปัญญา จะปรากฏผลเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น จึงควรพยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล จนเป็นนิสัย เคยชินต่อการละชั่ว ทำแต่ความดี ชีวิตก็จะเป็นไปเพื่อความราบรื่น เรียกว่า ผ่านอุปสรรคไปได้ทางหนึ่ง ทางฝ่ายธรรมหมายถึงอสังขกิเลส ซึ่งเป็นเครื่องผูกมัดจิตใจของตนให้หมดสิ้นไปโดยลำดับๆ มนุษย์ประเภทนี้ จัดว่าเป็นมนุษย์ที่หาได้ยาก ดังองค์พระศาสดาพร้อมทั้งพระสาวกและสาวิกาเหล่านั้น เป็นสัตว์ที่หาได้ยาก เป็นมนุษย์ที่น่ากราบ นำไหว้ นำเคารพบูชาเหลือเกิน แต่มนุษย์นอกจากนั้น ก็เป็นผู้มีคุณงามความดีรองลำดับกันมา ซึ่งตนของตนได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะเหตุนี้ เราทั้งหลายจึงบำเพ็ญตนของตนให้เป็นมนุษย์ที่หาได้ยาก ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วและในลำดับที่สองว่า

กิจฉํ มจฺฉาน ชีวิตํ

ความได้ผ่านพ้นอุปสรรค คือความล้มความตายมาแล้วจนถึงในวันนี้ นี้ก็นับว่าเป็นลาภอันหนึ่งแห่งชีวิตจิตใจของเรา และพึงทราบในขณะเดียวกันนี้ว่า ชีวิตจิตใจนี้ไม่เป็นรูป ไม่เป็นตัว ไม่เป็นวัตถุ แต่เป็นเพียงหายใจเข้าหายใจออก เราจะวัดตัวของบุคคล หรือจะเอาความหนุ่มความแก่มาวัดก็ไม่ถูก ข้อสำคัญอยู่กับลมหายใจเท่านั้น ถ้าหายใจเข้าแล้วไม่ออก เขาก็เรียกว่า “คนตาย” ถ้าหายใจออกแล้วไม่เข้า เขาก็เรียกว่า “คนตาย” เช่นเดียวกัน คนตายย่อมไปจากคนเป็นนี้ทั้งนั้น เราเห็นอยู่ในที่ทั่วไป สัตว์ตาย สัตว์เป็น คนตาย คนเป็น เดินเข้าไปในตลาด เราจะเห็นแต่ป่าช้าของสัตว์ทั้งนั้น ทั้งสัตว์เป็นทั้งสัตว์ตายเคลื่อนกล่นกันอยู่นี้ สัตว์เป็นก็เป็นเพื่อจะตาย สัตว์ตายก็ไปจากสัตว์เป็น อยู่ด้วยกันทั้งสัตว์ตายทั้งสัตว์เป็น เมื่อคนตายแล้วไปฝัง ณ ที่ใด ผา ณ ที่ใด เขาก็เรียกว่าป่าช้า

แท้ที่จริงป่าช้ามีอยู่ทั่วไป แม้ในสถานที่เรานั่งอยู่เดี๋ยวนี้ก็เป็นป่าช้าเหมือนกัน ถ้าเราหมายถึงว่า สัตว์เกิดมาแล้ว ได้ตายลงในสถานที่ใด สถานที่สัตว์ตายนั่นเอง เรียกว่า “ป่าช้า” นี้ก็ไม่เป็นของแปลก เพราะแผ่นดินทั้งแผ่นดินเป็นป่าช้าของสัตว์ทั้งนั้น ไม่มีสถานที่ใดที่จะว่างจากความเป็นป่าช้าของสัตว์ มนุษย์ที่เป็นกับมนุษย์ที่ตายอยู่ด้วยกันเช่นนี้แต่ไหนแต่ไรมา แม้จะไปเผาในวัดใด ๆ ก็ตาม เช่นในกรุงเทพฯ ฯ นี้ ไม่มีโอกาสที่จะได้เผาตามป่าตามรกเหมือนอย่างในชนบท เช่น บ้านป่าขาดทั้งหลาย ประเพณีของบ้านป่าขาดอนั้น ในเมื่อคนตายแล้วเขาก็นำศพไปเผาตามป่า จึงเรียกที่เช่นนั้นว่า “ป่าช้า” แต่ในกรุงเทพฯ ฯ ของเรากลายเป็นวัดไปเสีย ไปเผาในวัดจึงไม่เรียกป่าช้าเรียกเพียงเมรุเท่านั้น เมรุก็คือป่าช้าสำหรับเผาศพนั่นเอง

นี่ถ้าเราได้พิจารณาถึงสภาพเหล่านี้ ทั้งที่เป็นสังขารธรรม ผู้ที่ตายแล้วนั้นไปจากคนเป็นแล้ว ก็เป็นเหตุที่จะไม่ให้เรานิ่งนอนใจในชีวิตจิตใจของเรา ซึ่งเป็นอยู่ ณ บัดนี้ก็เป็นผู้ที่อยู่เพื่อจะตายด้วยกันทั้งนั้น สิ่งใดเล่าที่เราจะพึงอบรมให้เป็นมงคลแก่จิตใจของเรา สิ่งใดเล่าที่เราจะบำเพ็ญให้เกิดให้มีขึ้นในตัวของเรา คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ตนของตน เราจึงไม่ควรนิ่งนอนใจ คำว่า บุญนั้นหมายถึง “ความสุข” จะเป็นความสุขที่เกิดขึ้นทางใดก็ตาม ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม เป็นสิ่งที่เรามุ่งปรารถนาทั้งนั้น ชื่อว่าความสุขแล้วแม้จะมาสัมผัสเพียงเล็กน้อย ใครๆ ก็ไม่ต้องการ แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ไม่ต้องการ แต่มันเหลือวิสัยที่จะผ่านพ้นความทุกข์ไปได้

เมื่อเราคิดเห็นเหตุผลความเป็นความตาย คนเป็นคนตายไปจากคนๆ เดียวแล้ว เราจึงไม่ควรประมาทในสกลกาย คือ ชีวิตจิตใจของเรานี้ เพราะว่าชีวิตจิตใจนี้ะ อยู่กับลมหายใจเท่านั้น ไม่มีปรอทเป็นเครื่องวัด ไม่มีอันใดที่จะวัดได้ว่า คนนั้นยังเหลืออีกเท่านั้นเท่านี้ปี คนนั้นมีอายุเท่านั้น ยังอีกเท่านี้จึงจะตาย หรือร่างกายของบุคคลนี้ยังสมบูรณ์ยังไม่ควรจะตาย หรือยังหนุ่มยังสาว อยู่จึงไม่ควรจะตายดั่งนี้คาดไม่ได้ทั้งนั้น อยู่กับลมหายใจ เมื่อลมหายใจหมดแล้วในกาลใด กาลนั้น เขาก็เรียกว่าคนตายทันที แม้จะเก็บไว้ในบ้านยังไม่นำไปเผาที่ไหน เขาก็เรียกว่าผีตายอยู่แล้ว ก็กลายเป็นผีหลอกขึ้นมาทันที แม้เป็นลูกเป็นหลานหรือเป็นลูกเป็นเต้าก็ตาม แต่ก่อนก็ถือว่า เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นปู่ ย่า ตา ยาย พอชีวิตจิตใจได้ออกไปจากร่างของบุคคลนั้นเท่านั้น ก็เลยกลายเป็นผีแก่ลูกแก่หลานขึ้นมาทันที ทำให้หวาดเสียวหรือน่ากลัวไปหมดทั้งร่าง นี่ก็ไปจากคนเป็นนี้เท่านั้น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสภาพที่จะแตกจะดับอยู่ทั่วสกลกายของเรา อยู่รอบด้านของเราแล้ว เรียกว่าเราอยู่ในกองเพลิง เราจะหาวิธีอุปายใดๆ ที่จะแหวกว่ายออกจากกองเพลิงนี้ได้ จะไม่ได้เผาผลาญเราอยู่เป็นเวลานาน ผู้ที่ไม่ประมาท ในเมื่อได้พิจารณาถึงเรื่องความเป็นความตายอันนี้ ซึ่งไม่เป็นสาระแก่นสารทั้งใดๆ ไม่ต้องการ แต่เมื่อได้ยึดถือความตายเหล่านี้ หรือความแก่ ความสลาย ความทำลาย ความแปรสภาพเหล่านี้เป็นหลักใจ เป็นนิมิตเครื่องเตือนจิตใจอยู่เสมอแล้ว ก็สามารถที่จะบำเพ็ญตนของตนให้เป็นประโยชน์ขึ้น ด้วยอำนาจสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสาร เพราะความตายใครๆ ไม่ต้องการ เช่นอย่างพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ชาติปิ ทุกขา ชราปิ ทุกขา” ดั่งนี้เป็นต้น ท่านก็ตรัสว่าเป็น อริยสัจ

ความเป็นความตายใครจะต้องการเล่า พระพุทธเจ้าทำไมท่านจึงแสดงอย่างนี้ ท่านแสดงอย่างนี้ท่านมิได้หมายให้เอาความตายนั้นมาเป็นสมบัติของตน หมายถึงว่า ให้พิจารณาถึงเรื่องความตายแล้วจะเป็นเหตุให้ไม่ประมาท จะได้บำเพ็ญคุณงามความดี สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง จะได้ชวนชวายุริบเร่งในเมื่อชีวิตยังมีอยู่ เมื่อชีวิตจิตใจหาไม่แล้ว ทำเท่าไรก็ยุติลงเพียงเท่านั้น ทำได้มากก็ตาม ทำได้น้อยก็ตาม เมื่อจิตใจของเราหมดเมื่อใดแล้ว เราก็ต้องยุติคือหยุด เราได้มากได้น้อย เราก็เสวยผลตามกำลังแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว ผลที่เราได้รับนั้น ก็ได้รับมากน้อยตามกำลังแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้วมากน้อยตามกำลังของเรา

เพราะเหตุนี้ ในบทที่สองที่ท่านว่า “กิจฉั มจฺจาน ชีวิตํ” ชีวิตเป็นของหาได้ยากนี้ คือหาได้ยากในกาลที่บุคคลได้มีคุณงามความดี ที่จะให้สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องไปกับชีวิตจิตใจของตนประจำวัน ๆ อย่าได้มีความประมาทนอนใจ ในวันหนึ่ง ๆ อย่างน้อยที่สุดจะไม่ได้ทำอะไรเลย ก็ขอให้ได้ไหว้พระสวดมนต์ นอนก็ขอให้นอนกับคำว่า พุทฺโธ ธัมโม สังโฆ หรือกำหนดลมหายใจเป็นบทธรรมเข้ากับจิตใจของเรา เมื่อเวลาหลับไปก็จะได้ไม่ฝันลามกต่าง ๆ หรือขาดใจตายเสียในขณะที่นอนหลับ ก็ให้เป็น “สุคติ” คือไปดีด้วยอำนาจแห่ง พุทฺโธ ธัมโม สังโฆ เป็นบทธรรมที่ดี เป็นเครื่องกำกับจิตใจของเราให้ไปสู่ที่ดีได้ นี่การอบรมจิตใจเป็นผลเป็นประโยชน์เช่นนี้ นี่เป็นบทที่สอง ในอันดับที่สามว่า

กิจฉั สทุธมฺมสฺสวนิ

การได้ฟังพระธรรมเทศนานั้น ท่านว่าเป็นของยาก คำว่า เป็นของยากนั้น ยากสำหรับบุคคลที่ไม่อยากฟัง และสำหรับบุคคลในสมัยนี้ ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ประกาศไว้กว่า ๒,๕๐๕ ปีแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีความบกพร่อง ในทางศีลก็ดี ในทางสมาธิก็ดี ในทางปัญญาที่ดี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธรรมาภิธานแล้วแต่เป็นธรรมซึ่งเป็น “สวากขาตธรรม” ที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ดีแล้วทั้งนั้น เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า ยากสำหรับในสมัยนี้ แต่ในสมัยที่ไม่มีพระพุทธเจ้า ไม่มีพระธรรม ไม่มีใครสามารถที่จะมาแสดงได้นั้น นั้นนับว่ายาก ยกให้ว่าเป็นของยากจริง แต่จะยากอยู่ตลอดกาลนั้นไม่ใช่เช่นนั้น ยากสำหรับเราที่จะไม่มีโอกาส ความไม่พอใจ โลกมันบังคับจิตใจ ท่วมถมจิตใจ ไม่ให้มีเวลาเวลาที่สดับตรับฟัง คือ ตรองดูเหตุดูผล ดูความล้มความตาย ความแก่ความทรمان ความทุกข์ซึ่งมีภายในใจของตนเหล่านี้ นี้เรียกว่า พระธรรมเทศนา ทั้งนี้

เราไม่มีโอกาสที่จะสดับตรับฟังจากพระท่านเทศน์ โอกาสที่ได้พิจารณาสกลกายความเป็นอยู่ ซึ่งมันเดินอยู่ตลอดเวลา ในรอบด้านแห่งสกลกายของเรา ไม่มีด้านไหนที่จะไม่แก่ ไม่มีด้านไหนที่จะไม่เจ็บ ไม่มีด้านไหนที่จะไม่ตาย มันแตกมันดับด้วยกันทั้งนั้น แปรสภาพอยู่ทุกส่วนทุกอวัยวะซึ่งมีอยู่ในร่างกายนี้ นี่การที่เราฟังธรรมเป็นของหายากนั้น หมายถึงยากเพราะอำนาจแห่งจิตใจของเรามันถูกกิเลสตัณหาอาสวะผูกมัดตรึงจูดลากไปในสถานที่ไม่ควร ถ้าจะฝืนไปในทางธรรมแล้ว มันฝืนยากฝืนลำบาก นี่ละการที่จะฟังธรรมมันเป็นของยากอย่างนี้สำหรับสมัยปัจจุบัน เพราะสมัยนี้ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้แล้ว เพราะเหตุนี้ เราจึงพยายามฝืนจิตของเรา ไตร่ตรองดูความเป็นอยู่

เราไม่ต้องมองดูนอกก็ได้ ถ้าหากมองดูนอกมันเป็นของลำบาก ให้เรามองดูตัวของเรานี้แหละ อริยสัจก็จะเต็มไปในภายในใจของเราทั้งนั้น จะประกาศอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งยืน เดิน นั่ง นอน จะมีแต่อริยสัจทั้งนั้น อริยสัจทั้งนี้ล้วนแล้วแต่เป็นธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ที่จะปรากฏพระองค์ขึ้นมาได้ชื่อว่า เป็นพุทธะ เป็นศาสดาของโลกก็ดี พระสาวกทั้งหลายที่จะปรากฏองค์ว่า เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และมาปรากฏองค์ของท่านว่าเป็น

สรณะของเราทั้งหลายก็ดี ล้วนแล้วแต่ท่านได้พิจารณาเรื่องอริยสัจธรรมทั้งสิ้น ซึ่งมีอยู่รอบตัวของท่านนี้ได้โดยชัดเจนแจ่มแจ้ง จนรู้เห็นตามเป็นจริงในสภาวะธรรมทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายที่เห็นว่าเป็นข้าศึกแต่ก่อน มีชาติความเกิด ชราความแก่ และมรณะความตาย เป็นต้นเหล่านี้ ก็ได้กลายเป็นคู่มิตร กลายเป็นคติธรรมตา เพราะท่านเห็นตามเป็นจริงในสภาวะธรรมทั้งหลายแล้ว ไม่มีการตำหนิติโทษในสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เพราะเขาเป็นอยู่เช่นนี้

ในเมื่อทางเดินของวิญญูะมันมีอยู่ตราบไต่ เรื่องความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งเป็นผลของวิญญูะ มันต้องแสดงอยู่ตราบนั้น ทางเดินของวิญญูะคืออะไรเล่า เราจะหาที่อื่นที่ไหนไม่ได้อีกเหมือนกัน นอกจากเราจะดูหัวใจของเราซึ่งเป็นตัววิญญูจักรเท่านั้น เพราะเหตุใดจึงว่าหัวใจของเราเป็นวิญญูจักร โลภะเล่าเกิดมาจากที่ไหน คนตายแล้วไม่มีความโลภ คนตายแล้วไม่มีความโกรธ คนตายแล้วไม่มีความหลง คนตายแล้วไม่มีความรักความชัง ไม่มีความอิจฉาบังเบียดใคร ๆ ทั้งนี้ไม่เป็นกิเลสตัณหาแก่คนตาย มันเกิดขึ้นแต่หัวใจดวงนี้เท่านั้น

คำว่าเกิดนั้น หมายถึงใจดวงนี้ไปก่อกำเนิดเกิดมาในสถานที่ต่าง แล้วแต่อำนาจแห่งกรรมของคนที่ได้ทำไว้แล้วกอดันหัวใจดวงนี้เองให้ไปเกิดในสถานที่นั้น เมื่อไปปรากฏในสถานที่ใด รูปร่างอันใด จะเป็นสัตว์ก็ตามบุคคลก็ตาม ท่านก็เรียกว่ามันเป็นผลแห่งวิญญูะ มันแสดงตัวขึ้นมาแล้วให้เป็นรูปเป็นกาย เป็นหญิงเป็นชาย นี่ท่านเรียกว่าความเกิด เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วเช่นนี้ ความแก่เราไม่ต้องถาม มันก็ต้องเป็นเงาขึ้นมาตามตัวกับความเกิดนั้น ความเกิดความตาย เมื่อเราได้สร้างบ้านสร้างเรือนให้เขาแล้ว ความทุกข์ทรมานเราจะขับไล่ไสส่งเขาไปไหนเล่า บ้านเรือนก็คือกายนี้เอง เป็นบ้านเป็นเรือนของทุกข์ เหตุที่จะเป็นบ้านเป็นเรือนขึ้นมาก็เพราะนายช่าง นายช่างก็คือตัณหา ตัณหาก็ก้ออกจากความหลงโลกนั่นเอง หลงในความที่เราเคยเจ็บเคยแก่เคยตายเท่าไร ก็เข้าใจว่าจะได้อยู่แน่นอนแหละ มันก็กอดันให้เป็นอยู่เช่นนี้ นี่ท่านเรียกว่าวิญญูะ มันออกมาจากหัวใจดวงนี้

ทีนี้เมื่อมันปรากฏเป็นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่ท่านเรียกว่าเป็นผลของวิญญูจักร มันแสดงตัวขึ้นมารอบด้าน ผู้ที่จะยกตนของตนให้พ้นจากกองทุกข์ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาสภาพนี้ ที่มีอยู่รอบด้านทุก ๆ ท่าน ให้เป็นไปวันละเล็กละน้อย ไตร่ตรองอยู่เสมอ นี่เรียกว่าฟังธรรม เราจะฟังพระธรรมเทศนาจากพระ ก็เป็นธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ฟังในทางสถานีวิทยุกระจ่ายเสียง ก็เป็นธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราจักฟังจักตรองดูตามเหตุตามผล ในความเป็นอยู่ของตนและความเป็นอยู่ของธรรม ที่ได้ผ่านเห็นในทางตาก็ดี ทางหูก็ดี ได้ยินเสียงก็ดี เสียงดีก็ดี เสียงไม่ดีก็ดี เสียงร้องไห้ก็ดี เสียงหัวเราะก็ดี ได้ยินข่าวว่าเขาตายก็ดี ได้ยินข่าวว่าเขาเจ็บก็ดี ได้ยินข่าวว่าเขาฝังที่ไหน เผาที่ไหนก็ดี มันล้วนแล้วแต่เป็นอริยสัจ จัดเป็นธรรมที่ออกมาจากหัวใจ ซึ่งเป็นตัวของวิญญูะทั้งสิ้น เมื่อเราพิจารณาเห็นสภาพความเป็นอยู่ของโลกตามเป็น

จริง เช่นนี้แล้ว ใครจะอยากมาอยู่ในกระทะแห่งกองทุกข์นี้ มันร้อนระอุอยู่ตลอดเวลา โลกนี้ใครจะมาอยู่ให้ร่มเย็นเป็นสุขเป็นอิสระแล้ว มันเป็นไม่ได้สักรายเดียว โลกอันนี้มันต้องเป็นอย่างนั้น

นี่การพิจารณาให้เห็นโทษแห่งความเกิด โทษแห่งความทุกข์ ต้องดูความทุกข์ของเรา ถ้าเราไม่เห็นโทษของเราแล้ว เราจะไม่มีโอกาสเห็นโทษ ซึ่งมันเกิดขึ้นจากความทุกข์นั้น และจะเห็นคุณในการที่เราจะก้าวพ้นไปจากความทุกข์ไม่ได้ เพราะเหตุนี้เอง คัมภีร์พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตี พระอรุณสาวกที่ดี ท่านจึงถืออริยสัจธรรมทั้งสี่นี้เป็นของประเสริฐสุดประจำศาสนาของท่าน และเป็นหนทางที่บรรดาสัตว์จะได้เข้าไปตามอริยสัจธรรมทั้งสี่นี้ให้ถึงแดนอันเกษม ได้แก่ วิมุตติ ติพระนิพพาน คำว่า วิมุตติ ก็คือความหลุดพ้นจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เอง จิตใจที่เต็มด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ในเมื่อได้ถูกชักฟอกด้วยปัญญา ถูกอบรมด้วยอำนาจแห่งคุณงามความดี เริ่มต้นตั้งแต่ ทาน ศีล ภาวนา ขึ้นไปตามลำดับๆ จนมีความสามารถแก่กล้าแล้ว ก็สามารถที่จะตัดหัวใจ คือ วัฏฏะอันเต็มไปด้วยอวิชชาอันนี้ ให้พ้นไปจากอวิชชาความหลงตนเสียได้ กลายเป็นความรู้ขึ้นมาอย่างล้วนๆ ไม่มีอันใดที่จะเคลือบแฝงอีกต่อไป นั่นท่านเรียกว่าพระนิพพาน

ใครจะตั้งชื่อหรือไม่ตั้งก็ตาม ในเมื่อถึงจุดนั้นแล้ว เป็นความรู้ที่เรียกว่า ความรู้ในหลักธรรมชาติแท้ ไม่ใช่จะมีอยู่เฉพาะผู้ใดพระนิพพานเท่านั้น คนเราและสัตว์ที่ยังไม่ถึงพระนิพพาน ความรู้ที่เป็นเชื้อเดิมที่จะรับรู้สิ่งทั้งหลายก็ยังมีอยู่ประจำ เช่น เมื่อเด็กเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ตกคลอออกมาจากท้องแม่ใหม่ๆ นั่นนะ เขาได้รู้ได้เรียนอะไรบ้าง เช่น รส หรือชื่อของรส มีรสหวาน รสเค็ม เป็นต้นไม่มีใครได้มีโอกาสเรียนทั้งนั้น ทีนี้เมื่อเขาเต็มนม เขาจะต้องรู้รสหวานรสเปรี้ยวหรืออะไรก็ดี หรือเมื่อเขาจะรับประทานอาหารเพราะความหิว เขาจะแสดงอาการอย่างไรขึ้นมาให้เราทราบอีก เวลาเขอิ่มแล้วก็แสดงอาการให้เราทราบ เราจะฝืนให้เขารับอีกเขาก็ไม่ยอมรับ นี่แสดงว่า ความรู้ในหลักธรรมชาติเริ่มแสดงออกมาให้รู้ตั้งแต่เมื่อเด็ก

จนกระทั่งถึงเราทั้งหลายนี้ก็เหมือนกัน เช่น เราได้สิ่งต่างๆ มีขนมเป็นต้น มาจากเมืองนอก เราไม่เคยรู้จักเลยว่า ขนมอันนี้เป็นชื่ออะไร เมื่อได้เข้าไปสัมผัสกับลิ้นแล้ว ลิ้นจะบอกที่เดียวว่า ขนมประเภทนี้เป็นอย่างไร ลิ้นจะตัดสินขึ้นมาเอง นี่คือความรู้ในหลักธรรมชาติ แต่เป็นความรู้ขั้นสามัญ ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นธรรมในหลักธรรมชาติ มีอยู่ในตัวของเราทุกๆ ท่าน ขอแต่เราได้พยายามอบรมพิจารณาพิจารณาพิจารณาในตัวของเรานี้ แล้วความรู้ของเราก็จะค่อยกลายเป็นความรู้ที่เต็มไปด้วยเหตุผล และรอบคอบในตัวเอง จนสามารถยกฐานะของตนขึ้นสู่ความรู้ธรรมชาติขั้นวิสามัญได้ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายฉะนั้น ในอันดับที่สี่ว่า

กัจจโฉ พุทธธานมุปปาโท

ในเมื่อเราได้ชวนขยายอบรมพิจารณาพิจารณาพิจารณาพิจารณา ซึ่งเป็นของหาได้ยากนี้แล้ว พยายามทำให้เป็นของที่ง่ายเกิดขึ้นในตัวของเรา จนกระทั่งในใจของเรามีความดุจดั่งที่จะฟังพระ

ธรรมเทศนา ทั้งภายนอกภายในอยู่ตลอดเวลาแล้ว คำว่า “พุทโธ” ซึ่งเป็นของที่จะเกิดขึ้นได้ยากนั้น จะปรากฏขึ้นในหัวใจของเรา คำว่า พุทโธนี้ แยกได้ ๓ ประเภทคือ

พุทโธ ซึ่งเป็นของพระพุทธรเจ้า ที่อุบัติขึ้นในโลกนี้แต่ละครั้ง ๆ แต่ละพระองค์ ๆ เป็นของหาได้ยากอย่างหนึ่ง

พุทโธ ที่เกิดขึ้นเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ของพระสาวกทั้งหลายนั้น ก็เป็นของที่หาได้ยากอย่างหนึ่ง

พุทโธ ของสามัญสัตว์ ผู้อยู่ภายใต้อำนาจกิเลส จัดเป็นพุทโธที่หาได้ง่ายประเภทหนึ่ง

เพราะเหตุใดเล่า เพราะพุทโธอันนี้ ได้ถูกกิเลสตัณหาอาสวะควบคุมหุ้มห่อไว้ หรือกดขี่บังคับไว้ ไม่ให้แสดงตัวออกมาเป็นอิสระเสรีได้ ในเมื่อจิตคือความรู้ประเภทนี้ไม่สามารถที่จะหลุดพ้น คือยกตนออกมาจากโคลนตม กล่าวคือกิเลสอาสวะได้แล้ว ธรรมชาตินี้จะรู้เหตุรู้ผลในสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นจริงตลอดเวลาได้อย่างไรเล่า เมื่อธรรมชาติอันนี้ได้ถูกพินิจพิจารณาขัดเกลาอยู่เสมอ ด้วยการอบรมคุณงามความดี เริ่มต้นตั้งแต่สมาคมกับนักปราชญ์บัณฑิต ผู้ฉลาดในทางแก้ไขตนของตนให้พ้นอุปสรรค ไม่ว่าจะอุปสรรคภายนอก อุปสรรคภายในแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยให้ตนของตนมีได้ ความรักความชอบในคุณงามความดี แล้วก็บำเพ็ญตนของตนตามความสามารถ จนเกิดความขำขันขำขันหรือความติดใจพอใจในการที่จะบำเพ็ญตนของตน ถึงกับว่าวันหนึ่ง ๆ ถ้าไม่ได้ให้ทานแล้วอยู่ไม่ได้ ไม่ได้รักษาศีลแล้วอยู่ไม่ได้ ไม่ได้เจริญเมตตาภาวนาเสียอย่างนี้อยู่ไม่ได้

เมื่อใจของเราได้มีความพอใจถึงขนาดนี้ จนสามารถพินิจพิจารณา หรือฟังธรรมโดยอัตโนมัติ ซึ่งเป็นของปรากฏอยู่ภายในใจของตนเองได้จนชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว พุทโธ คือธรรมชาติที่รู้ซึ่งถูกกดขี่ด้วยอำนาจกิเลสนี้ ก็จะค่อยไหลขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ จนกระทั่งได้มีความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ แล้วถอดถอนสิ่งที่เป็นข้าศึกออกจากจิตใจของตนเสียได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีอะไรเหลือ นั่นแลพุทโธที่เป็นของหาได้ยากนั้น จะปรากฏเป็นพุทโธที่แท้จริงสำหรับตัวของเรา นี้เมื่อแยกออกไป คำว่า “พุทโธ” เป็นของพระพุทธรเจ้านั้น เป็นพุทโธประเภทหนึ่ง “ธัมโม” ซึ่งเป็นของพระพุทธรเจ้านั้น ก็เป็นธรรมประเภทหนึ่ง เป็นสมบัติของพระพุทธรเจ้า “สังฆโม” ในประเภทที่สาม ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธรเจ้านั้น ก็เป็นสังฆโมของท่าน เป็นสาวกของท่าน

ในเมื่อเราได้มีความอุตสาหะพยายามขยันหมั่นเพียร ได้หยาบย้อมต้นทูนจากพระพุทธรเจ้า คือพุทธรูปดวงนั้นมาเข้ากับจิตใจของเรา ได้หยาบย้อมพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้ามาเป็นเครื่องชี้ช่องทาง เป็นเครื่องประพฤติปฏิบัติตามให้เป็นธรรมของเราขึ้นมา เราพยายามหยาบย้อม สังฆโมคือข้อปฏิบัติของพระสาวกตั้งแต่สุปฏิปันโนเป็นลำดับ ๆ ไป น้อมเข้ามาเป็นข้อปฏิบัติของตน ผลรายได้ที่หยาบย้อมมาจาก พุทธร ธรรมะ สังฆะ ของพระศาสนาเข้ามาเป็นสมบัติของเรา จนกระทั่งเราปรากฏมีทูนมีรอน สามารถตั้งเนื้อตั้งตัวได้ จนเป็นพุทธรที่ปรากฏขึ้นมาที่ใจของเราเป็นพุทธรวิมุตติ

หมายถึงพุทธะบริสุทธิ์ที่หลุดพ้นจากสิ่งแวดล้อมทั้งหลายได้ ธรรมะคือความอัศจรรย์ซึ่งเกิดขึ้นจากความบริสุทธิ์ของดวงใจนั้น ก็จะเป็นธรรมของเราอย่างแท้จริง สังฆะคือเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพุทธะกับธรรมะอันบริสุทธิ์และประเสริฐ หรือเป็นเจ้าของแห่งพุทธะกับธรรมะอันวิเศษนั้น ก็กลายเป็นพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ของเรา นี่แหละเราบำเพ็ญตามพระศาสนา บำเพ็ญตามพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตามพระสงฆ์ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า สมบัติทั้งสามประการนั้น ก็กลายมาเป็นสมบัติของเรา นี่สมกับชื่อที่มีในบทที่สี่ว่า

กัจฉ โข พุทธานมฺบุปาโท

ความอุบัติตรัสขึ้นแก่ผู้รู้ทั้งหลาย เป็นของหาได้ยากนั้น เราพยายามทำผู้รู้ขึ้นให้ปรากฏขึ้นที่ใจของเรา เราแลก็จะเป็นผู้ได้ชื่อว่า “ทรงไว้ซึ่งสมบัติอันล้ำค่า”

วันนี้ได้แสดงถึงเรื่องธรรมตั้งแต่ กัจฉ โข มนุสฺสุปฏิลาโก กล่าวถึงความเป็นมนุษย์เป็นของหาได้ยาก เราทั้งหลายเป็นผู้ที่เรียกว่า เกิดขึ้นมาบงกอบสมบัติแห่งมนุษย์แล้ว

กัจฉ มจฺจวน ชีวิติ ความมีชีวิตมาตั้งแต่ต้นทางจนถึงเดี๋ยวนี้ ก็จัดว่าเป็นบุญลาภของเรา

กัจฉ สทฺธมฺมสุตฺตานิ การฟังธรรมที่ว่าเป็นของหาได้ยากนั้น เราทั้งหลายก็ได้ฟังอยู่แล้ว ณ โอกาสนี้ และต่างท่านต่างก็ได้อบรมพิจารณาถึงเรื่องสังฆารธรรม ทั้งภายนอกภายใน จัดว่าเป็นปัจจัยแต่ละอย่างๆ แห่งการฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง และในบทสุดท้าย คำว่า

กัจฉ โข พุทธานมฺบุปาโท ความอุบัติตรัสขึ้นแก่ผู้มีความบริสุทธิ์แห่งใจที่เป็นอิสระเสรี พ้นจากกิเลสอาสวะตัณหาทั้งหลายนั้น ก็จักกลายเป็นของเราขึ้นมา

เพราะเหตุนี้ บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลาย ในเมื่อได้ฟังแล้ว โปรดได้นำไปพิจารณา น้อมธรรมทั้งสามสี่ข้อนี้ เข้ามาสู่ตัวของเราให้เป็น “อุปนิโยโก” ให้เป็นผลเป็นประโยชน์สำหรับตัวของเรา คำว่า “สนฺทิฏฐิโก” ได้แก่ความรู้เองเห็นเองนั้น หมายถึง สนฺทิฏฐิโก ชั้นต่ำก็มี ชั้นกลางก็มี ชั้นละเอียดสูงสุดก็มี สนฺทิฏฐิโก เริ่มจะปรากฏตั้งแต่เราอุทสาห์บำเพ็ญทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาเป็นลำดับมา เป็นธรรมที่เราจะรู้ในตัวของเราว่า ตั้งแต่ก่อนเราไม่เคยให้ทาน แต่ก่อนเราไม่มีศรัทธาเชื่อในพระศาสนา เชื่อในบุญในกรรม มาบัดนี้เราได้เชื่อแล้ว เราได้เห็นประจักษ์กับใจของเราแล้วว่า เราได้ให้ทาน เราได้รักษาศีล เราได้เจริญภาวนา นี่ก็เป็น สนฺทิฏฐิโก ความเห็นเอง ด้วยตนเอง

อนึ่งเราได้อบรมภาวนา บังคับจิตใจของเราให้อยู่ในอำนาจ กดขี่ด้วยสติ ไตร่ตรองด้วยปัญญา บังคับบัญชาจิตใจของเราให้อยู่ในอารมณ์อันเดียวกัน จะปรากฏเป็นอารมณ์ที่สงบขึ้นมา และจะปรากฏเป็นความสุขขึ้นมาเป็นลำดับ นี่ก็จัดว่าเป็น สนฺทิฏฐิโก ของเราประเภทหนึ่ง จนกระทั่งเป็นผู้มีความรู้ความฉลาด สามารถแก้ไขจิตใจของตนให้หลุดพ้นจากสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย เป็น สนฺทิฏฐิโก อย่างยอดเยี่ยมขึ้นที่ตัวของเรา นี่แหละเป็นผลแห่งการปฏิบัติธรรมให้น้อมเข้ามาสู่

ตัวเสมอ ให้เป็น โอปนยิโก สิ่งที่เราเห็นด้วยตา สิ่งใดที่เราฟังด้วยหูจะเป็นเสียงดีหรือชั่วก็ตาม ให้นำเข้ามาเป็นเครื่องพำสอนตนเอง หมั่นพิจารณา ให้ได้รับผลประโยชน์จากสิ่งที่ผ่านมาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายของเรา เราจะได้ไม่เสียสิ่งที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบลาภอันประเสริฐ และไม่เสียสิ่งที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา คำว่า “พุทธโธ” ที่บริสุทธิ์นั้น จะได้กลายเป็นของเราเป็นสมบัติของเราทุก ๆ ท่าน

ในอวสานกาลเป็นที่จบลงแห่งพระธรรมเทศนา ขอบุญญาภาพแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ จงมาปกเกล้าเหล่าท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้มีความสุขกาย สบายใจ และท่านทั้งหลายมีความมุ่งมาดปรารถนาสิ่งใด ขอความปรารถนานั้น ๆ จงสำเร็จแต่ท่านทั้งหลายทุก ๆ ท่าน เทอญ

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศนาอบรมกรรมฐาน

แสดง

ณ สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย

เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

บัดนี้จักแสดงพระธรรมเทศนา เป็นภาคอบรมกรรมฐานเป็นคำรบที่ ๒ ต่อจากคราวที่แล้ว
มา

คำว่า การอบรมกรรมฐาน หมายถึงการอบรมจิตใจของเรานั้นเอง จิตใจเป็นอย่างไรจึงต้องอบรม ตามธรรมชาติของใจ ย่อมมีความพยศอยู่เสมอ ในด้านความคิดความปรุงซึ่งเกิดขึ้นมาจากใจเอง แต่เราไม่สามารถที่จะรู้จักวิถีแก้ไขความพยศของตนเอง ความพยศอันนี้เป็นสิ่งสำคัญ จะทำให้คนชั่วได้ ก็เพราะความพยศซึ่งเกิดขึ้นจากใจ จะทำให้คนเป็นคนดีได้ ก็เพราะความรอบคอบที่รู้จักวิธีรักษาประคับประคองจิตใจ ให้เป็นไปในทางที่ดี

เพราะเหตุนั้น นักปราชญ์กับคนพาลจึงเป็นขงมีอยู่ในโลก เนื่องจากผู้มีความเฉลียวฉลาดและไม่เฉลียวฉลาดต่างกัน ในวิธีการที่จะดำเนินตนไปในทางที่ขัดข้องหรือราบรื่น จึงขึ้นอยู่กับการปฏิบัติต่อใจเป็นสิ่งสำคัญ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

อเสวนา จ พาลานํ ปรณฺฑิตานญฺจ เสวนา

ให้ระวังคนพาล อย่าคบค้าสมาคมกับคนพาล และในขณะเดียวกัน พึงพยายามคบกับบัณฑิตนักปราชญ์ ดังนี้

คำว่าคนพาลก็มีได้ทั้งภายนอกและภายใน คนพาลภายนอก ได้อธิบายมาบ้างแล้วในกัมมัทแรก คนพาลภายในหมายถึงใจของคนเรา ใจของเราเป็นพาลนำตัวของตัวไปสู่ทางที่ไม่ดีเสมอ ใจที่คิดเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความคิดเช่นนี้ท่านเรียกว่า “ความคิดที่เป็นพาล” ออกจากหัวใจดวงนี้ การที่เราพยายามฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้หายพยศเป็นลำดับไปนั้น ก็เพื่อให้เป็นผู้เฉลียวฉลาด ในการดำเนินจิตใจให้เป็นไปเพื่อความราบรื่น ก็ต้องอาศัยการอบรมจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ใจในเมื่อได้รับการอบรมดีแล้ว จะปฏิบัติทางโลกหรือดำเนินการครองชีพก็มีความสะดวก จะปฏิบัติในด้านศีลธรรม ก็เป็นไปเพื่อความราบรื่นเช่นเดียวกัน

เพราะเหตุนั้น การอบรมจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ความเป็นพาลหรือความเป็นบัณฑิตเกิดขึ้นในจิตดวงเดียวนี้ การที่เรามาอบรมกรรมฐาน ณ บัดนี้ ก็เพื่ออบรมจิตใจของเราให้ไปถูกทาง ถูกทางในสถานที่นี้หมายถึงว่า ความคิดออกที่ได้คิดออกในทางใจ แล้วปฏิบัติในทางกาย พุดในทางวาจาเป็นไปเพื่อความถูกต้อง เราจะเกี่ยวกับสังคมหรือบุคคลอื่น การกระทำหรือคำพูดของ

เราย่อมเป็นไปเพื่อความราบรื่น หรือความสมัคสมานสามัคคีแก่บรรดาชนทั้งหลายโดยทั่วๆ ไป นี้ก็เพราะเหตุว่า การที่จิตใจของเราได้รับการอบรมมาเรียบร้อยตามสมควร

ที่นี้การอบรมที่จะให้เป็นบัณฑิตยังมีหลายชั้น เพราะคำว่าพาลก็เป็นเช่นเดียวกัน คนพาลอย่างหยาบ คนพาลอย่างกลาง คนพาลอย่างละเอียด คนพาลอย่างหยาบ ก็คือว่าทำความเดือดร้อนแก่พี่ ป้า น้ำ อา เช่น เทียวฉก ลัก ปล้นสะดม ก่อความเดือดร้อนแก่หมู่ชนเหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าเป็นคนพาลอย่างหยาบ คนพาลอย่างกลางก็คือว่า ไม่ถึงกับทำเช่นนั้น คนพาลอย่างละเอียด คิดอยู่ภายในใจ คิดอิจฉาพยาบาท ปองร้ายแก่บุคคลผู้อื่น คิดเคียดแค้นต่างๆ อยู่ภายในใจ ไม่ถึงกับลงมือทำด้วยกายวาจา อันนี้ท่านเรียกว่าพาลประเภทหนึ่ง การที่เราได้มานั่งสมาธิ หรือฟังท่านอบรมกรรมฐานดังนี้ เพื่อจะให้เห็นความผิดความถูก ซึ่งเกิดขึ้นจากใจของเรา

เพราะโดยลำพังเราเอง แม้ความคิดที่เป็นไปในทางที่ผิดจะปรากฏอยู่กับเราตลอดเวลาก็ตาม ถ้าเราไม่ได้รับการอบรมหรือไม่มีสติแล้ว ย่อมจะไม่สามารถรู้ความคิดที่ผิดๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากใจของตนเองได้ ความคิดผิดประเภทนี้เมื่อปล่อยให้คิดอยู่เสมอโดยไม่มีการหักห้าม ปล่อยให้ไปตามกระแสของความกดดันอันมีกำลังอยู่ภายในใจ และไม่มี ความสนใจในการที่จะพยายามเยียวรักษา หรือบังคับบัญชาแล้ว ความคิดที่เคยสั่งสมในทางที่ชั่วอยู่ตลอดเวลา อาจจะเป็นความคิดที่มีกำลังมาก สามารถที่จะหลุดลาก กาย วาจา ให้ผิดไปก็ได้ เพราะฉะนั้น การอบรมจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

สำหรับผู้ที่ชอบในทางกรรมฐาน ยิ่งเป็นธรรมที่ละเอียดยิ่งไปกว่าการที่กล่าวมานี้ คือพยายามอบรมจิตใจของตนให้มีความสงบเยือกเย็น คำว่าใจเยือกเย็น ย่อมจะเกิดขึ้นจากการที่ใจหยุดทำงาน การที่ใจของเราจะหยุดทำงาน คือความคิดต่างๆ ซึ่งตนเคยคิดมาเสียได้นั้น ย่อมต้องอาศัยบทธรรมบทใดบทหนึ่งเป็นเครื่องกำกับใจของเราเอง ให้ใจของเราได้อาศัยหรือบริการรม มีความรู้สึกอยู่กับธรรมประเภทนั้นๆ จนมีความชำนาญและควบคุมด้วยสติของเราอยู่เสมอ เมื่อใจได้ถูกบังคับบัญชาอยู่ด้วยสติแล้ว ก็เป็นเหตุที่จะหยั่งลงสู่ความสงบ เมื่อใจของเราได้รับความสงบ คือปล่อยอารมณ์ทั้งหลายเสีย เหลือแต่ความรู้อันเดียวกันนั้นแหละ ความสุขจะปรากฏขึ้นมา เราจะได้มีความเชื่อใจของเราว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า

คนเราที่ไม่ได้อบรมจิตใจให้เป็นสิ่งมีคุณค่าจนประจักษ์แก่ตนเองแล้ว อาจจะคิดเห็นสิ่งภายนอกว่า มีคุณค่ายิ่งกว่าใจไปเสีย นั่นจึงเป็นเหตุให้เราพุ่งเพ้อเห่อเหิมในสิ่งทั้งหลาย มีด้านวัตถุนิยมเป็นต้น จนเลยเถิดก็มี การที่เราอบรมจิตใจของเราจนปรากฏเห็นความสงบขึ้นในใจเช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุที่จะยับยั้งใจของเรา ให้รู้จักประมาณในสิ่งทั้งหลายซึ่งเป็นความจำเป็น ที่เราจะต้องอาศัยเขาพอสมควร การอบรมจิตใจของเรา ให้เป็นไปเพื่อความสงบ ด้วยอำนาจแห่งความพยายามจริงๆ หรือด้วยอำนาจแห่งความเพียร ด้วยความเป็นผู้มีสติแล้ว ใจจะมีอำนาจเหนือสติ หรือความ

ประคับประคองไปไม่ได้ ไม่วันใดก็วันหนึ่งจะต้องปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาที่ใจดวงที่กำลังฟุ้งเพื่ออยู่ กำลังฟุ้งชานอยู่นี่เอง

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก่อนที่จะปรากฏเป็นองค์ศาสดาขึ้นมาในโลกนั้น ก็ปรากฏว่า พระองค์เป็นผู้มีกิเลสตัณหาอาสวะเช่นเดียวกับบรรดาเราทั้งหลาย แต่เหตุไฉนพระองค์เจ้าจึงบังคับบัญชา หรือกำจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ใจของพระองค์ออกได้จนหมดไม่มีอันใดเหลือ จนปรากฏเป็นพุทธเจ้าที่เด่นดวงขึ้นมาในโลกได้ ก็ต้องอาศัยความพยายาม ความขยันหมั่นเพียร ความเอาใจใส่ อยู่เสมอ ตามธรรมชาติจิตใจของเรา ชอบจะไหลลงทางต่ำเสมอไป เช่นเดียวกับน้ำ นอกจากว่าจะมีเครื่องกีดตัน เริ่มตั้งแต่พยายามมีความพากเพียร มีความอดทน หมั่นไตร่ตรอง หมั่นประกอบหมั่นรักษาจิตใจของตน หมั่นไหว้พระสวดมนต์ หมั่นบังคับบัญชาอยู่เสมอ จนใจของเราเกิดความเคยชิน มีความติดอกติดใจต่องานที่ตนเคยกระทำแล้ว ก็จะปรากฏเห็นผลขึ้นมาที่ใจของเรา เมื่อใจของเราปรากฏเป็นผล คือความสุขเกิดขึ้นมาแล้ว นั่นแหละเป็นต้นทุนของเรา ให้เราได้มีแก้จิตแก่ใจ มีความเชื่อความเลื่อมใสแน่นแฟ้นเข้าโดยลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเราก็จะมีช่องทาง ที่จะพยายามทำจิตใจของเราให้มีความสงบยิ่งกว่านั้น

คำว่าความสงบนั้น จะเข้าไปสงบชั่ว ๓ นาที หรือ ๕ นาทีก็ตาม ขอนี้ขึ้นอยู่กับความเคยชินและไม่เคยชิน แต่ผู้ที่มีความเคยชินต่อสมาธิ ต่อการภาวนาแล้วนั้น อาจจะอยู่ได้เป็นเวลาหลายชั่วโมง การที่จิตเข้าไปพักอยู่เช่นนั้น ปรากฏเป็นความสงบ ปรากฏเป็นความสุข ปล่อยวางอารมณ์อันใดทั้งหมดที่ตนเคยคิดมา มีแต่ความรู้และสติคอยกำกับกันอยู่เท่านั้น ปราศจากอารมณ์ที่มารบกวนทุกประเภท นี่ท่านเรียกว่าใจหยังเข้าสู่ความสงบ ใจเมื่อปรากฏเป็นความสงบได้เช่นนั้นแล้ว จะเริ่มเห็นใจของตนว่ามีคุณค่า และจะเริ่มเห็นตนของตนว่ามีคุณค่า และจะเริ่มเห็นตนของตนว่า เป็นผู้สมควรแก่พระศาสนา

โดยมากความคิดของเราไม่ว่าใครๆ ทั้งนั้น แม้แต่ผู้แสดงอยู่ ณ บัดนี้ก็เคยมีความรู้สึกที่จะเรียนให้บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบ ณ บัดนี้เหมือนกัน คือเข้าใจเสียว่า คุณงามความดีทั้งหมดไม่ใช่ฐานะของเรา ที่จะพึงประกอบพึงบำเพ็ญให้เกิดให้มีขึ้นเป็นสมบัติส่วนตัว จนถึงมรรคผลนิพพานอันเป็นธรรมชั้นสูงสุด เป็นฐานะหรือวิสัยของท่านผู้มีอำนาจวาสนา ผู้มีบุญญาภิสมภาร เช่นอย่างพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงสามารถบำเพ็ญให้เกิดให้มีขึ้นอย่างสมบูรณ์ได้ จะเป็นผู้วิเศษขึ้นได้ก็เพราะพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกทั้งหลายเท่านั้น บรรดาพวกเราๆ นี้ เป็นผู้ที่ไม่สามารถหรือไม่ใช้หน้าที่ที่จะบำเพ็ญตนของตนให้เป็นเช่นนั้นได้ ความคิดเช่นนี้ ในเมื่อเรายังไม่ได้รับการอบรมหรือได้รับความซาบซึ้งในพระศาสนาเพราะการไม่ได้บำเพ็ญ การไม่ได้กระทำ อาจจะเกิดขึ้นได้ มีขึ้นได้แทบทุกรายไป

ทีนี้เมื่อเราได้อุตสาหะพยายาม ทำด้วยความพากเพียรจริงๆ ให้เป็นกิจประจำวันเช่นเดียวกับการครองชีพของเรา งานการครองชีพของเราวันหนึ่งๆ เราจะละเว้นไม่ได้ ถ้าละเว้นวันหนึ่งการ

ครองชีพของเราที่ขาดตกบกพร่องไป หรือไม่สมบูรณ์ เมื่อเราได้ประกอบอยู่ทุกๆ วัน ตามเวลาแล้ว การครองชีพของเราก็จะเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์และร่มเย็นเป็นสุข ข้อนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อเราได้อุตสาหะพยายามประกอบจิตใจของเรา จนปรากฏว่าเป็นกิจประจำวัน หรือประจำอิริยาบถของเราแล้ว เราก็นับวันที่จะได้รับรสแห่งพระสัทธรรม คือความสงบปรากฏขึ้นที่ใจของเราทุกๆ ราย ตามกำลังความสามารถ เท่าที่ตนของตนจะพึงบำเพ็ญให้เกิดได้มากน้อยแค่ไหน ทั้งนี้เมื่อเราได้รับความสงบ เพราะเกิดขึ้นจากจิตที่ปล่อยวางอารมณ์แล้ว ความสุขหรือความเชื่อความเลื่อมใสความเป็นอัครรรักษ์ ก็จะปรากฏขึ้นที่ใจของผู้ที่ปล่อยวางภาวะในขณะนั้นนั่นทีเดียว

เมื่อใจของเราได้รับความสงบเยือกเย็นแล้วเช่นนี้ แม้จะถอนออกมาแล้วก็ตาม ใจย่อมจะมีความเชื่อความเลื่อมใส ความยินดี ความกระหม่อมอยู่เสมอว่า เราได้ทำอยู่ในขณะนั้นได้ปรากฏเป็นความสุขขึ้นมาในใจเช่นนั้น แล้วจะได้เพิ่มความพากเพียรยิ่งๆ ขึ้นไป การที่เราจะอบรมจิตใจของเราให้เป็นไปเพื่อความสงบ ก็นับวันว่าทำได้ง่ายเป็นลำดับไป และมีความสงบได้อย่างเร็วโดยลำดับไป จนปรากฏว่าเรานั่งอยู่ในสถานที่ใด เราจะกำหนดใจของเราให้เข้าสู่ความสงบ ในกาลใด ในสมัยใด ก็ได้ตามความต้องการ นี่คือการสงบที่ได้ถูกอบรมจนชำนาญแล้ว นั่งอยู่ที่ไหนก็ปรากฏว่ามีความสุขเกิดขึ้นจากใจของเราเสมอไป ที่นี้เราอยู่ที่ไหน ไปที่ใดก็จะเริ่มเห็นตนว่ามีราคาเป็นผู้มีคุณค่าควรแก่พระศาสนา เป็นภษชณะอันสำคัญ ที่จะรองรับพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ทุกประเภท ทุกประการ

การอบรมจิตใจให้เป็นไปเพื่อความสงบเยือกเย็นนี้ นอกจากที่เราจะละจากโลกนี้ไปแล้ว เราจะไปสู่โลกไหน โลกสูงขนาดไหน แม้ปัจจุบันอยู่ ณ บัดนี้ เราก็อยู่แผ่นดินเช่นเดียวกับมนุษย์เขา แต่ความสุขก็ปรากฏว่า เเด่นชัดอยู่ที่ใจของเรา ทั้งที่เรายืนในพื้นแผ่นดิน อยู่ในบ้านในเรือน เดินเหินไปมาเช่นเดียวกับมนุษย์ในโลกนี้ แต่ความสุขที่ปรากฏอยู่ที่จิตใจของเรา รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่อัครรรักษ์อยู่ ณ ภายในจิตใจ อันเกิดขึ้นจากการอบรมใจของเราให้เป็นไปเพื่อความสงบ เมื่อใจของเราได้รับความสงบเยือกเย็นแล้วเราก็มีต้นทุน หรือมีช่องทางที่จะพิจารณา ให้เห็นสภาวะต่างๆ ไป ซึ่งเป็นของมีอยู่ได้โดยถูกต้อง สภาวะนั้นๆ ท่านก็กล่าวว่าเป็นสิ่งแวดล้อม คำว่าสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นได้ ๒ นัย คือ

ผู้ที่มีความโง่เขลาเบาปัญญา หนักไปในทางชั่ว สิ่งทั้งหมดก็กลายเป็นสิ่งที่เสริมความชั่วไปโดยลำดับ

ผู้ที่มีความหนักแน่นในด้านศีลธรรม เช่น เป็นผู้หนักไปในทางสงบ สิ่งทั้งหลายก็กลายเป็นเครื่องเตือนใจ ให้ได้รับอุบายจากความสัมผัส เป็นการเสริมความสงบให้มีกำลัง และในขณะเดียวกัน เราอาจพิจารณาไตร่ตรองถึงสิ่งแวดล้อมที่มาสัมผัสให้เป็นไปโดยธรรม และถือเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมได้ ในขณะที่สิ่งแวดล้อมนั้นๆ มาสัมผัส

อีกประการหนึ่ง ท่านผู้ที่ปฏิบัติทั้งหลายพึงทราบ ว่า คำว่า ความสงบนั้นเป็นสาธารณะ คำว่า สมาธิ คือจิตตั้งมั่นลงในขณะจิตรวม เมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้ว ความสงบเยือกเย็นของใจนั้น ไม่ได้ละตามสมาธิที่ถอนขึ้นมา คงมีความสงบ คงมีความเยือกเย็นอยู่ แม้เราจะคิดจะปรุงเรื่องราว หรือคิดอ่านการทำงานอันใดก็ได้ตามต้องการ แต่ใจของเรามีได้มีความฟุ้งซ่านวุ่นวาย มิได้ติดข้องหม่นหมองไปตามความที่เราคิดไปในสิ่งนั้นๆ นี่ท่านเรียกว่า ความสงบเป็นของประจำตัวอยู่เสมอ สมาธิ คือความแน่วหนามั่นคงของใจขณะที่จิตรวมลงไป หรือจะเรียกว่าสมาธิเป็นของแน่วหนามั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ แม้จะคิดจะปรุงจะแต่ง อันนี้ก็แล้วแต่ท่านผู้ที่จะให้ชื่อให้นาม เมื่อสมาธิของเราเป็นต้นทุนแล้วเช่นนี้ เราย่อมมีช่องทางที่จะพิจารณาภาวะ ซึ่งมีอยู่ในตัวของเรา

เราจะพิจารณาเรื่องกองทุกข์เราก็ไม่ต้องเอื่อมไปดูที่ไหน เราจะเห็นอยู่ได้ภายในตัวของเราว่าเป็นก้อนทุกข์ทั้งนั้นทีเดียว เราจะต้องบำบัตร์รักษาอยู่เสมอ พิจารณาไปสภาพใด อាកารใด จะเป็นอาการของทุกข์ทั้งนั้น พิจารณาส่วนใดเป็นต้นว่า อนิจจัง คือความไม่เที่ยง เราก็จะเห็นชัดว่า มันเป็นไม่เที่ยงอยู่ตลอดเวลา แม้ที่สุดอาการของใจที่ปรุงอยู่ แต่งอยู่คิดอยู่ก็ตาม เป็นสภาพที่ไม่แน่นอนทั้งนั้น ปรุงเท่าไรก็ดับไปเท่าๆ กับความปรุง คือความเกิดมีมากน้อยเท่าใด ความดับก็มีมากน้อยเท่ากันเช่นนั้น นี้เรียกว่า ปัญญาของเราเริ่มไหวตัว

ถ้าจะพูดถึงเรื่องอนัตตา เราพิจารณาดูว่า สภาพเหล่านี้ในเมื่อได้จากอัตภาพนี้ไปแล้วเขาเรียกว่าคนตาย สภาพไหนบ้างที่มีอยู่ในร่างกายของเรานี้ที่จะติดตัวของเราไป แม้แต่ผมเส้นเดียวก็ไม่ติดตัวไป ทั้งเคลื่อนอยู่ในโลกธาตุอันนี้ ส่วนดิน เมื่อร่างกายของเราได้แตกลงไป ก็กลายเป็นดินไปตามเดิม เป็นลม เป็นไฟ เป็นน้ำ ไปตามสภาพของเขา ปฏิเสธในความเป็นสัตว์ เป็นบุคคลเป็นหญิงเป็นชายทั้งนั้น เมื่อเราพิจารณาเห็นชัดด้วยปัญญาเช่นนี้ ภายนอกเราก็เห็นเช่นเดียวกับภายในภายในก็เห็นเช่นเดียวกันกับภายนอก เราพิจารณาภายนอกก็สื่อถึงการพิจารณาภายใน คือ สภาพทั้งภายนอกภายในนั้น มีความเป็นเช่นเดียวกัน คือ เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา เช่นเดียวกัน นี้เรียกว่า เราพิจารณาด้วยปัญญาของเรา

เมื่อปัญญาของเรามีความสามารถได้ไตร่ตรองอยู่เช่นนี้ เรื่องของสมาธิ คือ ความแน่วหนามั่นคง ความสงบของใจก็ยังมีกำลังมาก เรายังมีความสุข และยังมีความเห็นภัย แม้ที่สุดในสภาพที่มีอยู่ทั้งหมดทั่วสกลกายนี้ เราจะเห็นว่าเป็นกองทุกข์ หรือกองเพลิงอันหนึ่ง ที่ได้รับการเหยี่ยวยารักษา หรือก่อความกังวลให้กับเราอยู่ตลอดเวลา เราจะได้เห็นโทษในส่วนนี้ สภาพทั้งหลายที่อยู่รอบด้านของเรานี้เล่า เราก็จะได้เห็นตามเป็นจริง ตามสภาพของเขาเช่นนั้น เบื้องต้นก็ต้องมีการดำหนิตินิม โดยมากก็ต้องมีความรักเป็นธรรมดา เมื่อเราพิจารณาเห็นสภาพเหล่านั้นชัดเจนด้วยปัญญาของเราแล้ว ความยึดมั่นถือมั่น ก็ย่อมปล่อยวางมาจากความเห็นชอบ เห็นแจ้งเห็นชัดเจนนั่นเอง เมื่อยังไม่เห็นชัดก็ย่อมสำคัญมั่นหมาย หรือย่อมมีความสงสัยเป็นธรรมดาและถือมั่นเอาไว้

ต่อเมื่อปัญญาได้คลี่คลายดูสภาพทั้งหลาย เห็นแจ้งเห็นชัดเจนตามความเป็นจริงแล้ว ความยึดมั่น ถือมั่นก็ค่อยหลุด หรือปล่อยวางเข้าสู่ความสงบ

นี่เรียกว่าปัญญาเริ่มไหวตัวก้าวขึ้นสู่ความชำนาญ เมื่อเราได้พิจารณาอยู่เช่นนี้แล้ว ใจของเราจะมีอะไรมาทำให้เศร้าหมองได้เล่า ย่อมมีความขะมักเขม้น และมีความระมัดระวังรักษาตัวอยู่ อย่างเข้มแข็ง สติก็กล้า ปัญญาที่รอบตัว ความเพียรก็มีอยู่ตลอดเวลา เห็นภัยในโลกก็เห็นมาก เห็นคุณที่จะข้ามพ้นไปจากความทุกข์ความทรมานทั้งหลายก็เห็นมาก ที่กล่าวนี้ทั้งหมด กล่าวถึงสภาพทั้งหลาย อันเป็นไปในทางด้านวัตถุ ซึ่งเคยสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจิตมาเป็นเวลานาน จนไม่สามารถจะกำหนดรู้ได้ว่า ส่วนไหนเป็นภัยแก่จิต เพราะความกลมกลืนกันโดยสามัญสำนึก ที่มีส่วนธรรมที่มองไม่เห็นด้วยตาเนื้อ แต่เป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ อากาโรทั้ง ๔ นี้ ท่านก็เรียกว่า ชั้นแต่ละอย่าง ๆ เหมือนกัน องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าท่านจึงได้ตรัสไว้ว่า เตสํ รูปสม โสข ความระงับดับเสียซึ่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข

ความสุขอันยิ่งใหญ่ นั่น ไม่นอกไปจากตัวของเราเอง รูปชั้นอันนี้ก็ เป็นสังขารประเภทหนึ่ง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่าง ๆ เมื่อเราได้พิจารณาถึงสังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ชัดแจ้งด้วยปัญญาแล้วนั้น เราสามารถจะรู้เท่าทันในธรรมทั้งหลายไม่เพียงแต่รูปกายของเรา รูปภายนอกจะใกล้จะไกล จะสูงต่ำ หยาบ ปานกลาง หรือเล็กก็ตาม มีค่ามีราคาหรือไม่มีก็ตาม ตามความสมมุตินิยมของโลก เราสามารถที่จะรู้เท่าทันปล่อยวางได้ทั้งนั้น นี่ท่านเรียกว่า ปล่อยวางได้ในสังขารธรรมประเภทหนึ่ง ส่วนสังขารธรรมประเภทที่สำคัญที่สุดก็คือ สังขารธรรมประเภทที่เกิดขึ้นในใจของเรา ได้แก่ความปรุงหรือความคิดของใจ

ท่านว่าการระงับสังขารธรรมทั้งหลายเหล่านั้นได้แล้ว เป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ นั่น หมายถึงสังขารธรรมที่เป็นเหตุ เป็นตัวสมุทัยเกิดขึ้นมาจากความลุ่มหลง เมื่อเราสามารถรู้เท่าทัน ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณของเราได้แล้ว ความที่วาระงับดับเสียซึ่งสังขารนั้น คือระงับสังขารภายในด้วยปัญญาของเรา ถอดถอนอุปาทานความถือมั่นเป็นลำดับเข้าไป อุปาทานเกิดขึ้นมาจากไหน อุปาทานก็เกิดขึ้นมาจากความไม่แน่ ไม่จริง ไม่ชัดเจนแจ่มแจ้งของใจ ที่เป็นความรู้ภายใต้อำนาจของอวิชชาและความสงสัย จึงเป็นเหตุที่จะให้ยึดมั่นถือมั่นในความสงสัยประเภทนั้น ๆ หรือไม่สงสัย แต่เป็นไปเพราะอำนาจอวิชชามันบังคับเสียเลยว่า สิ่งนี้ดี สิ่งนี้น่ารัก สิ่งนี้น่าซัง เป็นต้น ไม่สงสัยว่าสิ่งนี้ดีจริงหรือชั่วจริง แต่มันก็ถือได้เหมือนกัน นี่ท่านก็เรียกว่า อวิชชา

เมื่อใจของเราได้พิจารณาคลี่ยุติสังขารธรรม เห็นชัดในภายนอกตามเป็นจริง และพิจารณาคลี่ยุติสังขารภายใน ให้รู้ชัดตามเป็นจริงแล้ว ความปล่อยวางในสังขารธรรมนั้นเราไม่ต้องบังคับ มันปล่อยเองด้วยความรู้แจ้งเห็นชัด สละทิ้งด้วยปัญญา ที่นี้คำว่า การระงับดับเสียซึ่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสุขนั้น สังขารที่เป็นตัวผล ได้แก่รูปธาตุอันนี้ สังขารที่เป็นตัวเหตุ ได้แก่ความคิดความปรุงว่าดีว่าชั่ว ว่าหยาบว่าละเอียดเหล่านี้ เกิดขึ้นมาจากใจ เรียกว่าความคิดก็ได้ หรือ

เรียกว่าสังขารก็ได้ สังขารอันนี้เกิดขึ้นมาจากไหน เกิดขึ้นมาจากการบงการของอวิชชา เมื่อเราได้พิจารณาด้วยปัญญาส่วนละเอียด ค้นเข้าไปจนถึงหลักเดิม ซึ่งเป็นที่ตั้งอยู่ของอวิชชาคืออะไร

เมื่อค้นเข้าไปถึงหลักเดิมของอวิชชา อันเป็นตัวกิเลสอย่างละเอียด ด้วยปัญญาอันละเอียดแล้ว ตอนนี้เทียบได้กับสงครามใต้ดิน คือ ถ้าเรายังเห็นอีกว่า อวิชชากับตัวเราเป็นอันหนึ่งจากกัน และกันอยู่แล้ว อวิชชากับเรา ก็คงจะเป็นข้าศึกแก่กันไปตลอดเวลา ไม่ทราบว่าจะใครจะเป็นฝ่ายแพ้ฝ่ายชนะ เพราะอวิชชาก็คือความหลง เราเป็นผู้หลงเอง ทีนี้ผู้ที่จะรบก็คือเรา แต่เราไปคิดเสียว่า อวิชชาเป็นผู้หนึ่งจากใจของใจ หรือใจเป็นผู้หนึ่งจากอวิชชา แล้วอวิชชากับเราก็คงเป็นข้าศึกแก่กันเสมอไป ทีนี้เมื่อเราได้พิจารณาถึงขั้นนี้แล้ว อวิชชาทั้งหมดจะปรากฏขึ้นโดยทางปัญญาว่า “นอกจากเราเท่านั้น ไม่มีใครเป็นอวิชชา เราทั้งหมดเป็นผู้หลงเท่านั้น” เมื่อเราได้ความชัดเจนนี้แล้ว อวิชชาก็หลุดออกไปจากตัวเรา เราก็กลายเป็นผู้รู้ขึ้นมา

ความหลง ก็คือเราผู้นี้ เมื่อกลายเป็นผู้รู้ด้วยอำนาจปัญญา ก็คือเราผู้นี้ นอกจากเราหลงแล้ว ไม่มีใครหลงในโลก นอกจากเราจะรู้แล้ว ไม่มีใครจะรู้ในโลก ผลแห่งการวินิจฉัยในระหว่างอวิชชากับเรา ได้ลงเอยกันตรงที่ว่า “อวิชชาไม่ใช่ใคร นอกไปจากตัวของเรา” ทีนี้เราก็ตราบว่า เราเป็นตัวโทษ ก็ปรากฏเป็นองค์คุณขึ้นมา เทื่อเราทราบว่าเป็นผู้หลง ก็ปรากฏเป็นผู้รู้ขึ้นมาที่ใจดวงนี้แล้ว จึงจะหมดปัญหาในเรื่องที่ว่า “เราคือใคร อวิชชาคือใคร และอวิชชาคือใคร” คือตัวของเราค้นเดี่ยวแล้วนั้นแล จึงจะจัดว่าระงับสังขารเสียได้ตามบทรธรรมที่ว่า “เตลํ วูปสโม สุโข”

ความระงับดับเสียซึ่งสังขาร ซึ่งเป็นไปเพราะอำนาจแห่งอวิชชา เมื่ออวิชชาดวงนี้ได้ดับสนิทลงไปแล้ว แม้สังขารจะปรุงขึ้นมากก็ตาม เช่นพระพุทธเจ้าเมื่อท่านได้ตรัสรู้แล้ว ท่านก็คงใช้ชั้นนี้ประกาศพระศาสนาอยู่เสมอไป ท่านจะต้องอาศัยพระรูป คือกายของท่านเอง อาศัยสังขาร อาศัยความจดจำที่เรียกว่า “ขันธห้า” นี้ตลอดไป จนกระทั่งถึงวันท่านเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน แต่ขันธทั้ง ๕ นี้เลยกลายเป็นขันธล้วนๆ เป็นทวารของจิตเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าเป็นกิเลสตัณหา อวิชชาแต่อย่างใด เพราะเหตุใดเล่า เพราะอวิชชาได้ถูกทำลายเสียแล้ว ด้วยอำนาจของปัญญา ฉะนั้นขันธทั้ง ๕ นี้จึงเป็นขันธล้วนๆ ไม่ปรากฏเป็นกิเลสตัณหาสืบต่อไป จึงเรียกว่า “การระงับดับเสียซึ่งสังขารเป็นความสุขอันยิ่งใหญ่”

ทีนี้เมื่อขยายออกไปถึงสังขารภายนอก คือรูป จะมีมากน้อย กว้าง แคบ ขนาดไหนก็ตาม เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสก็ตาม ปรากฏว่าเป็นสภาพปกติไปตามๆ กัน ย่นเข้ามาภายใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของตนก็ปรากฏว่าเป็นสภาพอันหนึ่งๆ เท่านั้น ไม่ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นบาป เป็นบุญ เป็นกิเลสตัณหาหามานะ แต่อย่างใด เพราะอำนาจแห่งปัญญาได้รู้เท่าทันตัวเสนียดจัญไร ที่สำคัญที่สุดก็คืออวิชชาที่ดวงใจ และได้ถูกกำจัดไปเสียแล้วด้วยปัญญา จึงไม่มีอัน

ใดที่จะปรุ้งแต่งให้เป็นสังขารอันเป็นสมุทัยขึ้นมา ก่อความรำคาญหรือความกังวล ก่อให้เกิดแก่เจ็บตายไปได้ นี่แหละท่านเรียกว่า เตสั วุปสโม สุโข

เมื่ออวิชชาไม่มีแล้ว สิ่งที่จะปรุ้งแต่งเป็นรูปกาย เป็นชาย เป็นหญิง เป็นภพเป็นชาติ เป็นความแก่เจ็บตาย หรือเป็นกองทุกข์ธรรมดาอีกต่อไปนั้น จึงไม่มีจากสังขารใด มีจากสังขารที่เกิดขึ้นมาเพราะอวิชชาเท่านั้น เมื่อสังขารนั้นได้ดับไปเสียแล้ว เพราะอวิชชาดับ อวิชชานั้นจัดเป็นสมุทัยอันใหญ่หลวงได้ถูกทำลายลงเสียแล้ว สังขารที่ปรากฏในชั้น ๕ นี้ จึงเป็นสังขารล้วนๆ ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อท่านผู้รู้ต่อไป จึงเรียกว่า เตสั วุปสโม สุโข

ความระงับดับเสียได้ซึ่งสังขารภายใน อันเป็นเหตุให้ก่อภพก่อชาติ และสังขารภายนอก คือ กาย อันเป็นตัวผลสืบเนื่องมาจากสังขารภายใน พร้อมทั้งสังขารโดยทั่วๆ ไปด้วยปัญญา สังขารที่เหลือทั้งหลาย จึงกลายเป็นของธรรมดาตามสภาพของเขา และมีอยู่ตามธรรมดาของเขา ดินเป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ไฟเป็นไฟ ลมเป็นลม ไม่ติดตามใครไปทั้งนั้น นอกจากใจซึ่งเป็นเจ้าแห่งความลุ่มหลง ที่ไปเที่ยวก่อภพก่อชาติ ก่อกำเนิดก่อเป็นรูปเป็นกาย เป็นสังขารขึ้นมาเท่านั้นเอง แต่สังขารตัวนี้มันเป็นสังขารตัวผล ไม่ใช่สังขารตัวเหตุ สังขารตัวเหตุได้แก่สังขารตัวที่เกิดขึ้นเพราะอำนาจแห่งอวิชชา เมื่ออวิชชาได้สิ้นสุดลงไปแล้ว จึงจะครองสังขารอันนี้ไปก็สักแต่ว่าครองอยู่เท่านั้น พอประทั้งชีวิตไปวันหนึ่งๆ เมื่อชีวิตหาไม่แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็แตกกระเด็นลงไปตามสภาพของเขา ธรรมชาติที่บริสุทธิ์นั้นเป็นนิมิตติดตามเดิมของสภาพที่บริสุทธิ์นั้น ไม่ปรากฏว่าจะเข้าสู่ภพสู่ชาติสู่ความแก่เจ็บตาย เป็นสังขารขึ้นมาอีก นี้เรียกว่า เตสั วุปสโม สุโข ความระงับดับเสียซึ่งสังขารทั้งหลาย เป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ดังนี้

ที่นี้การอบรมจิตใจของเรา ก็เพื่อจะทำตนของตนให้พ้นอุปสรรค หรือสิ่งกีดขวางความทุกข์ ความทรมานทั้งหลาย ให้ได้มีความราบรื่นในคติของตนๆ ไปเป็นลำดับๆ ถ้าหากว่าเราไม่สามารถบรรลุผลอันสูงสุดก็ตาม คุณงามความดีทั้งหมดที่เราทำไว้นี้จะเป็นนิสสัยปัจจัยของเรา ให้ได้ต่อภพต่อชาติที่ดี สมความมุ่งมาดปรารถนาต่อไป เพราะความเกิดนี้มีช่องมากที่สุด ถ้าเราไม่ได้ทำคุณงามความดีไว้แล้ว เราอาจเกิดผิดพลาดจากความปรารถนาของเรา ห่างไกลกันเหมือนฟ้ากับแผ่นดินเลยทีเดียว ให้เราคิดใกล้ๆ อย่างนี้ เรามองเห็นด้วยตาของเรา เช่นอย่างที่นั่งอยู่ด้วยกันบัดนี้มีทั้งคนชั้นสูง มีทั้งคนชั้นกลาง มีทั้งคนชั้นต่ำ มีทั้งคนมั่งมีคนจน มีทั้งคนโง่คนฉลาด ความเป็นทั้งนี้ใครได้ปรุ้งให้เรา ได้สมความปรารถนาหรือไม่นั้นเป็นขึ้นด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ทำไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เราก็ควรสั่งสมกรรมที่ดีไว้ เพื่อให้สมหวังในอนาคต คือกาลข้างหน้า

เพราะอำนาจของกรรมนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เราเป็นผู้มีอำนาจทำกรรม แต่กรรมก็สามารถหรือมีอำนาจที่จะให้ผลแก่เรา เมื่อกรรมให้ผลแล้วเป็นกรรมดี เราก็ดีเป็นคนมั่งมี เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด มีอำนาจวาสนา มีบุญญาภิสมภาร ต่างจากมนุษย์ทั้งหลาย ที่เกิดมาเป็นชาติมนุษย์ด้วยกัน ถ้าเป็นกรรมชั่ว ผลที่ได้รับก็ชั่ว รูปกายไม่สมประกอบ เต็มไปด้วยความขาดแคลนกันดาร

ชื่อว่าทุกขในโลกที่เราเกิดนั้น ปรากฏว่าไหลมารวมอยู่กับเราผู้เดียวหมด เช่นเดียวกับส้วม เป็นที่ไหลมารวมแห่งมูตรคูถทั้งหลายฉะนั้น กรรมจึงเป็นเหมือนพรหมลิขิต ผู้ที่รอให้บำเหน็จบำนาญแก่เรา ผู้ทำกรรมดีและกรรมชั่วตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น จึงพยายามอบรมจิตใจของเรา ให้เป็นผู้มีอำนาจวาสนาขึ้นที่ใจของเรา เราไม่ได้มุ่งที่จะมีอำนาจวาสนาบังคับบัญชาผู้ใดก็ตาม เราเป็นผู้มีอำนาจวาสนาบังคับบัญชา กาย วาจา และจิตใจของเราให้ได้ทำคุณงามความดี หรือได้ทำผลทำประโยชน์แก่โลกแก่ธรรมได้ ตามความต้องการของเราเท่านั้นก็ยังไม่เป็นการดี ดีกว่าบุคคลผู้ที่ไม่เคยสนใจและไม่เคยได้บำเพ็ญทางธรรมมาเลย เมื่อเราเป็นผู้มีอำนาจวาสนาแก่กล้าแล้ว คำว่า เตสั วุปสโม สุโข พระพุทธเจ้าท่านก็มีได้ผูกขาด วางธรรมคำสั่งสอนลงไว้เพื่อให้เป็นมรดกสำหรับพวกเราทั้งหลาย จะได้ดำเนินเดินตามแนวทางของพระพุทธเจ้า เพื่อส่งเสริมอำนาจวาสนาบารมีของตน จนถึงจุดมุ่งหมายสุดท้าย คือ มรรคผล นิพพาน ก็ย่อมเป็นของเราแต่ผู้เดียว ซึ่งจะเรื่องอำนาจในคุณงามความดีของตน

ฉะนั้น การอบรมจิตใจ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด นอกจากว่าเราจะมุ่งวิมุตติพระนิพพาน แต่เมื่อยังไม่สมความมุ่งมาดปรารถนา เพราะการกระทำหรืออำนาจวาสนาบารมีของตนยังไม่แก่กล้าเพียงพอที่จะหลุดพ้นไปได้ เรายังได้ไปถูกจุดหมาย ในกำเนิดที่เราจะเกิดข้างหน้า เราจะมีชีวิตก็มีอยู่ด้วยความราบรื่น เกิดในภพใด โลกใด แดนใดก็ตาม จะเป็นแดนที่มีความสำราญบานใจ เพราะอำนาจแห่งธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาตามที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺจารี

พระธรรมย่อมรักษาบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมไม่ให้ตกไปที่ชั่ว ดังนี้

คำว่า “พระธรรมเป็นเครื่องรักษานั้น” รักษาอย่างไร เบื้องต้นเราต้องรักษาธรรมเสียก่อน เช่น สถานการศึกษาที่เรานั่งฟังเทศน์อยู่ ณ บัดนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติหรือตามธรรมดาของตน ย่อมเกิดขึ้นจากการก่อร่างสร้างขึ้นของบุคคล หรือของท่านผู้มีใจบุญทั้งหลาย ศรัทธารวมกันเข้าหลายท่านหลายคนแล้วก่อร่างขึ้นก็เป็นสภา ฯลฯ เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ร่มเย็น เป็นสุขสำหรับเรา ผนตกแดดออกเราก็ไม่ต้องเดือดร้อน วิตกวิจารณ์กับสิ่งเหล่านั้น เรานั่งอยู่สบาย นี่เพียงสถานการศึกษา หรือบ้านเมืองของเรานั้นยังรักษาความปลอดภัยให้เราได้หลายประการ สิ่งเหล่านี้อาศัยเราทำขึ้นจึงกลายเป็นสิ่งที่รักษาเราได้ ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เบื้องต้นเราจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาธรรม คือรักษา กาย วาจา ใจ ของตนให้เรียบร้อย ให้มีความสงบ ให้เป็นไปด้วยความราบรื่น ในทางธรรม ด้วยอำนาจแห่งการรักษาธรรมนี้แหละ พระธรรมจะต้องรักษาเรา เราเกิดมาในสถานใด อำนาจของธรรมที่เราได้สร้างสมอบรมไว้แล้ว จะตามสนับสนุนเรา ให้ได้มีความอยู่เย็นเป็นสุข ในทุกภพทุกชาติ ตลอดกาลที่เรายังท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร เมื่อเรามีอำนาจวาสนาแก่กล้าแล้ว ก็สามารถที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ปรากฏเป็น เตสั วุปสโม สุโข

ความระงับดับเสียซึ่งเครื่องกังวล คือสังขารทั้งหลายเหล่านี้เสียได้ ให้ถึงฝั่งปากโน้น คือ
พระนิพพาน

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศานี้ ขอบุญญาคุณภาพแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จง
มาปกเกล้าเหล่าท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้มีความสุขกายสบายใจ ทุกทิพาราตรีกาล เทอญ
เอว้ ก็มีด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศนา

แสดง

ในโอกาสบำเพ็ญกุศลสวดมนต์และบรรจุกศพ
นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส
เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
มรณธมฺโมมฺหิ มรณฺ อนาคติโตติ

บัดนี้ จะแสดงธรรมมิกถาพรรณนาศาสนาธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมีของท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีท่านเจ้าภาพเป็นต้น ซึ่งงานนี้เกี่ยวกับคุณแม่ทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ได้มรณกรรมไป เจ้าภาพมีการบำเพ็ญกุศลอุทิศถึงท่านตลอดมา มิได้ขาด นับแต่วันมรณกรรมจนถึงวันนี้ และวันนี้ท่านเจ้าภาพ มีวิสารทศรัทธาคือเป็นผู้มีศรัทธา แก่ล้าวกล้าในพระพุทธานุภาพ นิมนต์ให้อาตมาแสดงธรรม เพื่อเป็นอุบายแก้ไขสิ่งที่ยึดข้องซึ่งอาจมี และเป็นคติเครื่องเตือนใจให้สำเร็จประโยชน์ เป็นธรรมสวนามัยอันสงสัสืบต่อไป ตามกระตือรือร้นที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า มรณธมฺโมมฺหิ มรณฺ อนาคติโต ดังนี้แปลใจความว่า เรามีความตายแน่นอน จะหลีกเลี่ยงไปไม่พ้นทั้งคนทั้งสัตว์ไม่มีประมาณซึ่งมีอยู่ในโลก จะไม่มีท่านผู้หนึ่งผู้ใดเล็ดลอดออกจากความตายซึ่งขวางหน้าอยู่นี้ได้

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า อย่าพากันประมาท เมื่อถึงคราวจวนตัวจะเสียหลัก ยึดอะไรไม่ทัน เพราะความตายเป็นคติธรรมตาของทุกคนจะต้องยอมรับ จึงควรพิจารณาเนื่องๆ เพราะเป็นสิ่งที่ติดแนบอยู่กับตัวทุกคน ที่ท่านสอนอย่างนี้ ก็เพื่อเตือนหมู่ชนให้รู้ความจำเป็นสำหรับตัว และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญหน้ามรณกรรมด้วยความมองอาจกล้าหาญ ตามหลักธรรมที่ได้อบรมมา มิได้สอนเพื่อให้จิตใจมีความโศกเศร้าเหงาหงอย และเกิดความท้อใจและเบื่อหน่ายต่อชีวิต ไม่อยากชวนชวชวยในการทำมาหาเลี้ยงชีพ จะประกอบกิจการงานใดๆ ก็คิดถึงแต่เรื่องความตายจนไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอน ทำให้การครองชีพทุกอย่างล้มเหลวไปหมด แต่สอนเพื่อให้เกิดสติปัญญารู้เท่าทันสิ่งที่มีอยู่กับตัว และสิ่งเกี่ยวข้องซึ่งมีเกิดมีดับ มีได้มาและเสียไป อยู่ท่านองนี้เป็นประจำทั่วโลกดินแดน จะมีวิธีใดบ้างซึ่งสามารถต้านทานเพื่อหลีกเลี่ยงไปได้โดยปลอดภัย ไม่เสียท่าเสียที ซึ่งทั้งโลกจะต้องประสบด้วยกันทุกราย หนีไม่พ้นแน่นอน

การประสบของโลกที่เกี่ยวกับมรณภัยนี้ ย่อมมีผู้ได้เปรียบและเสียเปรียบต่างกัน เพราะความรู้มีลึก ตื้น แหลม คม ต่างกัน ดังนี้ ท่านจึงสอนอุบายวิธีไว้ เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่า “ชราธมฺโมมฺหิ” เรามีความแก่ประจำชั้นนี้บ้าง “มรณธมฺโมมฺหิ” เรามีความตายประจำตนบ้าง สำหรับความแก่เป็นภัยอันหนึ่งซึ่งบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาไม่นิยม กาล สถานที่ เช่น กลางวัน กลางคืน

เดือน ปี วันเสาร์ วันอาทิตย์ วันพระ วันโกน เป็นวันผ่อนงานหยุดงาน แต่เป็นวันทำงานเพื่อความแก่ไปตลอดสาย และบิณฑังอยู่ทำนองนั้นตลอดไป ท่านจึงสอนไว้ว่า “ภารา หเว ปญจกษณา” ชั้นทั้งห้าเป็นภาระอันหนักยิ่ง เพราะรบกวนและบิณฑังอยู่เสมอมา อกาลิโก ภูเขาทั้งลูก แม้จะใหญ่โตและสูงจรดฟ้า ก็มีได้มาเกี่ยวข้องและบิณฑังเราให้เป็นทุกข์หรือลำบากด้วย พอจะจัดว่าเป็นภาระกับเขา

ส่วนธาตุชั้นที่มีอยู่กับตัวนี้เป็นภาระที่ทำให้ความกดดัน และรบกวนอยู่ตลอดเวลาทุก ๆ อาการที่เคลื่อนไหวไปมา เป็นการทำให้ระบายทุกข์และบรรเทาทุกข์ พออยู่ได้ไปวันและเวลาหนึ่ง ๆ ไม่ให้บิณฑังจนเกินไป นอกจากชั้นธรรมาเป็นประจำแล้ว ผู้รับผิดชอบในชั้นนี้ยังต้องคอยระวังรักษา และทำการชวนชวยเพื่อเยียวยาพอประทัง ๆ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องแสนกังวลไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้ แม้เช่นนั้น ก็ยังมีการรบกวนได้จากสาเหตุภายนอก เช่น เกิดโรคร้ายต่าง ๆ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นภัยแก่มวลมนุษยและสัตว์ไม่มีประมาณ เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะควรคิดปฏิบัติอย่างไรในทางสติปัญญา อันเกี่ยวแก่คุณธรรมเครื่องป้องกัน และรักษาตนให้พอเหมาะพอควรต่อชั้นนี้ ไม่ลุ่มหลงจนเกินไปทั้งฝ่ายเพลิดเพลินและเศร้าโศกที่มีชั้นนี้เป็นเหตุ นี่เป็นปัญหาสำคัญที่เราควรพิจารณาเสมอ

ดังที่เรามาในงานศพวันนี้ ทางที่ถูกตามธรรมแล้วก็คือมาเยี่ยมญาติ เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันนั่นเอง ไม่เพียงคิดว่ามาเยี่ยมศพ มาให้เกียรติศพ หรือมาให้เกียรติท่านผู้เป็นเจ้าของภาพเท่านั้น แต่เป็นการมาปลงธรรมสังเวชด้วย ว่าทั้งท่านและเราที่อยู่ในโลกอนิจจัง อันเป็นโลกไม่แน่นอน ทั้งที่เป็นมาแล้ว ทั้งที่กำลังเป็นไปอยู่ และกำลังเป็นไปในอนาคตไม่มีสิ้นสุด ย่อมมีสภาพเช่นเดียวกันกับที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ แม้ตัวเราเองซึ่งมีสุขภาพสมบูรณ์อยู่ ณ บัดนี้ ก็จำต้องมีวันหนึ่งซึ่งจะเป็นเช่นนี้แน่นอน นี่คือการสังเวช ยาแก้ความลึ้มตัวในการมาเยี่ยมศพและเวลาปกติธรรมดา เรียกได้ว่า “โอปนยิโก” สามารถน้อมเอาเรื่องของคนอื่นเข้ามาสู่ตัวเราได้ ไม่เสียเวลาที่ได้มาพบเห็นเทวทูตคือ ผู้เตือนอย่างประเสริฐ

การพิจารณาความตายอันเป็นสังขารเป็นอารมณ์ ย่อมเกิดสติปัญญาศรัทธาเชื่อมั่นในตัวเอง และกล้าหาญต่อความตายอันจะมาถึงตัวในวันข้างหน้า ทั้งเป็นผู้สนใจต่อการบำเพ็ญกุศลไม้อ่อนแอ เพื่อเป็นเครื่องยึดและเครื่องมือช่วยตัวเองในการเข้าสู่สงคราม คือ มรณกรรม อันเป็นสงครามล้างโลกโศกศัลย์สำหรับตัวโดยเฉพาะ ซึ่งใคร ๆ ไม่มีทางช่วยได้ การเรียนรู้ความเป็นอยู่ ความเคลื่อนไหว ความเป็นไปของตัว ทั้งทางธาตุชั้นนี้และทางจิตใจด้วยดี จัดเป็นวิชาอันยอดเยี่ยมในไตรภพ และเป็นวิชาที่ท่านในห้วงอวกและสม่าเสมอต่อเหตุการณ์ได้ดี

ฉะนั้น การเรียนและอบรมในวิชาธรรมเพื่อรู้เรื่องของตัวเองจึงมิใช่เรื่องเล็กน้อย ต้องมีครูอาจารย์สั่งสอนและพาดำเนิน ไม่เช่นนั้นก็เป็นไปได้ยาก หรือเป็นไปได้ หลักวิชาธรรมเป็นธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้แล้วอย่างถูกต้อง ที่เรียกว่า “สวากขาตธรรม” เพราะชอบโดยเหตุโดย

ผลที่ลงในหลักความจริงไม่ผิดเพี้ยน เช่น สอนว่าทุกสิ่งมีความแปรปรวนประจำตน ก็เป็นความจริง เกิดแล้วต้องตายก็จริง ไม่ปรากฏสิ่งใดตั้งอยู่ได้ตลอดไป แต่การเกิดตายนั้นเป็นปัญหาสำคัญอยู่ที่ใจผู้เป็นเจ้าของ

เพราะใจเป็นนักท่องเที่ยวที่ลือนาม ไม่มีเวลาอึดพอ จนนับภพชาติที่เกิดและตายของตัวไม่ได้ เพราะมากเหลือประมาณ ที่จิตท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ถ้าสามารถเที่ยวตามเก็บเอาภพชาติของตัวที่เกิดและตายไปแล้ว มากองไว้ในแผ่นดินที่อาศัยอยู่นี้ได้ แผ่นดินนี้ก็จะเต็มไปด้วยภพชาติของบุคคลคนเดียว แม้นในมหาสมุทรที่กว้างแสนกว้าง ก็จะไม่มีการเหลืออยู่ แต่จะเต็มไปด้วยศพที่ตายเก่าตายใหม่ และตายก่อนตายหลังของบุคคลคนเดียว ถึงเช่นนั้นเราก็ไม่มีทางทราบได้ เพราะถูกปิดไว้ด้วยความสับสนระคนแห่งภพชาติจำนวนมากมาย และความหนาแน่นด้วยโมหะอวิชชา จึงสุดวิสัยที่จะไปเที่ยวขุดค้นขึ้นมาอ่านให้เสียเวลา และป่วยการเปล่าๆ สู้ตั้งหลักลงปัจจุบัน คือ ชาตินี้ดีกว่า

โดยถือว่าที่เราเกิดมานี้ ต้องมีสาเหตุพาให้เกิด และต้องมีสาเหตุพาให้เกิดมาเรื่อยๆ จนถึงชาติปัจจุบันนี้ ถ้าไม่มีสาเหตุ คงเกิดมาเป็นคนและเป็นสัตว์ไม่ได้แน่นอนดังนี้ แล้วเตรียมตัวสั่งสมคุณงามความดี คือ กุศลศีลทานให้พร้อมสรรพ สิ่งใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ รีบจัดรีบเตรียมแต่ต้นมือ ถึงคราวจะออกท่องเที่ยว (คือเวลาตาย) จะไม่ต้องลำบาก และก่ออุปสรรคใส่ตัวเองในภพนั้นๆ เพราะการเกิดตายย่อมเป็นเหมือนเราไปเที่ยวตามเมืองต่างๆ ผู้ไปต้องเตรียมทุกสิ่ง เครื่องอาศัยที่เห็นว่าจำเป็นสำหรับตัวในการเดินทาง ถึงจะได้รับความสะดวกในการพักผ่อนในที่นั้นๆ ถ้าหาไม่จะเป็นความลำบากทุกระยะที่ผ่านไปและพักอยู่

การท่องเที่ยวในวัฏสงสารก็ย่อมเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ผู้มีความฉลาดในเรื่องของชั้นธัตถ์พอสมควร หรือผู้ฉลาดทั่วถึงแล้ว ย่อมเป็นผู้พร้อมมูล เมื่อชีวิตยังอยู่ที่รื่นเริงในผลงานของตน แม้เวลาตายไปก็เป็น สุคติ คือ ไปดี ไม่มีความเดือดร้อนเสียใจ เพราะมีความอบอุ่นอยู่ภายในด้วยกุศลที่สร้างไว้พร้อมมูลแล้ว ถึงคราวมรณกาลมาถึงตัวก็ปล่อยให้ผ่านไปแบบคติธรรมตา เพราะปลง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่สะทกสะท้านหวั่นไหว ใจมีความสงบเย็นอยู่ภายใน ไปแบบสบายหายห่วง ที่เรียกว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ” ธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรมไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ผิดกับผู้ไม่ได้อบรมศึกษาอยู่ไม่น้อย ซึ่งไม่รู้เรื่องของตัวเสียเลย เห็นคนอื่นเจ็บป่วยก็เดือดร้อนแทน เห็นคนอื่นตายก็เป็นทุกข์เดือดร้อนแทน บทถึงวาระของตัวเข้าจริงๆ เลยกว่าอะไรไม่ทัน และตายไปแบบหมดความหมายไร้ญาติ

ผู้เรียนรู้อบรมในชั้นแล้ว ย่อมทราบตามสภาพของมันที่เป็นอยู่ และสลายไปด้วยความมีหลักใจอันมั่นคง ไม่พะว้าพะวงห่วงหน้าห่วงหลัง อันเป็นทางเพิ่มทุกข์ให้แก่ตัวมากขึ้น จนผลสุดท้ายเป็นไฟทั้งกองเผาผลาญรอบตัวรอบใจ และตายไปแบบลอยแพหมดความหมายในตัวเอง

หลักวิชาธรรมของพระพุทธเจ้าท่านสอนให้เรียนที่กายที่จิตเป็นสำคัญ เพราะจิตเป็นผู้พาอยู่ พาไป และเป็นผู้รับผิดชอบในขั้นนี้ จิตจึงควรได้รับการอบรมให้รู้เรื่องของตัวเองพอควร เราทุกคน เมื่อถึงกาลจริง ๆ แล้ว จะบังคับให้อยู่ต่อไปก็ไม่ได้ ต้องไปอย่างแน่นอน และไปตามคติและกรรม นิยมของตน ไม่มีสิ่งใดจะต้านทานไว้ได้ เช่นเดียวกับพวกเรามารวมกันอยู่ในสถานที่นี้ด้วยกิจจำเป็น แต่เมื่อถึงกาลจะต้องจากกันแล้ว จะรวมอยู่กันต่อไปดังที่รวมกันอยู่ขณะนี้ย่อมไม่ได้ จำต้องจากกันไปสถานที่ที่อยู่ของตน ซึ่งอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน ใครมีหน้าที่การทำงานหรือสุขทุกข์ประการใด จำต้องรับผิดชอบในตัวเอง ที่เรียกว่ามาและไปด้วยความจำเป็น

อนึ่ง การเกิดเป็นมนุษย์และสัตว์จะให้คงเส้นคงวาในภพชาตินั้น ๆ ตลอดไปย่อมไม่เป็น ฐานะที่สัตว์โลกจะพึงได้ตามหวัง จำต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งดีชั่วที่ตนทำไว้ต่าง ๆ กัน พาให้เป็นไป สิ่งที่ทำให้สัตว์โลกหมุนไปเวียนมาในภพชาติไม่มีวันจบสิ้นลงได้มีอยู่สาม คือ กิเลส กรรม วิบาก ท่านเรียกว่าวัฏวนกิเลส เป็นต้น เหตุให้สัตว์คิดนึกดีชั่ว ที่เรียกว่าทำกรรมอยู่ภายใน และระบายออกมาทางวาจาทางกาย ผลจึงทำให้สัตว์ได้รับความสุข ความทุกข์ ความดีใจและเสียใจ เพราะสิ่งที่ประสบสมหวังบ้างไม่สมหวังบ้างประจักษ์ใจที่ทุกคนปฏิเสธไม่ได้ และมีทางที่จะประสบกับสิ่งดังกล่าวนี้ตลอดไป เมื่อมีการท่องเที่ยวในภพชาติอยู่ เพราะอำนาจกิเลสและกรรมพาให้เป็นไป

ท่านจึงสอนไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่พวกเรา ผู้มีกิเลสและกรรมพาให้ท่องเที่ยวในภพชาติไม่มีประมาณว่า “กมฺมํ สตุเต วิชตติ ยทิตฺถํ หีนปฺปณฺตี” ดังนี้ แปลความว่า กรรมย่อมจำแนก แจกสัตว์ให้เลวทรามและประณีตต่าง ๆ กัน ฉะนั้น สัตว์โลกที่เกิดมาในภพต่าง ๆ จึงมีรูปร่าง ลักษณะ ดี-ชั่ว-สุข-ทุกข์ เป็นวิบากติดตามมาต่างกันจนประมาณไม่ได้ ผู้ฉลาดจึงเลือกเฟ้นในกิจที่ ทำกรรมที่สร้าง ก่อนลงมือทำ ไม่ทำแบบสุ่มเดาเอาตามความชอบใจ จึงเป็นผู้มีหวังได้ครองความสุขความสมหวังในภพชาติที่เกิดกำเนิดที่อุบัติ และมีหวังที่จะกำจัดภพชาติให้น้อยลงเป็นลำดับ ซึ่ง เป็นการตัดทอนความทุกข์ทรมาน แห่งการท่องเที่ยวในสังสารให้สั้นเข้าทุกระยะอีกด้วย

คำว่าพุทธศาสนา ถ้าเทียบทางด้านวัตถุก็คือแบบแปลนของท่านผู้รู้นั่นเอง นำออกสั่งสอน สัตว์เพื่อวิธีดำเนินความประพฤติทางกาย วาจา ใจให้ถูกทาง ผลเป็นความสุขความสมหวัง พระพุทธเจ้าทรงทำการประกาศสอนโลกมาเป็นเวลานาน และได้ผลเกินคาดหมายตลอดมา ผู้มีศรัทธา เชื่อมั่นตามหลักธรรมที่สอนไว้ ย่อมทรงตัวอยู่ได้ด้วยความคิดดี ไม่ลุ่มหลงไปตามมรสุมที่พัดผันอยู่ ทั่ววันทั้งคืนที่สามัญสำนึกชอบและตกอยู่ใต้อำนาจของมัน ไม่สนใจศึกษาอบรมธรรมอันเป็นทาง แก่ไข ยังพยายามคิดและสั่งสมขึ้นเผาผลาญตนจนหาทางออกไม่ได้อีกด้วย ที่เรียกว่าจมไปเลยเท่านั้น ทั้งนี้เพราะขาดความคิดอ่านไตร่ตรองความยับยั้ง จึงไม่มีโอกาสเข้ามาสนองได้ สุดท้ายก็แสดงความหมอดหวังว่า “กรรมของสัตว์” ไปตาม ๆ กัน

พวกเราชาวพุทธ ซึ่งเป็นบริษัทของท่านผู้บริสุทธิ์ ทั้งพระทัยและพระโอวาทที่สั่งสอน เมื่อมาพบกับความวิโยคพลัดพรากอย่างนี้ได้คิดและสะดุดใจอย่างไรบ้างหรือไม่ สมกับเราเป็นชาวพุทธที่ใคร่ครวญ หรือมีแต่การคร่ำครวญระทมทุกข์ไม่มีจบ และลงเอยแบบไม่เป็นท่าทั้งผู้จากไปและผู้ยังอยู่ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็นับว่ามาเพื่อก่อทุกข์และกลับไปเพื่อเสริมทุกข์ ไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้อันนับว่าไม่สมควรแก่เราอย่างยิ่งที่จะอาภัพ ต่อการคิดหาทางปลดเปลื้องตนจากความมืดมนอนธการ ที่ไม่มีกลางวันกลางคืนเช่นนั้น ที่ท่านสอนว่า “มรณมฺโมมุหิ มรณฺ อนตฺโต” นั้น ท่านมิได้สอนเพื่อให้เราหดหู่เสียใจ แต่สอนเพื่อให้หาทางออกอย่างแยบยลด้วยปัญญาต่างหาก ดังท่านที่เป็นศาสดาเคยพิจารณา และได้ผลมาแล้วจากกรรมเหล่านี้ เพราะกรรมเหล่านี้เป็นเสมือนทางเดินเพื่อความปลอดภัยหายทุกข์มีความสุขเป็นแดนสวย

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนไม่ให้ประมาท แม้เห็นท่านผู้อื่นตายก็ให้ระลึกถึงตัวเราว่าท่านผู้นี้ไปแล้วในวันนี้ เราอาจตามไปในวันหน้าก็ได้ เพราะเรื่องเช่นนี้ต้องเป็นเรื่องของเราในวันหนึ่งแน่นอน เมื่อมีอุบายสอนตนอยู่ท่านเองนี้เนื่อง ๆ ย่อมทำให้เราไม่นอนใจในชีวิตความเป็นอยู่ว่าจะไม่มีวันจากไป ความจริงก็คือสิ่งที่จะต้องสลายไปอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับสังขารทั่ว ๆ ไป ไม่เป็นสิ่งที่จีรังถาวรอะไรเลย ผู้พิจารณาเนื่อง ๆ อย่างนี้ย่อมมีทางทราบคติธรรมตาของสังขารทั้งภายในภายนอกได้ดี ไม่ว่าจะรุ่นชุนมัวเวลามรณกาลมาถึงตัว มีสติสัมปชัญญะประคองตัวทุกระยะกาลที่คับขัน และไปด้วยความสงบสุข ที่เรียกว่า “สุคโต” (ไปดี) ซึ่งนำอนุโมทนาด้วยสันติธรรมของผู้เช่นนั้นเป็นอย่างยิ่ง ที่นาน ๆ จะเจอสักรายหนึ่ง

ถ้ากำลังใจยิ่งกว่านั้นก็เป็นผู้องอาจกล้าหาญไม่สะทกสะท้านต่อความตาย โดยเห็นว่าการมากับการไปเป็นเรื่องของขันธโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลของมันเท่านั้น ไม่มีส่วนเสียหายใดมากระเทือนถึงใจของผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แล้ว ปลอ่ยให้ขันธผ่านไปอย่างหมดเหื่อโยหายหวัง ด้วยเหตุนี้แลนักปราชญ์ทั้งหลาย จึงสอนไม่ให้มองข้ามใจผู้เป็นตัวการสำคัญไปทางอื่น เพราะร่างกายเปรียบเหมือนบ้านหลังหนึ่ง ๆ เท่านั้น ส่วนใจเปรียบเหมือนเจ้าของบ้าน กายแตกสลายเปรียบเหมือนบ้านปรักหักพัง เจ้าของบ้านคือใจ ก็ออกจากร่างไปก่อร่างใหม่ ซึ่งเทียบกับเจ้าของบ้านไปปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ ถ้าเจ้าของบ้านฉลาดและมีทรัพย์มาก ก็ปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ได้อย่างมั่นคงและสวยงาม

ถ้าไม่มีทรัพย์มากพอจะปลูกได้ตามใจหวัง ก็เป็นหน้าที่ของตัวจะตะเกียกตะกายหาที่อยู่อาศัยใหม่ตามกฎของความจำเป็นบังคับ ถ้าหาไม่ก็ยอมทนทุกข์ลำบากเองไม่มีใครช่วยได้ จิตที่ออกจากร่างเก่าไปสู่ร่างใหม่ ก็ขึ้นอยู่กับทรัพย์ภายใน คือบุญกุศล ถ้าบุญกุศลมีมาก ร่างที่จิตไปก่อภพใหม่ก็สดสวยงดงาม อายุก็ยืนนาน ความสุขเป็นเครื่องเสวยก็มีไม่อับจนในภพชาตินั้น ๆ ถ้าหาไม่ก็ลดภพชาติและฐานะให้ต่ำลงมาตามลำดับ และอาจลดลงมาเป็นภพ-ชาติแห่งสัตว์ตัวอาภัพก็ได้

ไม่มีประมาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าขยาดอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ผู้มีวิจรรณญาณ จึงไม่ควรนอนใจ เมื่ออยู่ในฐานะที่ยังพอแก้ไขได้อยู่ ยังไม่สายเกินไป

เพราะอนาคตของเราแต่ละคน ไม่ทราบจะไปแบบไหน ถ้าเกิดไปเจอเอาแบบที่เห็น ๆ กัน อยู่ตามข้างถนนหนทาง และสถานที่ต่าง ๆ เข้า ที่เขาร้อยเป็นพวง ๆ มาขายอยู่ตามข้างถนนแถวบางปูและที่ต่าง ๆ เหมือนปูนาปลาทะเลและร้อยแปด ที่เห็นและน่าสลดสังเวชเหลือประมาณ แล้วจะทำอย่างไร เพราะที่พบเห็นแบบอกสันขวัญหายใจไม่อยู่กับตัว ซึ่งมีร้อยแปดพันประการนั้น มักมีอยู่ทั่วไปในไตรภพ ไม่ใช่จะมีอยู่จำนวนน้อยๆ พอที่จะไม่สนใจกับตัวว่าเราอาจเป็นอย่างนั้นเข้าบ้างก็ได้ เรื่องทั้งนี้เป็นเรื่องเจ้ากรรมทั้งนั้น ใครจะไปนึกไปฝันอยากจะเจอเล่า แต่ก็ต้องเจอต้องเป็นจนได้ ถ้าไม่มีคุณงามความดีคอยช่วยจุดเอาไว้

ฉะนั้นท่านจึงสอนให้เตรียมตัวเตรียมใจ อย่าไว้ใจพราง (คนโกหก) อย่าวางใจคน จะจนใจเรา คำว่าใจพรางและใจคนนั้นก็คือใจเราที่เป็นนักโกหกตัวเองนั่นแล จะเป็นใจใครที่ไหนกัน โปรดคิดดูในวันหนึ่งใจเราคิดโกหกเราวันละเท่าไร นับไม่ถ้วนเลย อย่าเข้าใจว่าใจของเราดีเชื่อถือได้ ถ้าเป็นคนอื่นมาตั้งหน้าโกหกเราขนาดที่เราโกหกเรา นี้ เราจะลงใจและยอมคบไม่ได้เลยในชีวิตนี้ และต้องเกิดเรื่องกันอย่างแน่นอน แต่เราโกหกเรา รู้สึกดีและสนิทใจ แบบหลับไม่รู้จักตื่น เหมือนแม่กล่อมลูกด้วยบทเพลงฉะนั้น

เท่าที่อธิบายธรรมในลักษณะยาแก้โรคที่เข้าบอระเพ็ดนี้ เนื่องจากได้เคยเห็นความโกหกที่เคยแสดงอยู่กับตัวตลอดมา จึงได้หยิบยกมาแสดงเพื่อท่านผู้ฟังนำไปพิจารณา หากมีเรื่องโกหกตัวดังที่ว่า จะได้ช่วยกันแก้ไขตัดแปลงเสียให้ดี ความซื่อตรงต่อตัวเองจะได้มีทางเจริญได้ คิดว่าจะทำอะไรที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ จะมีวันสำเร็จได้ง่าย ความโกหกไม่เข้าไปทำลายดังที่เคยเป็น สิ่งสำคัญในตัวเราก็คือการคิดหาอุบายต่างๆ มาหักห้ามตนในสิ่งที่เห็นว่าไม่ควร เพราะความสงบสุขในปัจจุบันและอนาคตอันเป็นหน้าที่ของตัวจะต้องรับผล เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างยิ่ง ไม่ควรปล่อยใจให้เป็นไปตามบุญตามกรรมซึ่งฟังแล้วน่ากลัวอย่างยิ่ง

เพราะการปล่อยตัวปล่อยใจเช่นนั้น เหมือนไม่มีเจ้าของเป็นผู้รับผิดชอบในความสุข-ทุกข์เอาเลย ถ้าต้องโทษก็ไม่มีวันปลดปล่อย ติดตารางก็ไม่มีวันพ้นโทษ ถ้าตกรราก็ไม่มีวันไพล่ขึ้นมาเห็นดินเห็นฟ้ากับโลกเขา ถ้าเกิดเป็นเปรตเป็นผีก็ไม่มีวันได้รับผลทานที่คณะญาติอุทิศไปให้ ถ้าเกิดเป็นสัตว์ก็ไม่มีวันเปลี่ยนภพเปลี่ยนภูมิ ถ้าเป็นโรคก็ไม่มีวันหาย นอกจากจะคอยวันตายทำเดี่ยว ความไม่มีหวังนี้ ไม่ว่าอะไรไม่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเลย คนหมดหวัง เราหมดหวัง หรืออะไรหมดหวัง มันเป็นสิ่งที่น่าใจหายทั้งนั้น ทั่วโลกไม่มีใครปรารถนา กัน เราเป็นมนุษย์ จึงไม่ควรสร้างความหมดหวังไว้สำหรับตัวเมื่อหนทางหลีกเลี่ยงยังมีอยู่

ทางหลีกเลี่ยงความหมดหวังคือ การให้ทานหนึ่ง การรักษาศีลหนึ่ง การอบรมใจด้วยภาวนา ให้ใจฉลาดรอบคอบต่อเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนหนึ่ง ขอให้หัวใจความมีสาม ควบพยายาม

บำเพ็ญให้เกิดให้มีขึ้นในตน จะเป็นคนมีหลักยึดมั่นคงและอยู่สบาย เวลาจากไปจะไม่ห่วงหน้าห่วง หลังห่วงตนและสิ่งที่เคยเกี่ยวข้องอาศัย

ขอย้อนอธิบายสังขารธรรมที่เปรียบเหมือนหัวต่อ ซึ่งคอยสะดุดใจเราอยู่เสมออีกครั้ง เพื่อ เป็นที่เข้าใจในการปฏิบัติต่อเขา คือร่างกายจิตใจนี้แล ที่ก่อเรื่องรำคาญและวุ่นวายให้แก่เราอยู่ เสมอไม่เว้นแต่ละเวลา สังขารภายนอกเช่นตึกรามบ้านช่อง ต้นไม้ใบหญ้าเป็นต้น เขาเกิดขึ้นและดับไปตามเรื่องของเขา ไม่ก่อความกระทบกระเทือนแก่ตัวเราให้เป็นปัญหามากนัก ส่วนสังขารคือ ร่างกายจิตใจเรา นี้ เกิดและคิดขึ้นแต่ละครั้ง ย่อมทำความทุกข์ลำบากให้แก่เรามากมาย ตกคลอ ดออกมาแต่ละครั้ง กว่าจะเป็นมนุษย์ได้ก็สลับสไลและแทบตาย บางรายก็ตายเสียแต่อยู่ในท้อง มารดาก็มีจำนวนไม่น้อย เพราะความทุกข์ทรมานมากในการเกิดการตาย

แต่เราเข้าใจว่าการเกิดเป็นของดีมีความสุข จึงปรารถนาอยากเกิดกันเรื่อย ๆ ไม่คิดอยากให้มีสิ้นสุด เนื่องจากไม่คำนึงถึงความทุกข์ที่ตามมาในขณะนั้น และความทุกข์ในการตายที่เป็นผลของ ความเกิด ทั้งไม่ได้คิดว่าความเกิดเป็นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหมด ความจริงนับแต่เริ่มตั้งครรภ์ใน ท้องของมารดามา จนถึงวันตกคลอออกมาเป็นมนุษย์ มันเป็นเรื่องความทุกข์ล้วน ๆ ที่เรียกว่า สังขารเริ่มก่อกวนและเริ่มเป็นตัว “อนิจจา วต สุขขารา” ซึ่งแปลได้ ๓ ประเภท คือสังขารที่คิด ปรุงออกจากใจหนึ่ง สังขารที่ประชุมขึ้นเป็นร่างกายหนึ่ง และสังขารภายนอกอันได้แก่ทรัพย์สินเงิน ทองเป็นต้นหนึ่ง

สังขารทั้งสามประเภทนี้เป็นสิ่งที่น่ารักใคร่ชอบใจและหลงติดอยู่ ทั้งเป็นเหตุก่อทุกข์ให้แก่ เจ้าของได้เสมอกัน คือ ความคิดก็ทำให้เพลิดเพลินและเศร้าโศกได้ ร่างกายก็ทำให้รักสงวนน่า เพลิดเพลินหลงไหล และคอยก่อกวนให้เราเป็นทุกข์อยู่เรื่อย ๆ ทรัพย์สมบัติก็ทำให้คนล้มตัวและ หยิ่ง จนทำให้ล้มความตายโดยไม่มีวันอึดพอ ฉะนั้นท่านจึงสอนให้สำนึกตัวอยู่เสมอ ไม่ให้หลงและ เพลิดเพลินจนเกินไป สมบัติเงินทองซึ่งเป็นเครื่องประดับเกียรติและช่วยบรรเทาทุกข์ในกรณีต่าง ๆ เมื่อมีมาแล้วควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้เกี่ยวข้องเท่าที่ควร ไม่ควรกอดและหวงเอา ไว้เฉย ๆ เหมือนกรวดทราย เวลาตายไปสมบัติต่างๆ ก็ทิ้งอยู่อย่างนั้นไม่อาจติดตามไปด้วย พอ ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลก ผู้ไปก็ไปตัวเปล่า ทุกข์อยู่เปล่า ๆ แบบหมดที่พึ่ง คว่ำหาอะไรไม่เจอ

สรุปแล้วก็พอได้ความว่า คนเราเวลามาเกิดก็มาตัวเปล่า เวลาตายไปก็ไปตัวเปล่าไม่มี สมบัติเงินทองอะไร ๆ ติดตัวไป นอกจากบุญกับบาปเท่านั้น ผู้ฉลาดจึงคิดและชวนชวาย ทั้งสมบัติ ภายนอกเพื่อธาตุขันธ์ได้อาศัย ไม่อดอยากเดือดร้อนทั้งตนและผู้เกี่ยวข้อง ไม่ประมาทอนใจ อัน เป็นลักษณะของคนเกียจคร้านผลาญทรัพย์ทั้งสมบัติภายใน คือบุญกุศลเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ ทานก็ บริจาคไม่ตระหนี่เหนียวแน่นเมื่อสิ่งของมีพอให้ทานได้ เป็นคนกว้างขวางไม่คับแคบเพราะความ เห็นแก่ตัว เห็นสัตว์เช่นสุนัขที่ซุบซอมอดโรยเพราะความหิวโหยอาหารเป็นกำลัง ถ้าพอเป็นไปได้อีก ให้ทานอาหารแก่เขากินพอประทังชีวิต เห็นคนจนและง่อยเปลี้ยเสียอวัยวะ ก็ให้ทานด้วยความ

เมตตาสงสารไม่ดูถูกเหยียดหยาม เพราะกรรมของสัตว์ย่อมมีต่าง ๆ กัน แม้เราเองก็อาจเคยเป็นมา แต่ระลึกไม่ได้ เห็นสมณะชีพรามณ์ผู้มีศีลสังวร ก็ให้ทานด้วยความเคารพเลื่อมใส เห็นโบสถ์วิหารศาลาธรรมสวณะชำระตฤทโธรม ก็ช่วยบริจาคซ่อมแซม เห็นคนตกทุกข์ลำบากทรมาณก็ช่วยเหลือเกื้อหนุนเท่าที่ควรจะเป็นไปได้

บุญที่เกิดจากทานนั้นบ้าง ทานนี้บ้าง การช่วยนั้นบ้าง การอุดหนุนนี้บ้าง ย่อมกลายเป็นมหากุศลและช่วยบุคคลผู้บ่าเพ็ญให้พ้นจากทุกข์ได้ ศีลพอทำได้ก็บ่าเพ็ญ ไม่ให้หลุดมือไปได้ คืองดเว้นการฆ่าสัตว์และเบียดเบียนกันก็เป็นบุญกองหนึ่ง ไม่ลักขโมยทรัพย์สมบัติของผู้อื่นก็เป็นบุญกองหนึ่ง ผู้ไม่ใช่สามีภรรยาของตัว เป็นไม่เกี่ยวข้องเด็ดขาด เป็นบุญกองหนึ่ง ไม่พูดโกหกหลอกลวง เป็นบุญกองหนึ่ง ไม่ดื่มของมึนเมา มีสุราเป็นต้น เป็นบุญกองหนึ่ง รวมบุญที่เกิดจากศีลมัยแล้ว ก็เป็นบุญ ๕ กอง ถ้าเป็นกองเงินกองทองมีถึง ๕ กองใหญ่ ๆ แล้ว เจ้าของคงจะ.....และอาจจะ.....แน่นอน

การอบรมภาวนาก็บ่าเพ็ญไม่ทอดเลย มีเวลาว่างบ้างก็นึกพุทโธ ธัมโม สังโฆ บทใดบทหนึ่งประจำใจ ไม่ปล่อยใจให้เพ่นพ่านออกนอกกลุ่มอกทางที่จะเป็นความเสียหาย และทำความยุ่งยากกวนใจ เวลาจะหลับนอนก็บริกรรมพุทโธ ๆ จนหลับไปกับบทธรรณ เมื่อพยายามทำอย่างนี้เสมอ ใจย่อมผ่องใสเยือกเย็น มองเห็นโลกว่า เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันอย่างสนิทใจ ใจอ่อนโยนด้วยเมตตาดูเพื่อนร่วมโลกไม่คิดเป็นภัยต่อผู้ใด ใจอ่อนน้อมต่อธรรมด้วยความหวังพึ่งเป็นพึ่งตายตลอดกาล ไม่ยอมฝ่าฝืน ยืนหยัดอยู่กับศีลธรรม ใจกับธรรมกลายเป็นธรรมแห่งเดียว นี่แลคือกองมหากุศลอันยิ่งใหญ่ไพศาลไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน ลงบุญกับใจได้รวมเข้ากันเป็นธรรมทั้งแห่งแล้ว อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข ดังท่านพระมหากัปปินเปล่งอุทานว่า “สุขิ วต สุขิ วต” สุขหนอ ๆ คือสุขเพราะใจกลายเป็นธรรมแห่งเดียวนั่นเอง ไม่เลือกกาลสถานที่ โลกนี้ โลกหน้า ถึงจะเป็นสวรรค์นิพพาน คือสถานที่ให้ความสุข เพราะใจเป็นธรรมชาติที่มีความสุขอย่างพร้อมมูลอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงไม่ควรนั่งเฝ้านอนเฝ้าของดีคือใจอยู่เปล่าจะเสียการ รับผิดชอบคุณงามความดีให้พอกับความต้องการจาก ทาน ศีล ภาวนาเสียแต่บัดนี้ จะได้ไม่ต้องบ่นหาความสุขและสวรรค์นิพพานอันเป็นที่นารำคาญอีกต่อไป

ได้กล่าวถึงสังขาร ๓ ประเภทที่ได้อธิบายผ่านมาบ้างแล้ว คือสังขารภายนอกได้แก่สมบัติเงินทองเป็นต้น สังขารที่สองคือร่างกายอันเป็นสังขารส่วนกลาง ซึ่งทำความกระทบกระเทือนแก่โลกและแก่เราตลอดมา เกิดก็เกิดยาก ทุกข์ก็มาก รักษาก็ลำบาก ตายก็ง่าย จำต้องรักษาอยู่ทุกขณะเพื่อไม่ให้ตาย โลกจึงวุ่นวายรักษาากมากกว่าสิ่งอื่น ๆ ไม่เช่นนั้นก็จะไปจริง ๆ แต่ก่อนจะไปต้องเขย่าลำต้นคือเรา (ใจ) ให้บอบช้ำและระทมทุกข์มากมายจนตั้งตัวไม่ติด บางรายถึงกับหมดสติเอาเลยกระทั่งตายไป ซึ่งควรเรียกสังขารเทวทัต เพราะทำลายความสุขของมนุษย์และสัตว์ทั่วโลก จนไม่มีใครจะอยู่สบายหายกังวลได้พอชั่วขณะ เป็นต้องถูกรบกวจากเจ้ากองทุกข์นี้จนได้ ไม่

เลือกกาลและวัยเอาเลย พระพุทธเจ้าจึงเตือนไว้ว่า “ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา” เพราะแสนหนักกว่าภูเขาทิ้งลูก และแสนทุกข์แสนร้อนยิ่งกว่าไฟทั้งกอง ทำลายจิตใจคนก็คือสังขารตัวนี้ ทำให้หลังน้ำตาก็คือสังขารตัวนี้ ขณะเกิดโรคร้ายและเวลาจะจากไป ทั้งเคยเป็นอย่างนี้มาแต่เด็กดำบรรพ์ ที่อธิบายมานี้เป็นสังขารประเภทที่สอง

ส่วนสังขารประเภทที่สามได้แก่เจตสิกธรรมที่คิดปรุงขึ้นมาจากใจ นี่ยิ่งเป็นภัยใหญ่ ถ้าเราไม่ใช่สติปัญญาขยับยั้งเอาไว้ มันต้องพาคิดเข้าป่าตงพงลึก คิดเข้าโรงสุราบาร์เบียร์ คิดเข้าตรอกเข้าซอยต่างๆ อันเป็นทางหายนะโดยถ่ายเดียว เช่นคิดเป็นหญิงร้ายชายเลวทราม เป็นต้น ล้วนเป็นความคิดที่ยุ่งเหยิงก่อวุ่น และทำลายตัวเองเหมือนรถเบรคแตก หรือผู้ขับเหยียบแต่คันเร่ง เร่งจนล้อหลุดลอยออกจากตัวรถ ทำเอาผู้ขับกระเด็นลงคลองและจมน้ำไปเลยฉะนั้น สังขารคือความคิดปรุงของใจนี้ คิดไม่มีประมาณว่าผิดถูกดีชั่ว ขอแต่ได้คิดก็พอใจ ท่านเรียกว่าสังขารประเภทก่อไฟแล้วดับไม่ลง นอกจากจะทำความพินาศแก่ตนเท่านั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ระวังมากกว่าสังขารอื่นใดในโลก และสอนให้มีธรรมเป็นเครื่องขยับยั้งไม่ให้คิดจนเลยเถิด เพราะโดยมากคนที่เสียจริตจิตวิกลก็เพราะสังขารประเภทนี้ทำลาย เนื่องจากสาเหตุไม่พอใจนานาชนิด ผู้ใช้สติปัญญาภาวนาตรวจดูเสมอ ย่อมมีทางทราบได้ว่าสังขารประเภทนี้เป็นภัยจริง และสามารถระงับดับได้จนถึงขั้น “เตสํ วุปฺสโม สุโข” คือ การระงับดับเสียซึ่งสังขารจำพวกที่เป็นสมุทัย เป็นความสุขที่ปลอดภัยอย่างยิ่ง

เมื่อดับสังขารประเภทนี้ได้สนิทแล้ว สังขารนอกนั้น เช่นร่างกายและสมบัติเงินทองเป็นต้น ไม่สู้สำคัญและเป็นภัยแก่จิตใจทั้งปัจจุบันและอนาคต จะปรากฏแต่ความสุขล้วนๆ สถิตอยู่ที่ใจเป็นอกาลิโก ไม่มีอะไรบงกชหรือทำลายได้อีก การเกิดตายที่เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ทั้งหมด ก็มาจากสังขารภายในอันเป็นตัวสมุทัยนี้เท่านั้นพาให้เป็นไป เมื่อจิตก้าวเข้าสู่ “เตสํ วุปฺสโม สุโข” แล้ว ภัยทั้งปวงก็หมดไปโดยสิ้นเชิง ตามหลักธรรมท่านกล่าวไว้ว่า “ทุกฺขํ นตฺถิ อชาตสฺส” ทุกข์ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เกิด ก็เลสตัณหาก็ไม่เกิด ภพ-ชาติก็ไม่มี ทุกข์จึงไม่มีที่จะเกิดอีกต่อไป ปัจจัยเครื่องหมุนเวียนจึงเป็นอันยุติลงที่ เตสํ วุปฺสโม สุโข”

นี่คือที่สุดทุกข์ ที่สุดสมมุติ และที่สุดแห่งธรรมทั้งหมด นี่คือแดนแห่งความเกษมอันแท้จริงแดนทั้งหมดรวมลงที่จิตดวงทรงไว้ซึ่ง “เตสํ วุปฺสโม สุโข” ที่ยังเหลืออยู่ก็เพียงอาการ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่เคยมีประจำขั้นนั้นเท่านั้น ส่วนเชื้อภายในจิตได้สิ้นไปโดยสิ้นเชิงแล้ว แต่ขณะที่ “เตสํ วุปฺสโม สุโข” ปรากฏขึ้น แม้จะคิดอ่านไตร่ตรองไปตามอรรถาัยก็เพียงขั้นนั้นล้วนๆ ไม่ได้เป็นกิเลสตัณหาดังที่เคยเป็นมา ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงดับกิเลสทั้งหมดแล้ว ก็จำต้องอาศัยขั้น ๕ เป็นเครื่องมือประกาศสอนธรรมแก่โลกให้ได้รับประโยชน์ตลอดจนถึงวันพระนิพพาน เมื่อถึงกาลระหว่างขั้นนั้นก็จิตจะเลิกรากัน พระองค์ก็ทรงปล่อยให้เป็นไปตาม

คติธรรมดา ชั้นธอันเป็นส่วนสมมุติก็ไปตามสมมุติ วิสุทธิจิตอันเป็นส่วนวิมุตติก็ไปตามบริสุทธิของตน ไม่ระคนคละเคล้ากัน ท่านให้ข้อเปรียบเทียบว่า ยถา ทีโป จ นิพพุโต” เหมือนประทีปดวงไฟอันหมดเชื้อแล้วดับไปจะนั้น การอธิบายสังขารภายในคือความคิดปรุงของใจ จนเตลิดเปิดเปิงไปถึง “ยถา ทีโป จ นิพพุโต” หวังว่าท่านผู้ฟังคงให้อภัยแก่พระป่า ซึ่งไม่ค่อยจะเข้าใจในสถานที่ กาลเวลาและสังคมาที่ควรจะเข้าใจ

เท่าที่แสดงธรรมโดยยกท่านผู้มรณกรรมเป็นต้นเหตุด้วยคาถาว่า “มรณธมฺโมมฺหิ มรณฺ อนตีโต” ให้บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบ หวังว่าจะพอเข้าใจในเรื่องสังขารธรรม เพราะที่ตายไปแล้วนั้นก็คือสังขารธรรม เราได้เห็นอยู่ประจักษ์ตา ส่วนเรายังไม่เคยเห็นเรื่องของตัว เพราะยังไม่เคยตายสำหรับชาตินี้ ดังนั้นขอได้โปรดพิจารณาเรื่องของคนอื่นมาเทียบกับเรื่องของตัว เพราะเรื่องของท่านกับเรื่องของเรา เป็นเรื่องเหมือนกัน ที่แตกต่างกันก็เพียงกาลสถานที่เท่านั้น ส่วนความตายนั้นจะต้องมีเหมือนกันแน่นอน โปรดนำมาพิจารณา อย่าได้ประมาทอนใจ ศึกษาให้รู้เรื่องธาตุชั้นของตนให้เพียงพอ ด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอันเป็นหลักวิชาที่ถูกต้อง ไม่มีสิ่งใดจะคัดค้านได้แล้ว เรียกว่าสวากขาตธรรม เป็นธรรมที่ตรัสไว้ชอบและเป็นนิยานิกธรรม นำผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ให้พ้นจากทุกข์ไปได้โดยลำดับ จนถึงที่สุดวิมุตติพระนิพพานประจักษ์ใจ จึงควรนำไปปฏิบัติบำเพ็ญ เพื่อเป็นเครื่องพุงใจซึ่งกำลังหาหลักยึดอยู่ตลอดเวลา

แต่เพราะความไม่รู้ไม่เข้าใจว่า อะไรถูกอะไรผิด จิตจึงคว่าถูกแต่ยาพิษคืออารมณ์ที่เป็นข้าศึกแก่ตน ให้เกิดความรุ่มร้อน เราสังเกตดูก็พอทราบได้ในบรรดาอารมณ์ที่สามัญชนชอบ โดยมากต้องเป็นอารมณ์ที่เปรียบเหมือนยาพิษเคลือบน้ำตาลทั้งนั้น จึงแสดงผลเป็นทุกข์ ทั้งขณะที่สัมผัสและในกาลต่อมา บางอย่างก็ทำให้ผลิตเพลินในขณะนั้นแต่แล้วก็ให้ผลเป็นทุกข์ในภายหลัง เพราะน้ำตาลที่เคลือบยาพิษไว้มีหนาหรือบางต่างกัน คือ ให้ผลเร็วและช้าต่างกัน สุดท้ายก็คือยาพิษและให้โทษอยู่นั่นเอง

เพื่อความแน่ใจไม่ผิดพลาด จึงควรนำธรรมไปปฏิบัติต่อจิตใจ ลองดูผลจะต่างกันอย่างไรบ้างกับสิ่งที่เคยคิดนึกและตำรงมาแล้ว โดยทางภาวนาในท่าต่างๆ คือ นั่ง ยืน เดินหรือนอนก็ได้ ทำความสำรวมใจด้วยดี นึกกำหนดอานาปานสติ คือลมหายใจเข้าหายใจออก และทำความรู้สึกอยู่กับลมเข้าลมออก หรือจะบริกรรมบทว่าพุทโธก็ได้ ว่าพุทโธๆ อยู่ในใจด้วยความมีสติกำกับรักษาให้ติดต่อกัน ใจจะค่อยๆ เปลี่ยนความรู้สึกเข้าเป็นความสงบเย็นสบายภายในใจอย่างบอกไม่ถูก ถ้าจิตปรากฏผลดังที่วานี้ แม้ออกจากที่ภาวนาแล้วไปทำการงานในที่ต่างๆ อยู่ก็ตาม แต่จิตต้องคิดประหวัดถึงความสุขที่เคยได้รับในเวลาภาวนาอยู่เสมอวันหนึ่งหลายๆ ครั้ง เพราะเป็นความสุขที่แปลกกว่าความสุขอื่นใดที่เคยผ่านมา ทั้งใจก็จะจดจ่อต่องานภาวนาไม่ลดละ การทำงานก็ตั้งหน้าทำอย่างดีและเป็นระเบียบเรียบร้อย ใจไม่ค่อยหงุดหงิดผลุนผลันแบบคนใจร้อนที่มีเรื่องวุ่นวาย

ร้อยแปดอยู่ในใจ แต่กลายเป็นคนใจเย็นไม่โกรธง่าย แม้มีใครมาทำไม่ถูกใจก็มีการใคร่ครวญอย่างมีเหตุมีผล ไม่นำความโกรธเข้ามาตัดสินให้ตัวเองและคนอื่นต้องเดือดร้อนไปด้วย

การทำภาวนาในคราวต่อไปก็ทำตามวิธีที่เคยทำมาแล้ว คือให้จิตมีความรู้สึกอยู่กับคำบริกรรมหรือลมหายใจ โดยไม่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง มีสติกำกับอยู่กับงานของจิตเท่านั้น เมื่อเหตุควรแก่ผลเพียงใด ผลก็จะแสดงขึ้นมาเป็นความสงบสุข หรือยิ่งขึ้นไปกว่าคราวที่แล้วๆ มา แต่นักภาวนาไม่ควรเป็นคนจับจด โดยคอยเอาแต่ผลอย่างเดียวแต่ลืมต้นเหตุคือการบำเพ็ญ ถ้าไม่ได้อย่างใจก็หยุดเสีย การทำอย่างนั้นไม่ค่อยเกิดผลเท่าที่ควร ทางที่ถูกควรมีความอดทน ทำจริง ๆ จัง ๆ แล้วทำทุกวันได้ยิ่งเป็นการดี ส่วนเวลาทำควรเริ่มต้นน้อยไปหามาก นอกจากจิตรวมสงบเป็นความรู้อันเดียวแล้วเท่านั้น นั้นไม่ขึ้นอยู่กับเวลา จะรวมอยู่สักกี่ชั่วโมงก็ไม่มีปัญหา มันเหมือนครู่เดียวเท่านั้นในความรู้สึกเวลาจิตถอนขึ้นมาแล้ว ถ้าเพียรพยายามทำงานเห็นผลดังที่ว่านี้จะเห็นของแปลกประหลาดและอัศจรรย์ขึ้นกับใจอย่างแน่นอน จิตนี้แลคือของอัศจรรย์ในโลกและในตัวเรา ควรค้นหาให้พบ ถ้าพบแล้วจะสัมผัสและเห็นโทษในบรรดาสิ่งที่เคยหลงตะครุบเงามานาน และจะออกอุทานเป็นคำแปลก ๆ ขึ้นมาทันทีที่ได้พบเห็นในขณะนั้น

การเห็นจิตนั้น เริ่มเห็นแต่ขณะใจก้าวลงสู่ความสงบ มีอารมณ์เป็นอันเดียว และเห็นละเอียดเข้าไปเป็นขั้น ๆ คือ ขั้นสมาธิ ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่เห็นจิตไปโดยลำดับ จนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น ก็ยิ่งรู้แจ้งชัดว่าจิตหลุดพ้นแล้ว ไม่มีทางสงสัยในระหว่างจิตกับขั้นนี้ วิธีที่จะให้เห็นจิตได้เป็นลำดับนับแต่หยาบจนถึงละเอียดสุด คือวิมุตติพระนิพพานนั้น คือการภาวนาอบรมจิต นี่เป็นวิธีที่ถูกต้องและแน่นอน ท่านที่ปลื้มตัวออกแสวงหาที่วิเวกสงัด เพื่อกำจัดสิ่งที่ปิดบังจิต ท่านต้องทำตามแบบนี้ทั้งนั้น แบบนี้เรียกว่าภาวนาดูใจของตัวจนเห็นชัด กำจัดความสงสัยอันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งหมดเสียได้ กลายเป็นโลกวิทู รู้แจ้งโลกขึ้นมาภายในใจดวงที่เคยมืดมิดมาเป็นเวลานาน

เพราะศูนย์กลางของโลกของธรรมคือจิตดวงเดียวนี้แล นอกนั้นเขาไม่มีความหมายว่าตนเป็นโลกหรือเป็นอะไร มีจิตดวงนี้เท่านั้นไปให้ชื่อให้นามแล้วก็มาหลงตัวเอง และหลงสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น ความรู้แจ้งเรื่องของตัวเองและรู้ตามหลักความจริงในสิ่งทั้งหลายนี้ ย่อมเกิดจากหลักภาวนาเพียงคิดเดาเอาเฉย ๆ ย่อมเป็นไปได้ ถ้าความแตกกลายเป็นความจริงขึ้นมาได้ โลกและธรรมก็ไม่จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์และนำมาปฏิบัติกัน ทำอะไรไม่ต้องมีแบบฉบับ ไม่ต้องมีแบบแปลนแผนผัง ความดันเดาจะพากลายมาเป็นความจริง ความถูกและสบายไปเลย แต่ความจริงก็ต้องเป็นความจริงอยู่วันยังค่ำ ผู้ต้องการความถูกต้องความจริง จำต้องมีแบบฉบับมาเป็นเครื่องดำเนิน ดังนั้นการอยากรู้ความจริงจากจิต การทำภาวนาจึงเป็นวิธีที่เยี่ยมยอดกว่าวิธีอื่นใดทั้งสิ้น ผู้หวังความปลอดภัยอยู่เย็นเป็นสุขและหวังความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง โปรดสนใจดูตนคือใจ ด้วยการอบรมภาวนาให้เห็นเท่าที่จะเห็นได้ ความสวัสดีมงคลทั้งหลายจะไหลมาสู่ตัวเราเอง

เท่าที่อธิบายมาก็เห็นว่าสมควรแก่เวลา ในธรรมที่ได้พยายามอธิบายให้บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบนี้โดยมากก็เป็นธรรมปา เนื่องจากผู้แสดงเป็นพระปา การแสดงธรรมจึงเป็นแบบปาๆ ย่อมจะมีผิดพลาดไม่น้อย หวังได้รับอภัยจากบรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายโดยทั่วกัน ในอวสานแห่งการแสดงธรรม ขอบุญญาภาพแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ จงมาคุ้มครองรักษาท่านทั้งหลายให้มีแต่ความสุขกายสบายใจ ปราศจากสิ่งใดจงสมหวังในสิ่งนั้น และกุศลทั้งหมดที่บรรดาคณะญาติทั้งหลายมีท่านเจ้าภาพเป็นต้น ได้บำเพ็ญในการนี้ ขออุทิศกลับไปผลถึงคุณแม่ทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ที่ล่วงลับไปแล้ว แม้ท่านจะสถิตอยู่ในสถานที่ใดก็ขอได้โปรดทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง แล้วมารับอนุโมทนาทานของท่านทั้งหลายที่อุทิศให้นี้ แม้ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีท่านเจ้าภาพเป็นต้น ก็จงมีส่วนแห่งบุญนี้ด้วยโดยทั่วกัน โดยนัยที่แสดงมาก็สมควรแก่เวลา เหว่ก็มีด้วยประการฉะนี้

ปาฐกถาธรรม

บรรยายแก่นักศึกษาที่ วิทยาลัยครู จังหวัดอุดรธานี

เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

วันนี้เป็นวันอุดมมงคล ซึ่งท่านที่เป็นนักศึกษาได้มีโอกาสมาพบปะ และฟังธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งอาตมาจะเริ่มอธิบายตามสมควรแก่เวลา หากการอธิบายมีความผิดพลาดโดยประโยคแห่งธรรมหรือคำพูดใดๆ หวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้ฟังโดยทั่วกัน เพราะอาจารย์เป็นพระป่า โดยมากก็อยู่แต่ในป่า ไม่ค่อยมีโอกาสได้เข้าสังคมที่ท่านนิยมมาแล้วเพียงไร ฉะนั้น การพูดบางประโยคอาจผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ จึงขออภัยจากท่านนักศึกษาทั้งหลายด้วย

คำว่านักศึกษา ก็รู้สึกว่าเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจอยู่แล้ว เพราะหลักวิชาทุกๆ แขนงที่ท่านทั้งหลายศึกษาอยู่ เป็นวิชาที่ชี้แนวทางให้เราทราบถึงวิถีทางเดินแห่งชีวิตความเป็นไปทุกระยะ เพราะโลกมนุษย์ไม่เหมือนบรรดาสัตว์ ย่อมมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ มีธรรม มีวินัย มีขนบธรรมเนียม เป็นเครื่องอยู่อาศัย เป็นเครื่องปกครอง จึงทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกได้ ถ้าปราศจากกฎข้อบังคับหรือระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมแล้ว มนุษย์เราจะทำความกระทบกระเทือนแก่กันยิ่งกว่าบรรดาสัตว์เสียอีก เพราะมนุษย์มีความฉลาดมากกว่าสัตว์ อาจทำความเดือดร้อนให้แก่กันได้หลายทาง ฉะนั้นบรรพบุรุษที่เป็นปราชญ์จึงได้มีกฎเกณฑ์ มีระเบียบขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามไว้สำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติดำเนินตาม เพื่อเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสงบสุขแก่หมู่ชน

หลักวิชาที่ทุกท่านศึกษามานี้ ล้วนเป็นเครื่องชี้แนวแห่งชีวิตและความประพฤติทุกด้าน ให้เป็นไปเพื่อความดีงามแก่ตนและสังคมทั่วๆ ไป นอกจากนั้นยังเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองอีกด้วย เพราะเมื่อได้รับการศึกษาด้วยดีแล้ว ทุกสิ่งที่จะทำให้เป็นไปตามเข็มทิศแห่งการศึกษา ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมไม่ค่อยผิดพลาด ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นของดี ซึ่งเราทุกท่านควรมีความรักความพอใจเพื่อประโยชน์ในการศึกษา เพราะเส้นชีวิตทุกด้านมารวมอยู่กับการศึกษา ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของมวลมนุษย์ ผู้มีความรู้สึกและความเป็นอยู่ต่างจากสัตว์ การศึกษานั้นเป็นบุพภาคที่ให้อำนาจดำเนินว่าทำอะไรถูก ทำอย่างไรผิด อันดับต่อไปก็เป็นภาคปฏิบัติคือดำเนินชีวิตและความประพฤติให้เป็นไปตามหลักวิชาที่ได้ศึกษามา ถ้าเป็นเพียงเรียนรู้แต่ไม่ได้ปฏิบัติตาม สิ่งที่เรียนมาก็เป็นโมฆะ ตัวของผู้เรียนก็เป็นโมฆะ ไม่เกิดประโยชน์ทั้งสองทาง ที่ถูกภาคการศึกษาและภาคปฏิบัติต้องเป็นคู่เคียงกันไป

เวลานี้พวกเรากำลังมารับการศึกษาอบรมเพื่อรู้วิธีปฏิบัติ เช่น เราจะทำการสอนคน เช่น สอนเด็กเป็นต้น เราผู้เป็นอาจารย์เด็กต้องรู้วิธีสอน วิธีปฏิบัติด้วย หลักวิชาทุกแขนงที่เกี่ยวกับเด็ก เราต้องทราบไว้อย่างพอเพียง ทั้งหลักวิชาที่ควรแก่เด็กว่าจะสอนอย่างไรเด็กจึงจะเข้าใจ ทั้งภาค

ปฏิบัติว่าจะควรทำอะไร ไม่เช่นนั้นจะไม่เกิดประโยชน์แก่เด็กเท่าที่ควร ฉะนั้นจึงควรตระหนักในการศึกษาและภาคปฏิบัติคือวิธีดำเนินงานให้กลมกลืนกันไปในช่วงเดียวกัน ถ้าการศึกษาและการปฏิบัติแตกต่างกัน การงานก็ไม่เป็นขึ้นเป็นอัน เพราะคนเราถ้ามีแต่ความรู้อย่างเดียวไม่มีการทำงาน ผลของงานก็ไม่มีทางเกิดขึ้นได้ ถ้ามีทั้งความรู้และการปฏิบัติงาน ผลของงานก็ตกออกมาเป็นขึ้นเป็นอัน เพราะไม่เป็นคนว่างงาน ว่างเงิน และว่างจากความประพฤติตัวดี เป็นผู้สามารถตั้งตัวได้ด้วยหลักวิชาและความประพฤติหน้าที่การงาน จนกลายเป็นผู้กระตือรือร้นในหมู่ชน เพราะวิชาและความประพฤติการงานเป็นเครื่องเสริมเกียรติ

อย่างไรก็ดี กรุณาอย่าลืมนะว่า ธรรมกับโลกเป็นของคู่กันแต่ไหนแต่ไรมาอย่างแยกไม่ออก คำว่า ธรรม หรือ ศาสนา บางท่านอาจไม่ค่อยเข้าใจเท่าไรนัก เพราะไม่มีโอกาสได้ศึกษา อาจเนื่องจากเวลาไม่พอหรือความสนใจน้อยไป จึงถือโอกาสอธิบายในขณะนี้ เพื่อท่านผู้ฟังจะได้นำไปพิจารณาเท่าที่ควร แต่จะอธิบายคำว่าโลกก่อนแต่โดยย่อ

โลก คือหมู่ชนที่มีอาชีพต่างๆ กันและสัตว์นานาชนิด ตลอดสิ่งต่างๆ ที่รวมอยู่ในแผ่นดินอันเดียวกัน พร้อมทั้งความคิดเห็นที่เป็นไปในแง่ต่างๆ กัน เหล่านี้รวมแล้วเรียกว่าโลก

ธรรม นั้นได้แก่ความดีงาม ความสม่ำเสมอ ไม่เอนเอียงไปตามความดิ้นรน มีเหตุกับผลเป็นที่สถิต เรียกว่าธรรม

นี่แสดงแต่โดยย่อพอเข้าใจ ต่อไปนี้จะขยายให้ฟังอีกตามควรแก่เวลา เราอยู่ในโลกก็เหมือนอยู่ในธรรม นอกจากจะรู้ว่าเราคืออะไร และธรรมคืออะไรเท่านั้น จึงไม่ทราบว่าจะตนอยู่กับอะไร อยู่ไป กินไป เทียบไป เพลิดเพลินกับหมู่กับเพื่อนไป ไม่คำนึงถึงความผิดถูกชั่วดีที่จะเป็นผลบังคับตัวให้เกิดความทุกข์และเสียหายในวาระต่อไป คนเราที่เสียไปก็เพราะไม่รู้จักตน ไม่รู้จักธรรมนั่นเอง ตนในที่นี้จึงหมายถึงเอาตัวเรา ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของเราเองว่า ควรจะปฏิบัติต่อตัวอย่างไบบ้าง จึงจะเป็นไปเพื่อความดีงาม และความเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางโภคทรัพย์และความประพฤติทางกายวาจาใจ สิ่งที่จะนำทางให้ไปเพื่อความเจริญทั้งสองประเภทนี้แล ท่านเรียกว่าธรรม ธรรมกับเราจึงแยกกันไม่ออก เพราะจำต้องนำธรรมซึ่งเป็นทางถูกทางดีมาเป็นเส้นบรรทัดเพื่อดำเนินตาม

การดำเนินตามธรรม กับการนำธรรมมาเป็นเข็มทิศทางเดินแห่งความประพฤติและกิจการนี้แล คือความกลมกลืนกันระหว่างธรรมกับเราที่เรียกว่าแยกกันไม่ออก ถ้ารู้เช่นนี้แล้วธรรมกับเราก็อยู่ด้วยกันได้ ไม่มีการแตกแยกกัน คนที่แตกแยกจากธรรมก็คือคนเหลวแหลกแหวกแนวนั่นเอง คำว่าธรรมถ้าเป็นขนมก็คือน้ำเชื่อมเพื่อให้ขนมมีรสอร่อย ถ้าเป็นอาหารก็คือรสที่แทรกอยู่กับอาหารประเภทนั้นๆ นั่นเอง ยิ่งสมัยทุกวันนี้มีผู้คนเพิ่มขึ้นจำนวนมากมาย ซึ่งมาจากสถานที่ต่างๆ ทั้งในและนอก รวมกันไม่ทราบว่ชาติภาษา เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่เคยมีประจำชาติมาดั้งเดิม ก็จำต้องระคนคละเคล้ากันไปหากไม่คิดอ่านไตร่ตรอง และไม่มีธรรมเป็น

เครื่องยับยั้งรั้งใจด้วยแล้วย่อมจะเสียไปได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนรถที่มีแต่คันเร่งอย่างเดียว ไม่มีเบรกซึ่งควรใช้ในเวลาจำเป็น

ตามธรรมชาติของรถจะส่งมาจากเมืองใดหรือบริษัทใดก็ตาม ย่อมมีสมบรูณ์ทุกส่วนของมัน ควรแก่การขับขี่ได้อย่างสะดวกสบาย สำคัญที่คนขับจะเป็นคนชนิดไรเท่านั้น เราก็คือคนหนึ่งซึ่งเทียบกับคนขับรถ ที่จะดัดแปลงตนเองให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม เช่นเดียวกับคนขับรถที่ดีมีมารยาทที่น่าชมเชย รถทุกคันต้องมีทั้งคันเร่ง เบรกและพวงมาลัยซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นของรถ ต้องการขับขี่ไปทิศทางใด เร็วหรือช้า เบา หรือ หยุด เลี้ยวซ้าย เลี้ยวขวา สิ่งที่จะให้ความสะดวกมีอยู่อย่างสมบรูณ์ภายในรถนั้นแล้ว นอกจากคนขับจะปฏิบัติไม่ถูกตามกฎหมายของการขับรถเท่านั้น ความเสียหายจึงมักเกิดมีอยู่บ่อยๆ หลักประกันความปลอดภัย คือคนขับต้องเป็นผู้ระมัดระวัง

ไม่เพียงเป็นถนนหนทางแล้วก็เพลินเหยียบแต่คันเร่งอย่างเดียว บางทีรถอาจสวนมา บางทีอาจมีคนหรือสัตว์เดินหรือวิ่งตัดหน้าก็มี บางที่เป็นสถานที่ชุมนุมชนผ่านไปมา เช่นสี่แยกเป็นต้น ซึ่งควรจระหรือหยุดดู และต้องระวังสังเกตอยู่ตลอดเวลา ตาต้องดี สติต้องรวดเร็ว ปัญญาที่ไวกเวลาจะตัดสินใจด้วยเหตุต่างๆ จะได้ทันกับเหตุการณ์ ไม่เช่นนั้นเกิดอันตรายในวินาทีใดก็ได้ เรื่องเบรก พวงมาลัยและคันเร่งจะเผลอไปไม่ได้ ในที่เช่นไรซึ่งควรใช้สิ่งทั้งสามนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องได้นำมาใช้ทันทีตามกรณีที่จะใช้ จึงจะเป็นไปเพื่อความสะดวกและปลอดภัย ข้อนี้เป็นเรื่องเปรียบเทียบ เพื่อท่านทั้งหลายทราบว่าการครองตัวที่จะให้เป็นไปเพื่อความดีงามสม่ำเสมอและปลอดภัยแก่ตัวเราเอง

โลกที่มีผู้คนจำนวนมากและมีขนบธรรมเนียมต่างกัน ซึ่งกำลังคละเคล้ากันอย่างยากที่จะทราบได้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูกอะไรผิดที่เป็นไปอยู่เวลานี้ เราต้องมีทั้งพวงมาลัยคือการมองซ้ายมองขวา ได้แก่การคิดอ่านไตร่ตรองด้วยดีก่อนจะลงมือทำอะไรลงไป มีทั้งเบรกคือการยับยั้งซึ่งดวงไม่ผลุนผลันไปตามสิ่งที่มาเกี่ยวข้องชั่ววอนอันจะทำตัวให้เสีย และมีทั้งคันเร่งคือการตั้งหน้าประพฤติดำหน้าทำการงานที่เห็นว่าเป็นประโยชน์และเป็นไปเพื่อทางดี มีความขยันหมั่นเพียรต่อกิจการที่ชอบไม่อ่อนแอเกียจคร้าน สิ่งใดที่เป็นทางหายนะทั้งแก่ตนครอบครัวและวงศ์สกุลตลอดส่วนรวม สิ่งนั้นควรทราบว่าเป็นเหมือนยาพิษเครื่องสังหารตนและผู้อื่นด้วย ไม่ควรทำความสนิทติดจมกับสิ่งนั้น สมกับนามว่านักศึกษาผู้มีความรู้ความฉลาดรักษาตน

ขออย่าอีกนิต กรุณาอย่าลืมว่า ถ้าขาดธรรม คือการยับยั้งซึ่งดวง การไตร่ตรองหาเหตุผลที่ควรหรือไม่ควรแล้ว ความรู้วิชาที่เรียนมามากน้อยนั้น ไม่สามารถจะทำประโยชน์ให้แก่บุคคลผู้ลืมนั่น ซึ่งไม่มีธรรมนั้นๆ ได้เลย ข้อนี้ท่านนักศึกษาควรสะดุดใจและสนใจเป็นพิเศษ

เพราะฉะนั้นธรรม จึงเปรียบเหมือนคันเร่งของรถ เบรกของรถ และพวงมาลัยของรถ การดำรงตนซึ่งมีธรรมดังกล่าวเป็นเครื่องป้องกันรักษาความประพฤติ ย่อมเป็นไปเพื่อความปลอดภัยตลอดไป เพราะการปฏิบัติต่อสิ่งใดและงานใดก็ตาม ไม่ค่อยสำคัญยิ่งกว่างานคือการปฏิบัติต่อตัว

เอง งานนี้เป็นงานที่สำคัญมาก หากปฏิบัติต่อตัวเองไม่ถูกเรียกว่าเราทำงานชิ้นใหญ่ๆ ให้เสียไป เพราะงานเล็กงานน้อยงานย่อยๆ ที่นอกไปจากตัวเรานั้น เป็นงานเพื่อเราซึ่งเป็นหลักใหญ่ต่างหาก ถ้าตัวเรายังดีอยู่ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปด้วยดี สำคัญที่เราซึ่งเป็นต้นเหตุของงานและต้นเหตุแห่งผลของงานนี้ ต้องสนใจปฏิบัติให้ถูกให้ดี

เฉพาะอย่างยิ่งที่กำลังอยู่ในวัยรุ่นซึ่งเป็นวัยกำลังคึกคะนองด้วยแล้ว รู้สึกจะพากันเหยียบ แต่คันเร่งกันโดยมากดังที่เห็นๆ กันอยู่ทั่วไป แม้แต่ผู้แสดงเองก็เคยเป็นมาบ้างเหมือนกัน ถึงจะไม่มากนักก็ไม่เป็นสิ่งที่น่าขมเขย นิสัยของคนในวัยนี้ไม่ค่อยจะมีการยับยั้งชั่งตวงเท่าไรนัก พอเจอเข้าก็มักจะเอาเข้าไปทดลองหรือเสียดสีทีเดียว จนรู้ว่าเสียไปแล้วถึงจะกลับได้สติทีหลัง บางรายอาจไม่ได้สติเอาเลยปล่อยให้ไหลลงจนถึงขั้นจมนิ่งในทะเล กลายเป็นเพื่อนกับปลาฉลามไปเลยก็มี ต่อเมื่อวัยได้ผ่านไปและเหตุการณ์ได้ผ่านไปแล้ว สิ่งที่เคยทำมาจะมีความเสียหายมากน้อยเพียงไรก็เสียไปแล้ว ถึงมาพิจารณาทีหลังว่าสิ่งนั้นไม่ควรทำแต่เราก็ได้ทำไปเสียแล้ว ด้วยความคะนอง ด้วยความไม่พิจารณา ด้วยความไม่ยับยั้ง ด้วยความขาดสติปัญญา บางอย่างก็ทำให้มีปมด้อยให้เกิดความเสียใจจนไม่อาจลบให้หายได้ตลอดไปก็มี ทั้งนี้เพราะขาดความคิดอ่านไตร่ตรองนั่นเอง

ดังนั้นความผิดพลาดที่เคยเป็นมา แม้จะไม่มากพอให้เกิดความเสียหาย ก็ได้นำมาพูดให้ท่านนักศึกษาฟังเพื่อเป็นข้อคิดว่าการทำอะไรโดยพลการนี้ไม่ดีเลย เพื่อหาหลักยึดที่ดีไม่ต้องเสียใจในภายหลัง คือการไตร่ตรองเสียก่อนแล้วค่อยทำค่อยพูด เป็นความดีอย่างรอบคอบ โปรดสลักรธรรมบทนี้ให้ลงถึงใจจริง และควรเริ่มตั้งเข็มทิศให้ถูกทางเสียแต่บัดนี้ จะไม่สายเกินไป ทั้งจะไม่เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง เพราะความทะเยอทะยานอยากนั้นเป็นสิ่งที่คอยผลัดกันอยู่เสมอ ไม่มีเวลาอึดพอ น้ำในมหาสมุทรก็ยังมีเวลาลดหย่อนผ่อนตัวของมันลงตามกาลบ้างไม่ล้นฝั่งอยู่ตลอดไป แต่ความอยากความทะเยอทะยาน ความไม่รู้จักยับยั้งตัวเอง ซึ่งมีอยู่ในหัวใจของเราแต่ละคน รู้สึกจะไม่มีความลดหย่อนผ่อนตัวลงบ้างเลย ถ้าได้รับการส่งเสริมก็ยิ่งจะทวีคูณขึ้นเป็นลำดับ

การส่งเสริมนั้นคือการปล่อยหรือปล่อยตามใจที่อยากโดยไม่มีเหตุผล ไม่มีการยับยั้ง ไม่มีการหักห้ามต้านทานพอ แสดงว่าเป็นของมีเจ้าของรักหวงแหนและรักษาอยู่บ้าง แต่ปล่อยตามอารมณ์ แล้วแต่ความอยากจะพาลจุดพาลากไปที่ไหนๆ เสียก็ยอมเสีย จมก็ยอมจม แบบที่อนชูลอยตามกระแสน้ำจะนั้น อย่างนี้เรียกว่าการปล่อยตัวแบบหมดที่ยึดที่เกาะ วันนีปล่อยไปขนาดนี้ วันหน้าปล่อยไปเท่านั้นและปล่อยไปๆ เป็นอาจใจ ใจที่ได้รับการส่งเสริมด้วยวิธีปล่อยตัวทำนองนี้ ย่อมมีกำลังมากขึ้นและประพฤติตามใจตัวโดยไม่มีขอบเขต ไม่ชอบคิดและคำนึงถึงความผิดชอบชั่วดี มีแต่ทวีคูณความชั่วขึ้นเป็นลำดับ เมื่อถึงขนาดนี้แล้วย่อมไม่มีทางกันกางไว้ได้ ถ้าเป็นโรคก็เป็นโรคชนิดที่หมอมหมดความสามารถในการรักษาโดยประการทั้งปวง รอแต่ลมหายใจและญาติจะมารับเอาไปทำเดี่ยว ถ้าเป็นน้ำก็เทียบกับน้ำมหาสมุทร ไม่มีใครสามารถไปทำท่านบกันได้ ใจที่มี

ความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมลืมนัด เพราะการปล่อยตามใจวันละเล็กละน้อยนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสียหายจนถึงขั้นล่อแหลมต่ออันตราย หรือขั้นหมดหวังในคุณค่าของตัวก็ได้ จึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยที่จะไม่สนใจต่อการระวังรักษาแต่ต้นมือ

ฉะนั้น เราทุกคนจึงควรสำนึกในตัวประธานอันได้แก่ตัวเรา ซึ่งเป็นหลักของความเจริญและความเสื่อม เป็นหลักใหญ่ของหน้าที่การงานและผลของงาน ถ้าเราตั้งหลักนี้ดีแล้วงานก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญมั่นคง นับแต่ขั้นเล็กไปถึงขั้นใหญ่ ตลอดผลของงานก็จะนับวันมีความเจริญงอกงามและชุ่มเย็นไปตามๆ กัน เราได้สิ่งใดมาด้วยความชอบธรรมหรือความสุจริตด้วยการปฏิบัติตัวเราดี สิ่งนั้นจะเป็นความภาคภูมิใจแก่ตัวเราผู้เป็นเจ้าของ สมบัติมีมากน้อยก็ชุ่มเย็นอบอุ้มใจ ถ้าได้ทำตัวให้ผิดและเสียไปเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แม้ผลของงานอื่นๆ จะมีขึ้นมากมายก็ไม่สามารถทำใจให้ชุ่มเย็นได้เลย เพราะความเดือดร้อนมีอยู่ที่ความทำผิด ซึ่งเกิดจากตนเองที่ขาดการใคร่ครวญไตร่ตรอง

ด้วยเหตุนี้หลักธรรมท่านจึงสอนไว้ว่า นิสมม ภณฺณํ เสຍโย ทุกสิ่งทุกอย่างใคร่ครวญก่อนแล้วค่อยทำลงไปดังนี้ การใคร่ครวญก่อนแล้วค่อยทำนี้ แม้จะมีผิดพลาดบ้างก็มีน้อย ไม่ค่อยจะผิดไปเสียทีเดียว และการเลือกเฟ้นเสียก่อนค่อยทำลงไปทั้งสองบทรนี้เป็นธรรมสำคัญมาก เช่น เขาจะปลูกบ้านสร้างตลาดซึ่งเป็นทำเลค้าขาย หรือจะซื้อที่สำหรับปลูกบ้านสร้างตลาด หรือจะทำเป็นไร่เป็นสวนเป็นนา เขาต้องเลือกเฟ้นด้วยดีก่อนว่าเป็นที่เช่นไร เป็นทำเลที่เหมาะสมหรือไม่ มิได้ทำแบบสุ่มเดาไปตามบุญตามกรรม อันเป็นลักษณะแห่งความโง่เขลาเป็นผู้นำทาง เมื่อปลูกขึ้นแล้วจะขาดทุนหรือมีกำไร จะมีความเจริญต่อไป หรือจะเสื่อมโทรมลงไปอย่างไรบ้าง เขาต้องเรียกเฟ้นด้วยดีก่อนทุกกรณี แม้ที่ที่ทำการเลือกเฟ้นแล้วนั้นจะมีราคาแพงบ้างก็ยอมซื้อ เพราะเล็งเห็นผลประโยชน์ที่จะเกิดจากสถานที่เช่นนั้นแล้วอย่างเต็มใจ

ดังนั้น การเลือกเฟ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ หากไม่พิจารณาเลือกเฟ้นก่อน เห็นเขาทำเราก็ทำไปแบบสุ่มเดา ผลที่จะเกิดขึ้นให้ได้รับประโยชน์ก็มีน้อยหรือไม่เกิด ทั้งอาจเกิดความเดือดร้อนในภายหลังก็ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า ทุกสิ่งให้เลือกเฟ้นเสียก่อนค่อยทำลงไป เราควรคิดให้ดี ตามที่ท่านสอนไว้ล้วนเป็นธรรมที่เสริมคนให้มีความฉลาดปกครองตนเองอย่างมีความสุข ทั้งนี้แม้แต่อาหารในถ้วยในจานที่ใส่สำหรับยกออกมา ควรแก่การรับประทานอยู่แล้ว ยังต้องเลือกอีกครั้งว่า อาหารประเภทใดถูกกับธาตุขันธ์และแสงกับโรค นอกจากนั้นยังต้องเลือกอีกว่า อาหารนี้มีอะไรบางอย่างที่เป็นภัยต่อร่างกาย เช่นกระดูก ก้างเป็นต้น ต้องได้เก็บออกขณะที่รับประทาน ชี้นรับประทานทั้งสิ่งเหล่านั้นเข้าไป ย่อมเป็นอันตรายต่อร่างกาย อย่างน้อยก็ทำให้เจ็บปวดรำคาญ มากกว่านั้นอาจถึงตายก็ได้เพราะความไม่พิจารณาใคร่ครวญเป็นสาเหตุ

เหตุนี้ธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นสำหรับเราทุกคนที่หวังพึ่งตนเอง ด้วยความมีเหตุผลเป็นเครื่องปกครอง เราไม่ควรคิดว่าธรรมกับเราเป็นคนละอย่าง และห่างจากกันโดยไปอยู่

คนละมุมโลก ความจริงธรรมกับเรามีความเกี่ยวเนื่องกัน คือความสุขความเจริญความเป็นระเบียบงามตาใจ ความมั่งคั่งสมบูรณ์ทางโภคทรัพย์ เป็นสิ่งที่เราต้องการ จะเป็นโลกมนุษย์ไหนก็ตาม ความมุ่งหวังเหล่านี้ย่อมตรงกัน เพราะเป็นจุดที่โลกต้องการด้วยกัน สิ่งที่กล่าวทั้งนี้ นอกจากหลักธรรมที่ชี้ให้ถูกทางแห่งความสมหวังแล้ว รู้สึกจะไม่มีในที่อื่นได้อีก ในหลักธรรมทั่วๆ ไปที่สอนไว้สำหรับคนทุกชั้นจะควรปฏิบัติได้มีมากมาย แต่จะนำมาอธิบายเพียง ๔ ข้อซึ่งเป็นเป้าหมายแห่งความสมหวัง คือ

๑ ฉันทะ มีความพอใจในการทำงานที่จะต้องทำ เช่นเดียวกับความพอใจในผลของงานมีเงินเป็นต้น

๒ วิริยะ มีความขยันหมั่นเพียร ต่อหน้าที่การงานที่ทำนั้นๆ จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย

๓ จิตตะ มีใจฝักใฝ่ต่องาน ไม่ปล่อยใจให้เหินห่างจากงาน เช่นเราเรียนหนังสือต้องมีฉันทะความพอใจในการเรียน วิริยะ พยายามเรียนอยู่เสมอ สูตรใดที่ควรจะต้องท่องจำให้ขึ้นปากขึ้นใจจดจำจนได้ มีความฝักใฝ่ในหลักวิชาที่กำลังเรียน ไม่ให้ใจจืดจางและเหินห่างออกไป จะกลายเป็นความเกียจคร้านทำความรกรุงรังใส่ตนในภายหลัง

๔ วิมังสา ความไตร่ตรองด้วยปัญญา เช่นไตร่ตรองความหมายในสูตรหรือในหัวข้อนั้นๆ ว่ามีความหมายลึกซึ้งเพียงไร มีที่แก่งแย่งที่แยกไปจากหลักสูตรนั้นๆ ซึ่งต้องพิจารณาด้วยดี นี่คือรากฐานแห่งความสำเร็จของผู้มุ่งต่อผลของงานนั้นๆ ท่านสอนไว้ ๔ ข้อเรียงลำดับกัน ดังนี้คือ

ฉันทะ ความพอใจ

วิริยะ ความพากเพียร

จิตตะ ความมีใจฝักใฝ่

วิมังสา ความไตร่ตรอง

ที่กล่าวมาทั้งนี้ท่านเรียกว่า ธรรม เราจะไปแสวงหาธรรมที่ไหน นอกจากตัวเรากำลังมุ่งความสุขความสมหวังอยู่เวลานี้ จะพยายามดำเนินตามหลักธรรมที่ท่านชี้บอกไว้ไม่ทอดยลดละแล้วคว้าเอาความสมหวังมาครองเป็นเจ้าของเท่านั้น ไม่มีอะไรเป็นธรรมไว้ต้อนรับคนที่ไม่รู้จักตน ไม่รู้จักกรรม

ธรรม คือธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งความดีทั้งหลาย นับแต่ความดีอย่างต่ำจนถึงความดีอย่างสุดยอด คือพระนิพพาน คนที่รักความถูกความดีงามและสนใจต่อการทำถูกทำดีทางกาย วาจา ใจ สุขความเจริญเป็นชั้นๆ ย่อมทรงไว้ซึ่งผู้นั้น ดังนั้นศาสนากับเราจึงแยกกันไม่ออก เพราะศาสนาซึ่งในจุดที่มนุษย์ต้องการคือความสงบสุขเย็นใจ และชี้บอกวิธีปฏิบัติตนต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องการโดยถูกต้อง ผู้ปฏิบัติจะไม่ผิดหวังในสิ่งที่ต้องการ ความจำเป็นระหว่างเรากับศาสนาที่ว่าแยกกันไม่ออกนั้น คือ ความเคลื่อนไหวของกายวาจาใจทุกอาการ เป็นสิ่งจำต้องได้รับการแนะนำ

จากศาสนาอยู่ทุกระยะ สำหรับผู้หวังความถูกต้องดีงาม ไม่เช่นนั้นก็ปฏิบัติดำเนินไม่ถูกทางและยากจะเจอความสุขดังที่มุ่งหมาย เพราะความจำเป็นสำหรับเราที่แล ศาสนาจึงเป็นเหมือนเข็มทิศคอยแนะแนวการดำเนินทางความประพฤติ เพื่อก้าวไปถูกจุดที่ต้องการและปรากฏผลเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้ดำเนินตามอยู่เสมอไม่ปลิกแฉะ

ธรรมอีกหมวดหนึ่งว่า **อุฏฐานสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร คือเป็นคนตื่นแต่ตีกลูกแต่เช้า ทำงานตรงต่อเวลา ไม่โกหกตนเอง เกี่ยวกับกิจการที่ทำและคำที่พูดแล้ว จะทำให้เคยตัว คนที่มีความขยันหมั่นเพียรจะแสวงหาทรัพย์สมบัติประเภทใดย่อมได้ตามใจหวัง ไม่เป็นคนขัดสนจนทรัพย์ เพราะความหมั่นเพียรเป็นทางที่ไหลมาแห่งสมบัติทั้งปวง

อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษา คือการเก็บหอมรอมริบ ไม่เป็นคนสุรุ่ยสุร่าย แบบจ่ายจนหมดไม่มีอะไรเหลือติดตัว ซึ่งการทำเช่นนั้นท่านเรียกว่าคนใจเพ้อจนลืมตัว และเป็นคนหมดสาระ อนึ่ง ทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาได้มากน้อยไม่สำคัญอะไรนัก ที่สำคัญยิ่งคือตัวเราผู้เป็นเจ้าของ จึงควรสำนึกอยู่เสมอ อย่าให้ลืมตัว สมบัติจะมีที่อยู่ ไม่หลุดมือไปทำเดี๋ยว การรักษาตัวดีอยู่ การเก็บรักษาและการจับจ่ายก็รู้จักประมาณไปเอง สมบัติที่มีอยู่ก็ทำให้ผู้เป็นเจ้าของเกิดความสุขเย็นใจได้ ไม่ก่อความเดือดร้อนเพราะสมบัติเป็นเครื่องมือส่งเสริม ตลอดเพื่อนหญิงเพื่อนชายที่มาคบค้าสมาคมด้วยก็เป็นคนดี เพราะเราเป็นคนดีมีธรรมเป็นหลักยึดอยู่แล้ว

สมชีวิตา การจ่ายทรัพย์ให้พอเหมาะสมกับความจำเป็นของตน และผู้เกี่ยวข้องอาศัยวันและเวลาหนึ่ง ๆ มีความจำเป็นมากน้อยเพียงไรก็จ่ายทรัพย์ เพื่อแก้ไขความจำเป็นเท่าที่ควรไม่ให้เลยเถิด คือไม่ให้ผิดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก เพราะความผิดเคืองทั้งที่ทรัพย์เครื่องสนองมีย่อย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนได้ การจ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายจนกลายเป็นคนฟุ่มเฟือยไปก็ไม่ดี จะเป็นนิสัยคนใจรั่วเก็บอะไรไม่อยู่ เช่นเดียวกับตะกร้าหรือหม้อน้ำที่มีช่องรั่ว จะเอาไปตักน้ำในลำคลอง น้ำในบึงในบ่อ น้ำในมหาสมุทรทะเลก็ตาม น้ำจะไม่มีขังอยู่ในตะกร้าหรือหม้อนั้นเลย ใจที่ปล่อยให้รั่วก็เช่นกัน เก็บสมบัติและสิ่งที่ดีงามไว้ไม่อยู่ นอกจากสิ่งที่ชั่วเลวทรามเท่านั้น มีเท่าไรเก็บได้และขังอยู่ในใจที่รั่ว ๆ นั้นหมด พวกเราควรสนใจในจุดนี้ให้มาก

คนที่มีนิสัยใจรั่วแล้ว แม้จะได้เงินทองมาวันละหมื่นละแสนละล้านก็ไม่มี ความหมายอะไรเลย เพราะใจหมดความหมายในตัวเองเสียแล้ว มีเท่าไรก็หายไปหมด หายไปหมดเหมือนกับมีปีก ฉะนั้นความเป็นคนใจรั่วจึงมิใช่เป็นของดี และยังจะทำความเดือดร้อนเสียหายแก่ตนได้อีกมากมาย ทั้งตัดความเจริญในอนาคตด้วย นอกจากความใจรั่วเกี่ยวแก่การเก็บทรัพย์แล้ว ยังจะเป็นคนใจรั่วไปอีกทุกแขนงและทุกกาลสถานที่ ตลอดการคบค้าสมาคมกับบุรุษหญิงชายไม่ว่าวัยใด อาจจะเป็นคนใจรั่วใจง่าย จ่ายไปโดยไม่คิดถึงศักดิ์ศรีดีชั่วใด ๆ เลยก็เป็นได้ ความใจรั่วและใจง่ายนี้เป็นของไม่ดีและน่าเกลียดน่ากลัวอย่างยิ่ง มีอยู่ในผู้ใดผู้นั้นจะเป็นคนด้อยราคาไม่ค่อยมีคุณค่าเท่าที่ควร ขอเน้นเรื่องความใจรั่วนี้ให้ท่านนักศึกษาทราบอย่างถึงใจ และเห็นโทษของมันอย่างจริงใจด้วยว่า

หม้อที่ร้าวแตกและรั่วซึมน้ำก็ใช้งานใช้การไม่ได้ ยางรถจักรยานรั่วก็ใช้ขับขี่ไปไหนไม่ได้ ถ้าไม่ปะให้หายรั่วก่อน ทุกสิ่งทุกอย่างถ้าขาดถ้ารั่วแล้วก็เริ่มจะทำลายตัวมันเอง ใจรั่วก็เริ่มทำลายตัวเองไป เป็นลำดับ ถ้ารั่วมากก็ทำลายตัวเองมาก จนไม่มีคุณค่าในตัวเสียเลย กลายเป็นคนเศษเดนไปได้ เช่นเดียวกับของเศษเดนฉะนั้น

ดังนั้นเราทุกคนที่รักนวลสงวนตัว จึงควรเห็นโทษของความเป็นคนใจรั่วและพยายามรักษา ระดับจิตของตนให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมด้วยดี เฉพาะอย่างยิ่งเวลานี้กำลังเข้าหัวเลี้ยวหัวต่อเกี่ยวกับคนจำนวนมาก การคบค้าสมาคมก็ต้องเป็นไปโดยความจำเป็นบังคับอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะหน้าที่การงานเกี่ยวข้องกัน จะอยู่โดดเดี่ยวโดยลำพังก็ไม่ได้ เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ทุกด้านเกี่ยวข้องกับสังคม เราจะปฏิบัติตนอย่างไรให้เข้ากับสังคมได้ ได้โดยไม่เสียคน สิ่งเหล่านี้เราจะต้องได้นำไปพิจารณาทุกแขนง เพื่อเราผู้เกี่ยวข้องกับสังคมจะเป็นไปด้วยความปลอดภัยไร้โทษไม่มีอะไรเสีย งานก็ได้ทำอยู่กับสังคมเขา เงินก็มีพอเป็นอยู่ใช้สอย ตัวก็เป็นคนดีไม่เสียไปกับสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่งชั่วร้ายกวนใจ เพราะเรามีหลักวิชาคือธรรมแทรกสิงอยู่ภายในใจ ถ้าเป็นนรกก็มีทั้งเบรก มีทั้งคันเร่ง มีทั้งพวงมาลัย นำผู้ขับขี่ให้ถึงจุดที่หมายด้วยความสวัสดิ์ปลอดภัย

เวลานี้เรากำลังดำรงชีวิตเป็นไปอยู่ทุกขณะที่เกี่ยวกับสังคม เราจะปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะเป็นไปเพื่อความสม่าเสมอและปลอดภัย ซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่จะต้องขบคิด ไม่เช่นนั้นจะเกิดความเดือดร้อนในภายหลัง ข้อสำคัญเราอย่าเห็นสิ่งใดว่ามีคุณค่ายิ่งกว่าตัวเราเอง ถ้าตัวเราได้เสียไปจะเพราะเหตุใด ๆ ก็ตาม อันมีความล้มตายเป็นสาเหตุ สมบัติเงินทองแม้จะมีเป็นจำนวนล้าน ๆ ก็ไม่ค่อยมีความหมาย เช่นเดียวกับปลุกบ้านปลุกเรือนให้คนตายอยู่ จะปลุกสักกี่ชั้นประดับประดาตกแต่งด้วยความสะอาดสวยงาม ก็ไม่เห็นมีคุณค่าอะไรสำหรับบ้านคนตายหลังนั้น สมบัติเงินทองมีจำนวนมากและความรู้วิชาที่เรียนมามาก ๆ มาประดับส่งเสริมคนที่ไม่มีคุณค่า คือคนเหลวไหล คนเหลวแหลก คนใจรั่ว คนหลักลอย ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเช่นเดียวกัน เพราะหลักวิชาที่เรียนมาทุก ๆ แขนง ก็เพื่อประดับตัวให้มีความสง่างาม และช่วยชี้แนวทางแห่งความปลอดภัยในทางความประพฤติและกิจการที่ทำเพื่อความเจริญรุ่งเรืองเท่านั้น มิได้มีมาเพื่อเป็นเครื่องทำลายตน

กัลยาณมิตรตตา การเลือกคบเพื่อนหญิงชายที่สมควรจัดเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะคนเราอยู่โดยลำพังตนเองความเสียหายมีน้อย ความเจริญก็มีน้อย แต่จะให้เกิดความเจริญและความเสื่อมเสียนั้น ย่อมเกี่ยวกับสังคมและหมู่เพื่อน ฉะนั้นการคบหาสมาคมกับใคร ๆ เราต้องพิจารณาเลือกเฟ้นด้วยดีว่า จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมเสียแก่ตัวและเกียรติยศชื่อเสียง หรือจะเป็นไปเพื่อความเจริญอย่างไรบ้าง เมื่อหลวมตัวเข้าไปแล้วเป็นเรื่องแก้ไขยาก หรืออาจไม่มีทางแก้ไขและถลำไปเลยก็ได้ ท่านจึงสอนให้เลือกเฟ้นด้วยดีในการคบกับเพื่อนหญิงเพื่อนชาย อย่าเห็นแต่ว่าเป็นคนแล้วก็คบไป เรื่องนี้สยใจถือเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อสมาคมคละเคล้าและซึมน้ำกันไปวันละเล็กละน้อย นานไปก็กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ถ้าเพื่อนที่คบเป็นคนดีเราก็พลอยดีไปด้วย

ถ้าเพื่อนเป็นคนเลวเราก็ปล่อยให้ไปด้วย เพราะความซึ่มซาบกลมกลืนกันเป็นสิ่งสำคัญ ในธรรมท่านสอนไว้ว่า อเสวนา จ พาลานํ ปรณฺหิตานญฺจ เสวนา อย่าคบคนพาลสันดานหยาบ จะหาบความชั่วเสียหายใส่ตัวให้จมลง จงคบบัณฑิตนักปราชญ์ซึ่งจะพาไปสู่ความเจริญ

คำว่าคนพาลและบัณฑิตมี ๒ ประเภท คือคนพาลภายนอกหนึ่ง คนพาลภายในใจคือความคิดไม่ดีของตนหนึ่ง บัณฑิตภายนอกหนึ่ง บัณฑิตภายในคือความคิดถูกต้องดี อันเป็นอุบายฉลาดรักษาตนหนึ่ง คนพาลภายนอกเรายังพอหาทางหลบหลีกได้ แต่คนพาลคือความคิดไม่ดีภายในนี้ รู้ลึกจะหลบหลีกยากอยู่บ้าง จึงควรสนใจในจุดนี้ให้มากหน่อย โดยอุบายข้อเปรียบเทียบ เช่นเรามองเห็นคนอื่นไม่ดีเรายังไม่ชอบ ไม่พอใจ ไหนจะมาเจอเอาตัวเราเสียเองเป็นคนไม่ดี จึงเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เพียงเท่านั้นก็พอจะรู้สึกตัวไม่กล้าคิดกล้าพูด และกล้าทำในสิ่งที่เห็นว่าไม่ดีอีกต่อไป ส่วนบัณฑิตคือความคิดที่ฉลาดแหลมคมภายใน เพื่อการรักษาตัวให้พ้นภัยพิบัติเป็นความชอบแล้ว ควรพยายามส่งเสริมให้มีความรอบคอบยิ่งขึ้น

จึงขอสรุปความว่า การทำ การพูด การคบคนไม่ว่ากรณีใดๆ ควรใช้ควรไตร่ตรองด้วยดีก่อนแล้วค่อยลงมือ นี้จัดเป็นความรอบคอบสำหรับตัวทั้งปัจจุบันและก้าวต่อไป เพราะอนาคตของเรายังมีคุณค่าอยู่มากซึ่งจะรับช่วงจากปัจจุบันคือบัดนี้ ฉะนั้นการปรับปรุงตัวเพื่ออนาคตจึงควรปรับปรุงหลักปัจจุบัน คือตัวเราขณะนี้ไว้ด้วยดี แต่บัดนี้เป็นต้นไป วันพรุ่งนี้ก็พยายามรักษาระดับความดีเพื่อเป็นคนดีไว้เพื่อวันต่อๆ ไป เดือนต่อไป ปีต่อไปตลอดอวสาน การปรับปรุงหลักปัจจุบันคือตัวเราให้อยู่ในกรอบแห่งเหตุผล คือศีลธรรมนี้ เรียกว่าเป็นคนมีหลักยึดอันมั่นคงไม่เสียไปอย่างง่ายตายและเป็นคนเชื่อตนเองได้ ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับด้วยกรณีเช่นไร

นี่แลหลักธรรมที่ได้นำมาอธิบายให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายฟัง เท่าที่ควรแก่เวลาและโอกาสอำนวย หวังว่าคงจะพอเข้าใจบ้าง อาจารย์เป็นพระป่าไม่ค่อยรู้เรื่องของสังคม ว่ามีความเจริญหรือเสื่อมไปในทางด้านใดบ้าง จึงอธิบายให้ท่านทั้งหลายฟังด้วยวิธีสุ่มเดา หากว่ามีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนโดยประการใด ก็หวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านทั้งหลาย ต่อนี้ไปหากท่านผู้ใดมีข้อข้องใจในเรื่องข้อธรรมจะศึกษาไต่ถามก็ได้ตามเวลาที่ยังมีอยู่บ้าง การอธิบายธรรมให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายฟังในวันนี้รู้สึกว่าจะยังไม่จุใจ ที่อยากแสดงให้เห็นมากเท่าที่ได้มีโอกาสมาพบปะและสังเคราะห์กัน แต่จำเป็นที่ต้องยุติ เพราะงานที่จะทำประโยชน์แก่ท่านที่เคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายังมีอยู่อีก ในลำดับต่อจากนี้ไป ขอความสวัสดีมงคลในสากลโลกจงมีแก่ท่านผู้ฟังโดยทั่วกัน

คำถาม-คำตอบปัญหาธรรม

ต่อจากการอธิบายธรรมจบลงแล้ว คณะทั้งหัวหน้าและนักศึกษาวิทยาลัยครูอุดรธานี เริ่มถามปัญหา

ถาม

ผมอยากจะเรียนถามถึงเรื่องการกระทำวิปัสสนา ทราบว่าท่านพระอาจารย์เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในทางปฏิบัติทางวิปัสสนามาก คำถามแรกก็อยากจะเรียนถามท่านพระอาจารย์ว่า การกระทำวิปัสสนานั้นมีคุณค่าต่อชีวิตของมนุษย์อย่างไรบ้าง

ตอบ

คุณค่าของการอบรมจิตทางวิปัสสนานี้มีมากมาย แต่จะอธิบายเพียงย่อๆ พอได้ใจความคือทำให้เป็นคนเยือกเย็น แม้จะเคยมีนิสัยใจร้อน หรือวุ่นวายต่างๆ มา แต่เมื่อได้รับการอบรมจิตใจให้มีความสงบพอมิทางคิดอ่านได้บ้างแล้ว ย่อมทำผู้ปฏิบัตินั้นให้กลายเป็นคนใจเย็น เป็นคนมีเหตุมีผลไม่พรวดพราด ทำอะไรก็ทำด้วยความตั้งใจและเป็นการเป็นงานจริงๆ ไม่เป็นนิสัยจับจด นี้เป็นผลย่อๆ ของการทำวิปัสสนาที่อธิบายในข้อ ๑

ถาม การกระทำวิปัสสนานั้น เราจะทำได้ยากง่ายเพียงไร?

ตอบ ถ้าเราเป็นคนยาก การทำวิปัสสนาก็ยาก ถ้าเราเป็นคนชอบง่ายหน่อยวิปัสสนาก็ง่าย เพราะถ้าเราเป็นคนยาก พอเริ่มจะทำวิปัสสนา ก็เห็นว่ายากไปเสียแล้ว ไม่อยากทำวิปัสสนาก็กลายเป็นของยากไปด้วย ถ้าเราเป็นคนชอบวิปัสสนา พอทราบว่าทำวิปัสสนามีผลดีอย่างนั้นๆ เราชอบที่จะทำ การทำวิปัสสนาก็ง่าย เพราะเราเป็นผู้พาให้ง่าย

ถาม ผมกราบเรียนถามอีกอย่างหนึ่ง เท่าที่เคยได้ยินคนพูดกันว่า การปฏิบัติวิปัสสนานั้นบางทีทำดีไม่ได้ทำให้คนมีสติปัญญาไปได้อันนี้เป็นความจริงหรือไม่?

ตอบ เท่าที่เราเดินไปตามถนนหนทาง เราก็เคยเห็นคนประเภทที่น่าสลดสังเวช คือคนที่เสียสติที่เรียกกันว่าคนบ้า แต่เราได้ถามเขาดูบ้างหรือเปล่าว่า คนที่เขาเป็นโรคที่น่าสลดสังเวชนี้ เขาเป็นมาจากการทำวิปัสสนา หรือเขาเป็นมาโดยธรรมชาติของเขาเอง

ถาม ที่ผมทราบ บางคนบอกว่าพอเริ่มวิปัสสนาแล้วทำให้สติปัญญาไป ไม่เหมือนเมื่อก่อนเริ่มปฏิบัติวิปัสสนา

ตอบ ในข้อนี้อาจเป็นไปได้ แต่ไม่ใช่เป็นเพราะธรรมของพระพุทธเจ้า หากเป็นเพราะบุคคลที่ทำผิดต่างหาก เช่นเดียวกับธรรมเปรียบเหมือนเส้นทางที่ถูกจากที่นี่ไปสู่ที่จุดนั้น มีกรุหมายป้ายทางบอกไว้อย่างละเอียด แต่ผู้เดินทางไปนั้นอาจจะเดินผิด คือปลีกแฉะไปจากทางเดิมที่ถูกนั้นเสีย ก็เลยทำให้ผู้เดินทางนั้นผิดไปจากจุดที่หมาย จึงปรากฏผลที่ไม่สมหมายขึ้นมา

ความจริงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าทรงชี้บอกไว้โดยถูกต้อง แต่ผู้ปฏิบัติอาจดำเนินผิดไป ด้วยความรู้ความเห็นของตนที่เข้าใจว่าถูก การทำวิปัสสนาของผู้ปฏิบัตินั้นมีนิสัยต่างๆ กัน บางรายก็ปรากฏเป็นนิมิตต่างๆ ขึ้นมา เช่น นิมิตเกี่ยวกับเรื่องคนตายบ้าง นิมิตที่น่าเพลิดเพลินบ้าง ที่น่าเศร้าโศกบ้าง ตามแต่จะปรากฏขึ้นมาตามนิสัยแต่ไม่ทุกรายไป เมื่อนิมิตปรากฏขึ้น ใจเกิดความชอบบ้าง เกิดความเศร้าโศกบ้าง เกิดความกลัวบ้าง เกิดความเสียใจบ้าง ตามแต่นิมิตจะแสดงขึ้นในท่าใด เมื่อจิตเป็นอย่างนั้นหากไม่ย่นจิตเข้ามาสู่หลักคือองค์ภาวนาเสียก็มีทางเสียได้

เช่นคนที่เคยมีนิสัยขี้ลาดหวาดกลัวต่อผีมาแล้ว แต่พอเริ่มทำวิปัสสนาจิตเริ่มสงบลงบ้าง เล็กน้อย ขณะนั้นปรากฏเห็นคนตายขึ้นมาทางนิมิตที่เฉพาะหน้าเป็นต้น ก็เกิดความกลัวขึ้นมาในขณะนั้น จนไม่มีสติยับยั้งใจตัวเองเลยกลายเป็นบ้าไปเลย นี่อาจมีทางเป็นได้ดังที่อธิบายมา แต่ถ้ามีหลักยึด แม้จะเป็นบุคคลประเภทกลัวผีก็ตาม พอเห็นเรื่องที่น่ากลัวในเวลาภาวนาปรากฏขึ้นมา ก็รีบย่นจิตเข้ามาสู่องค์ภาวนา ซึ่งตนเคยบริกรรมอยู่ดั้งเดิมเสีย นิมิตก็ดับไปในขณะนั้น ความเสียหายก็ไม่เกิดขึ้น เพราะการดำเนินถูกทางที่ท่านสอนไว้

การดำเนินผิดทางนั้น คือเมื่อเห็นผีในนิมิตแล้ว ไม่ได้ย่นจิตของตนเข้ามาสู่หลักธรรม ปล่อยให้ความกลัวพาเตลิดเปิดเปิงไปเสียจนไม่มีที่ยึดเหนี่ยว ผลที่เกิดขึ้นอย่างน้อยก็มีสติฟุ้งเฟือน มากกว่านั้นก็เป็นบุคคลที่น่าสังเวชไปเลย ฉะนั้นการทำผิดทางจึงมีทางเสียได้ดังที่กล่าวมา ด้วยเหตุนี้การทำวิปัสสนาแม้จะเอานามของพระศาสนาไปพูดว่าทำวิปัสสนาก็ตาม แต่อาจมีทางเสียได้ด้วยการเข้าใจผิด ผลที่เกิดขึ้นจากผู้ทำผิดนั้น อาจทำให้ผู้อื่นที่มีความสนใจอยากทำวิปัสสนาให้กลัวไปตามๆ กัน จึงคล้ายกับศาสนาเป็นโรงบ่ม ขอรภัยมาก ๆ คล้ายกับศาสนาเป็นโรงบ่มบ้าไปก็ได้

ถาม ผมอยากจะเรียนถามคำถามสุดท้ายอีกคำถามหนึ่ง คือรู้สึกจะมีผู้ที่สนใจในเรื่องวิปัสสนานี้ อยู่หลายคน ถ้าหากว่าจะไปขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์ ท่านจะกรุณาให้ความช่วยเหลือแก่พวกเราได้มากน้อยเพียงใดครับ

ตอบ เท่าที่อาจารย์ปฏิบัติอยู่เวลานี้ ก็ปฏิบัติอยู่ในฐานะระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์อยู่แล้ว หากว่ามีท่านผู้สนใจจะไปอบรม ทางวัดก็เคยได้ปฏิบัติต่อพุทธศาสนิกชนมาเป็นจำนวนมากแทบทั่วประเทศไทย สำหรับวัดป่าบ้านตาด แต่จะเรียนว่าไม่ขัดข้องเสียทีเดียวนั้นก็ยังไม่กล้าที่จะเรียน เพราะอาจจะมีเหตุการณ์เกิดขึ้นที่จะทำให้ขัดข้องก็ได้ในอนาคต เพราะเป็นของไม่แน่นอน จึงขออภัยไว้ด้วย แต่เรื่องเกี่ยวแก่ท่านที่มีความสนใจหวังดีต่อตนเอง โดยที่ใครจะนำศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องอบรมนี้ อาจารย์ขออนุโมทนากับท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ขอเรียนเรื่องวิปัสสนาให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบย่อ ๆ พอเป็นข้อคิด คำว่าวิปัสสนานั้นเป็นชื่ออันหนึ่งที่ท่านนักปฏิบัติท่านบำเพ็ญในครั้งพุทธกาล ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูงไปเป็นลำดับ แต่คำว่าภาวนานั้นเป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้ได้ทั่วไปทั้งสมณะและวิปัสสนา รวมกันเข้าเรียกว่าภาวนา

คำว่าวิปัสสนานั้นหมายถึงความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมทั้งหลาย แม้เช่นนั้นจะนำมาใช้เป็นวิปัสสนาของการภาวนาทั่วๆ ไปก็ได้ไม่ขัดข้อง การเจริญภาวนาหรือวิปัสสนานี้ มีผลประจักษ์ใจของผู้บำเพ็ญ คือใจที่เคยวอกแวกคลอนแคลนต่อสิ่งยั่วชวนต่างๆ เมื่อได้รับการอบรมจิตใจเท่าที่ควรแล้ว จิตจะค่อยเชื่อมโยงขึ้นต่อเหตุการณ์ทั้งหลาย และปฏิบัติตัวไปด้วยความสม่ำเสมอ ผิดกับผู้ที่ไม่ได้อบรมอยู่ไม่น้อย ดังนั้นวิปัสสนาจึงเป็นคุณสมบัติ ที่ช่วยเสริมบุคคลให้เป็นผู้หนักแน่นมั่นคงในตัวเอง และมีเหตุผลต่อสิ่งเกี่ยวข้องต่างๆ ได้ดี

ถาม กระผมใคร่จะเรียนถามท่านพระอาจารย์ เกี่ยวกับความจริงของโลกอย่างหนึ่ง ในฐานะที่ท่านพระอาจารย์มีความเชี่ยวชาญทางวิปัสสนาอย่างมาก และวิปัสสนาก็อย่างที่ท่านพระอาจารย์ว่าไว้ว่า คือศึกษาให้มีความรู้ให้เห็นแจ้งเห็นจริงเกี่ยวแก่ชีวิตสังคม ที่กระผมข้องใจใคร่จะเรียนถามก็คือว่า การเกิดและการตายในภพของวิปัสสนานั้นเป็นอย่างไร?

ตอบ เรื่องการเกิดการตายนั่น แม้จะไม่ใช่ภพของวิปัสสนาก็ตาม แต่เรื่องการเกิดการตายนั้นมีอยู่ทุกรูปทุกนาม โดยเฉพาะท่านผู้ถามปัญหาอยู่เวลานี้ ก็ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้เหมือนกัน ถ้าอาจารย์จะเรียนอธิบายให้มากไปกว่านี้ ก็กลัวจะเป็นการนำเอาอ้อยไปขายในสวนอ้อยไป จึงไม่กล้าจะเรียนมาก พอเข้าใจมิใช่หรือ

ถาม ความจริงกระผมก็ยังไม่เข้าใจหรอกครับ อยากจะให้พระอาจารย์กรุณาชี้แจงรายละเอียดให้บ้างสักเล็กน้อย?

ตอบ ไหน มีสงสัยข้อไหนล่ะ

ถาม คือการเกิดนะครับ ถ้าพิจารณากันตามหลักชีววิทยาก็บอกว่าเกิดจากสเปิร์มของผู้เป็นบิดาผสมกับโอวอมหรือไข่ของผู้เป็นมารดา ก็ปฏิสนธิออกมาเป็นบุคคล นั่นคือทางชีวะ ทีนี้ทางศาสนานั้นพูดไปในทำนองเดียวกันหรือเปล่า?

ตอบ ท่านกล่าวไว้เหมือนกัน แต่ท่านมิได้บอกว่าสเปิร์ม คืออันนี้เป็นส่วนผสมสำหรับธาตุ ทางพระศาสนาท่านก็มีแง่หนึ่งที่จะพูดเกี่ยวกับสิ่งนี้ แต่ตามหลักวิทยาศาสตร์ทางชีววิทยาที่พูดไปเมื่อสักครู่นี้ เป็นไปในทางหลักวิชาทั้งนั้น แต่ทางพุทธศาสนาท่านพูดถึงส่วนธาตุอะไรทำนองนี้ อันนี้เป็นด้านวัตถุคือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ที่มาผสมกัน แต่ส่วนนามธรรมที่หมายถึงธาตุรู้ที่เข้าไปแทรกสิงอยู่ในระหว่างสิ่งทั้งสองผสมกันนั้น นั่นเป็นธาตุส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง ที่ทางพระพุทธศาสนาสนใจอยู่มากยิ่งกว่าส่วนของธาตุที่เป็นส่วนหยาบ

ถาม พระพุทธศาสนานั้นสอนให้บุคคลมักน้อยสันโดษ ทีนี้ทุกคนถ้ามีความมักน้อยสันโดษ คือพากันออกบวชหมด หรือว่าไม่พยายามสร้างสรรค์ความเจริญแล้ว ชาตินี้เราจะไม่ถูกรุกรานง่ายขึ้นหรือครับ?

ตอบ เรื่องศีลธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนไว้นั้นมีมากมายหลายแขนง และมีเป็นขั้นๆ ของศีลและธรรม ผู้ที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติ ก็ควรจะนำไปปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เพศและฐานะของตน คำว่า

ความสันโดษมักน้อยนี้เป็นธรรมอันกว้างขวางมาก สำหรับพระก็ดำเนินไปอีกทางหนึ่ง คือแยกออกจากหลักใหญ่คือความสันโดษมักน้อยเช่นเดียวกัน ส่วนฆราวาสก็มีอีกเป็นแขนงหนึ่ง ที่ควรปฏิบัติให้เป็นความเหมาะสมสำหรับตน และเป็นประโยชน์แก่ตนและครอบครัวตลอดส่วนรวมด้วย ถ้าจะพูดรวมๆ ไปก็อาจจะไม่สะดวกแก่ผู้ฟัง ดังนั้นอาจารย์จะขอแยกอธิบายเป็นตอนๆ เพื่อเข้าใจง่ายขึ้น เรื่องความสันโดษความมักน้อย ที่พอเหมาะสมกับฆราวาสจะพึงปฏิบัติได้มีอยู่ แต่ถ้าปฏิบัติให้เป็นความมักมาก ซึ่งเลยความพอดีแล้ว กลับเป็นภัยแก่ฆราวาสก็มีอยู่เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสอนไว้อย่างนั้น อะไรเล่าที่ว่าความมักมากซึ่งเป็นภัยแก่ฆราวาสนั้น คือความมักมากในอารมณ์

เช่น มีหนึ่งแล้วอยากมีสอง มีสองแล้วอยากมีสาม มีสามแล้วยังอยากมีสี่มีห้าขึ้นไปไม่มีสิ้นสุด ไปที่ไหนมีแฟนเป็นพวงๆ อย่างนี้น่าเกลียดมากแล้วมาก คือกลัวว่าโลกจะพินาศเพราะไฟอุบาทว์นี้เผาผลาญ ความมักมากประเภทนี้เป็นสิ่งที่น่าเกลียดมากมาย ไม่มีใครที่มีธรรมในใจอยู่บ้างจะชมว่าดี ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงสอนฆราวาสให้เป็นผู้มักมากในทางนี้ เพียงแต่ผู้เดียวเมียเดียวเท่านั้นบางครั้งก็ยังมีทะเลาะเบาะแว้งกันได้ แถมยังอยากจะมีย่อยๆ อะไรต่ออะไรแฝงกันไป คือ มีอาหารไว้รออาหารว่าง ยุ่งกันไปหมด โลกต้องแตกแน่ๆ

พอเข้าใจมิใช่หรือ อาหารว่าง ความเป็นผู้มีผู้เดียว เมียเดียวนี้แล ท่านเรียกว่าความมักน้อยของฆราวาส ในหลักธรรมท่านสอนไว้อย่างนี้ ทั้งนี้เพื่อให้ฆราวาสรู้จักความสำคัญของตัวเองและกัน ให้รู้จักหัวใจของตัวเองและกันซึ่งเป็นคู่ครอง และคู่พึงเป็นพึ่งตายของตัวเองและกัน นี่เป็นหลักใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นห่วง สำหรับพุทธบริษัทผู้อยู่ครองเรือน และทรงสอนเน้นหนักลงไปในเรื่องบทบาทนี้ว่า ให้มีความมักน้อยสันโดษ คือมักน้อยในอารมณ์เครื่องเสริมไฟในครอบครัว ถ้ามีเพียงหนึ่งแม้จะยุ่งบ้างก็ไม่เท่าไร พอมีทางหายใจได้บ้างและพอดพอดเพราะความรัก ต่างฝ่ายต่างมีน้ำหนักเสมอกัน ไม่ไหลบ่าไปหาปลีกหาย่อย คือภริยาสามีประเภทกาฝากที่มีอยู่ในที่ต่างๆ เหมือนดอกเห็ดเต็มไปหมดใน....

แม้ลูกที่เกิดในหัวอกของพ่อแม่ทั้งสองนั้นก็เป็นเลือดเนื้ออันเดียวกัน การแนะนำสั่งสอนก็ง่าย และเชื่อมโยงความรักใคร่สงสารระหว่างแก่งกันและกันก็สนิท เพราะเป็นเลือดในหัวอกของตนด้วยกัน ผู้เป็นแม่จะดูด่าว่ากล่าวลูกก็ไม่กระเทือนถึงผู้เป็นพ่อ ผู้เป็นพ่อจะดูด่าว่ากล่าวหรือเขียนตีลูกบ้างในบางครั้งก็ลูกดื้อดิ่ง ก็ไม่กระเทือนผู้เป็นแม่ ย่อมเป็นที่สนิทใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะต่างฝ่ายก็ถือว่าเป็นลูกของตนเสมอกัน และความรักลูกๆ ก็มีส่วนเท่ากัน เนื่องจากเป็นเลือดในหัวอกอันเดียวกัน ดังนั้นผู้มีความมักน้อยในอารมณ์ดังกล่าว จะไปไหนมาไหนย่อมไม่เป็นอารมณ์ห่างไยกับพินกับไฟว่าจะมาหรือจะไปไหม้บ้านไหม้เรือน (ไฟราคะตัณหา) ของเราหรือของใคร

จะไปทำงานในบ้านนอกบ้านหรือสังคมใดๆ เมื่อต่างฝ่ายต่างรู้จักความสำคัญ รู้จักกรรมสิทธิ์ของกันและกัน รู้จักหัวใจกันแล้ว ระหว่างคู่ครองทั้งสองนั้นต่าง จะไม่มีความระแวงแคลงใจและเป็นทุกข์ เพราะอารมณ์ยุ่งมากวนใจ ทั้งเป็นการสะดวกในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนการจับจ่ายและการเก็บรักษาไม่มีทางรั่วไหลและมีสิ่งมาคอยดูขัดขวาง ไม่ค่อยมีการทะเลาะกันในเรื่อง ไม่มีความอึดพ้อทางอาหารว่างอาหารนอกบ้าน พอเข้าใจมิใช่หรือ หรือจะให้อาจารย์สอนว่าให้มีกันคนละร้อยสองร้อยอย่างนั้นหรือถึงจะเป็นที่พอใจ และเป็นการพัฒนาที่เจริญมากที่สุด จะเป็นที่เหมาะสมกับใจของผู้ต้องการพัฒนาแผนใหม่

การฟื้นฟูเศรษฐกิจของบ้านเมืองนั้น เป็นอีกประเภทหนึ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานทุกด้านที่ชอบธรรม เพียงเท่านั้นก็พอที่จะทราบได้แล้วว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้คนนั่งมืองอเท้าอยู่เฉยๆ โดยไม่แสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ครอบครัวและประเทศชาติบ้านเมือง การฟื้นฟูเศรษฐกิจของบ้านเมืองด้วยวิธีมีร้อยมีพัน มีอาหารว่างรอบบ้านรอบเมืองทุกแห่งทุกหนทุกตำบลหมู่บ้าน ตามซานเมือง ไนท์คลับ อะไรต่ออะไรยุ่งกันไปหมด รู้สึกจะไม่ใช่เป็นการฟื้นฟูเศรษฐกิจให้เจริญ แต่จะเป็นการสังหารตนสังหารครอบครัวและสังหารประเทศชาติให้ล่มจมลงไปด้วยอำนาจของกิเลสประเภทเผาคนทั้งเป็นอย่างไม่สงสัย เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ส่งเสริมให้คนสนใจในทางนี้ กลัวโลกจะพินาศไม่มีมนุษย์เหลือค้างอยู่ในโลกอีกต่อไป

ถาม พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีเกิดขึ้นแล้วย่อมมีดับเป็นธรรมดา ทีนี้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้นจะไม่ดับหรือ?

ตอบ อ้อ ถ้าเรายังไม่ดับคำสั่งสอนก็ยังไม่ดับ ถ้าเราดับเมื่อไรคำสั่งสอนก็ดับในบุคคลคนนั้น ส่วนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ปฏิบัติกันต่อไป ที่สำคัญก็คือ เวลาจะไปเที่ยวหาความรื่นเริงบันเทิงโดยไม่มีขอบเขตนั้น รู้สึกจะไม่กลัวการเกิดการดับ แต่เวลาจะน้อมใจเข้ามาสู่ศีลธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า กลับกลัวแต่จะดับจะตาย ข้อนี้จึงน่าสลดสังเวชอยู่มาก เวลาจะออกไปเที่ยวเปิดอารมณ์ให้สบายๆ คล้ายกับจะไปขึ้นสวรรค์ทั้งเป็นนั้น ไม่กลัวว่าอะไรจะเกิดจะดับ แต่เวลาจะประพฤติศีลธรรมกลัวแต่ธรรมของพระพุทธเจ้าจะดับ และกลัวว่าตัวจะตาย ฉะนั้นความดีจึงไม่มีโอกาสก้าวไปได้ถึงไหน มีแต่ความหลอกหลวงถ่วงจิตใจวิ่งแข่งหน้าไปอยู่ตลอดเวลา ไม่มีโอกาสตามมันให้ทันได้เลย

ถาม กระผมใคร่จะกราบนมัสการถามท่านอาจารย์ว่า เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๐ ถือว่าเป็นกึ่งพุทธกาลหมายความว่าอย่างไรครับ?

ตอบ อ้อ กึ่งนั้นกึ่งเวล่ำเวลาต่างหาก ไม่ใช่กึ่งคำสั่งสอนจะเกิดจะดับ

ถาม การที่ถือว่าปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่ว่าเป็นกึ่งพุทธกาลหมายความว่า ศาสนาพุทธจะยั่งยืนอยู่ ๕๐๐๐ ปีนั้นใช่ไหมครับ?

ตอบ อันนี้ ท่านตรัสไว้ตามกาล คือหลักพระพุทธศาสนาที่สอนไว้ ท่านกำหนดไว้พอประมาณว่าห้าพันปี เมื่อถึง ๒๕๐๐ ก็เป็นอันว่าถึงตามเวลาที่เวลาของห้าพันปี เรียกว่าถึงแห่งกาลเวลา แต่ที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ขนาดนี้ เข้าใจว่าจะพอสมควรแก่ความสามารถของผู้มีความเชื่อความเลื่อมใสจะประพฤติปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ได้อย่างมากก็เพียงห้าพันปีเท่านั้น นอกจากนั้นก็อาจเป็นความเปลี่ยนแปลงทางความรู้ความเห็นไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ขาดความเคารพนับถือไปเองสำหรับหมู่ชน จึงคล้ายกับศาสนธรรมดับไป ความจริงศาสนธรรมมิได้ดับ

แต่แม้ธรรมจะเป็นธรรมชาติที่อยู่ตั้งเดิมก็ตาม เมื่อไม่มีผู้สนใจจะฟื้นฟูขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่ตนแล้ว ธรรมก็กลายเป็นโมฆะไปในหมู่ชนที่หมดความสนใจโดยสิ้นเชิงแล้ว ฉะนั้นท่านจึงประทานศาสนาไว้พอประมาณว่าห้าพันปี หากว่าเรามีอายุยืนยิ่งกว่าห้าพันปีจะประพฤติปฏิบัติธรรมให้มากยิ่งขึ้นกว่านั้น ก็ยิ่งจะเป็นการเพิ่มพูนความดีได้มากขึ้น แต่นี่รู้สึกเสียใจ ที่อายุของมนุษย์เรามีเพียงไม่กี่ปีแล้วก็ดับไปเสีย บางรายก็ไม่สามารถทำความดีให้แก่ตนได้ และทำตัวให้เป็นโมฆะทั้งปัจจุบันและอนาคตก็มีจำนวนไม่น้อย

เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายเมื่อได้ก้าวเข้ามาสู่ความเป็นมนุษย์ และได้นับถือพระพุทธศาสนาที่ทรงไว้ซึ่งเหตุผลอย่างสมบูรณ์ทุกอย่างแล้ว ก็ควรสนใจนำไปปฏิบัติดัดแปลง ภาย วาจา ใจของตนให้มีคุณค่า แม้จะดับไปก็ให้ดับไปแบบบุคคลที่มีชัยชนะในตัว คือความเป็นผู้มีคุณงามความดีอย่างพร้อมมูลแล้ว อย่าให้สูญพันธุ์ไปโดยหาซากความดีติดตัวไปไม่ได้

ถาม มีคำถามส่งมามากมาย อยากจะทราบกันว่านรกกับสวรรค์ มีจริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่ที่ไหนบ้าง?

ตอบ ไม่ได้ถามนักท่องเทียวเขาบ้างหรือ เขาไปเมืองไหนบ้าง นรกเขาได้ไปหรือเปล่า อาจารย์ไม่ใช่นักท่องเทียวจึงไม่กล้าจะเรียนได้ แม้แต่เมืองนอกเมืองนาก็ไม่เคยไปเห็น แล้วจะสามารถไปเห็นนรกสวรรค์ได้ยังไง ต้องไปถามนักท่องเทียวเขาจึงจะรู้ในเรื่องนี้

ถาม ปัญหาต่อไปมีคำถามส่งมาว่า นิพพาน หมายความว่าอะไร และมีจริงหรือไม่?

ตอบ นิพพานนั้น ถ้าแปลเฉพาะคำว่านิพพานก็แปลว่าดับสนิท คำว่าดับสนิทนั้น เทียบกับไฟที่ก่อเปลวขึ้นมาด้วยเชื้ออย่างมากมาย แต่ได้ดับลงด้วยเครื่องดับไฟที่ทันสมัย เมื่อไฟดับลงไปอย่างสนิทแล้ว ผลก็คือความเย็นปรากฏขึ้นมา และไม่ทำให้สิ่งทั้งหลายถูกไฟไหม้ฉิบหายต่อไปอีก ก็เลสซึ่งเปรียบเหมือนกองเพลิงดับไปจากใจด้วยมรรค คือข้อปฏิบัติที่ทันสมัย นั้นเรียกว่า นิพพาน แปลว่าความดับสนิทแห่งกิเลสทั้งหลาย คือบรรดาสิ่งที่เป็นภัยต่อใจดับไปโดยสิ้นเชิง คงเหลือแต่ความบริสุทธิ์ และความเป็นบรมสุขอันเป็นหลักธรรมชาติของจิตที่บริสุทธิ์เท่านั้น นั่นแลคือนิพพาน พอเข้าใจมิใช่หรือ ไม่ใช่คำว่านิพพานแล้วจะดับไปหมด ทั้งคนทั้งสัตว์อะไร ๆ ดับไปหมดอย่างนั้น ความดับสนิทแห่งกิเลสอันนั้นแหละ คือ สอุปาทิสนิพพานของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์

ท่านในเวลาชั้นนี้ยังครองตัวอยู่ เมื่อชั้นนี้สลายตัวลงไป ก็เป็นอนุปาติเสสนิพพาน มีแต่ความบริสุทธิ์ล้วน ๆ นี่ท่านเรียกว่า นิพพาน เราจะไปหานิพพานที่ไหนกัน

ถาม กระผมใคร่ขอรบกวนท่านพระอาจารย์ว่า ในฐานะที่พวกกระผมเป็นนักศึกษา กระผมได้ทราบว่ามีว่าจะไปเป็นนักศึกษาหรือเป็นพระภิกษุก็ตาม ปัญหาที่สำคัญในการศึกษา ที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่สามารถจะตั้งสมาธิให้แน่วแน่สำหรับการศึกษานี้ได้ ฉะนั้นกระผมใคร่มีสการถามท่านพระอาจารย์ว่า จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้ที่กำลังศึกษาธรรมหรือศึกษาทางโลกนี้ สามารถตั้งสมาธิให้แน่วแน่ได้ โดยที่ไม่มีจิตใจฟุ้งเฟ้อเลย?

ตอบ ในข้อนี้แม้แต่อาจารย์ผู้กำลังอธิบายอยู่เวลานี้ ก็ไม่ปรากฏว่าได้หาบหามตั้งสมาธิมาเกิดด้วย แต่ก็ยอมรับว่าสมาธินั้นย่อมเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญด้วยกันทุกราย ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยการนั่งนอนใจอยู่เฉย ๆ ด้วยการอดทนระอาใจและความไม่สนใจ แต่จะเกิดขึ้นด้วยความสนใจฝักใฝ่ในธรรมด้วยกัน แม้ท่านทั้งหลายซึ่งเป็นนักศึกษา ก็ต้องเป็นผู้มีสมาธิคือความแน่วแน่อยู่เสมอว่า จะศึกษาหลักวิชานั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความพากเพียรของตน นี่ก็จัดว่าเป็นสมาธิประเภทหนึ่ง ที่มีประจำอยู่ในใจของนักศึกษาซึ่งกำลังเล่าเรียนธรรมก็เหมือนกัน ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรเหมือนกับงานทั่ว ๆ ไปแล้ว เรื่องสมาธิแม้เราจะไม่ได้หาบหามตั้งสมาธิด้วยก็ตาม แต่จะต้องปรากฏขึ้นที่ใจของผู้มีความเพียรโดยไม่ต้องสงสัย

ถาม ผมขออนมัสการพระคุณเจ้า ผมมีปัญหาใคร่จะถามเรื่องศีล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องศีลห้า คือมีคนศาสนาอื่น มักจะโจมตีพระพุทธศาสนาในแง่ที่ว่า พุทธศาสนานั้นมักจะดีแต่ภาคทฤษฎี แต่ในภาคปฏิบัติแล้วรู้สึกว่าย่ำแย่หย่อนอยู่มาก โดยเฉพาะศีลข้อแรกคือ ข้อปาณา ห้าไม่ให้ฆ่าสัตว์ แต่ชาวพุทธส่วนมากก็มักจะฆ่าสัตว์ และก็รู้สึกว่าการฆ่าสัตว์ทางพระพุทธศาสนา ถ้าหากว่าไม่ฆ่าสัตว์ คนเราจะอยู่ได้อย่างไร โดยเฉพาะพระสงฆ์องค์เจ้าเมื่อไม่มีคนฆ่าสัตว์ไปถวาย ไม่ทราบว่าจะอยู่ด้วยวิธีอะไร?

ตอบ ก็อยู่ได้ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์นั่นเอง จะอยู่ได้ด้วยอะไร เช่น พระท่านไม่ฆ่าสัตว์ท่านก็ยังอยู่ได้ฆราวาสไม่ฆ่าสัตว์จะอยู่ไม่ได้ยังไง เราต้องคิดถึงคุณค่าของชีวิตแห่งสัตว์และมนุษย์ทั่วไป อย่าเห็นว่าสำคัญเฉพาะชีวิตของเราคนเดียว แต่ไม่เห็นคุณค่าในชีวิตของผู้อื่น ต้องเห็นคุณค่าทั้งชีวิตของเราด้วย ของคนอื่นและสัตว์อื่นด้วย ว่ามีคุณค่าแห่งความเป็นอยู่เท่า ๆ กัน จึงจะเห็นคุณค่าของปาณาติบาต ที่ท่านห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์

เช่นสัตว์ตัวหนึ่งมีชีวิตอยู่ไปได้กี่วัน เขาก็เป็นสัตว์เต็มภูมิของเขา หากได้ถูกฆ่าไปเสียความสืบทอดแห่งชีวิตของเขาก็ขาดไปทันที เราก็เช่นกัน เมื่อถูกทำลายชีวิตลงในขณะใดความเป็นมนุษย์ก็ขาดลงในขณะนั้น เมื่อก้าวโดยส่วนรวมแล้ว คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ และคุณค่าแห่งความเป็นสัตว์มีชีวิตเหมือนกันหมด ถ้าชีวิตยังเป็นไปอยู่ สัตว์ก็เป็นสัตว์เต็มภูมิของสัตว์ มนุษย์ก็เต็มภูมิของมนุษย์ หากชีวิตหาไม่แล้วไม่ว่ามนุษย์และสัตว์ ต้องเป็นผู้หมดคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ และเป็น

สัตว์ลงเท่าเทียมกัน เท่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย นั้นเป็นความชอบยิ่งแล้ว

คนเราถ้าเห็นคุณค่าเฉพาะชีวิตของตัวเอง แต่ไม่เห็นคุณค่าแห่งชีวิตของผู้อื่น ก็รู้สึกว่าเป็นคนที่เห็นแก่ตัวและเอาเปรียบผู้อื่นมากเกินไป อาจจะถูกโลกเขาไม่ได้ ที่มีคนศาสนาอื่นโจมตี ศาสนาพุทธว่าดีแต่ภาคทฤษฎี แต่ภาคปฏิบัติไม่รู้สึกรู้สีย่อย่อยอยู่มาก ชื่อนั้นไม่ว่าแต่พุทธศาสนา แม้ศาสนาอื่นๆ ที่เขาผู้โจมตียอมรับนับถือก็ยอมรับเป็นความจริงดังที่ว่ามัน เพราะทุกๆ ศาสนาเป็นแต่ผู้ชี้แนวทางให้คนทำดีและชี้บอกทางชั่วให้คนละเว้นปล่อยวางเท่านั้น จะดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติหรือไม่เท่านั้น ศาสนาไม่ได้เป็นผู้ไปคอยรับบาปหากรรมแทนเขา และไม่มีสิทธิ์ที่จะยกคนนั้นว่าดีแล้วพาขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น และตำหนิคนนั้นว่าชั่วแล้วจับโยนลงนรกไปเสีย

ที่ว่าชาวพุทธฆ่าสัตว์นั้น ความจริงผู้ที่ฆ่าก็มี ผู้ที่ถือเคร่งครัดไม่ฆ่าก็มีมากมาย ถ้าจะดีด้วยความชอบธรรม สมกับนักธรรมด้วยกันแล้ว สิ่งที่น่าชมก็ควรชมด้วยความชอบธรรม ผู้ฟังที่มีธรรมในใจจะได้อนุโมทนา ไม่แสดงหูเพราะการตีว่ามีอะไรแฝงอยู่ เมื่อพูดด้วยความเป็นธรรมโดยทั่วๆ ไปแล้ว ไม่ว่าชาวพุทธหรือชาวอะไรทั่วโลกล้วนเป็นนักฆ่าสัตว์ด้วยกัน จนปลาทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่เท่าภูเขา ที่อยู่ในมหาสมุทรทะเลที่กว้างแสนกว้าง ลึกแสนลึก จะไม่เหลือพอจะสืบพันธุ์ต่อไปอยู่แล้ว อีกไม่นานน่าจะไม่มีสัตว์น้ำสัตว์บกตลอดมนุษยมนา ยังเหลือติดแผ่นดินแผ่นดินนี้เลย จะว่าอะไรปูๆ ปลาๆ ละ ถ้าใจมนุษย์จะกำเริบเห็นการฆ่าการเบียดเบียนกันว่าเป็นของดี และเสริมความรู้ความฉลาดของตนว่าเป็นบุคคลพิเศษเกินโลกอยู่

สรุปแล้วจะมีชาวอะไรกันบ้างที่ไม่นิยมการฆ่าการเบียดเบียน นอกจากชาวสัตว์และชาวมนุษย์ที่ตายแล้ว และผู้ยังมีชีวิตอยู่แต่เป็นผู้มีใจเปี่ยมด้วยเมตตา มองเห็นนอกเขากเรา ว่าสัตว์ทั้งหลายรักความเป็นอยู่ แต่เกลียดกลัวความล้มความตายเสมอกันเท่านั้น ส่วนที่เกี่ยวกับพระนั้น สำหรับพระท่านมิได้บวชมาเพื่อรบกวนลวนลามเถียงกันเนื้อกินปลากับท่านผู้ใด ท่านองค์ใดมาบวชต่างก็บวชเพื่อรักษาศีลรักษาธรรม มีความเป็นอยู่เกี่ยวกับศรัทธาญาติโยม ตามธรรมเนียมที่มีการงานและความเป็นอยู่ติดกับฆราวาส มีผู้นำอะไรมาถวาย ถ้าไม่ผิดวินัยท่านก็รับฉัน และใช้สอยไปตามเรื่องของคนที่มีความเป็นอยู่เนื่องด้วยผู้อื่น การไม่ฆ่าสัตว์และฉันเนื้อสัตว์นั้น พระท่านพอทนได้ แม้แต่เรื่องใหญ่ๆ กว่านี้ที่โลกชอบทำกันมาก ๆ พระท่านยังทนได้ จึงกรุณาอย่าเป็นห่วงกับพระ ถึงกับต้องไปเที่ยวฆ่าและเบียดเบียนเขาให้ร้อนเป็นไฟไปเพราะพระเป็นสาเหตุ อาจารย์ไม่เห็นด้วย เพราะไม่ได้บวชมาเพื่อส่งเสริมใครให้เป็นคนชั่ว และก่อความเดือดร้อนให้แก่กันด้วยการฆ่าและการเบียดเบียน

แม้จะมีความลำบากเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนท่านที่มาจากเกี่ยวข้องทั้งใกล้และไกล ก็ยอมทนเอา เพราะความมุ่งหวังอยากให้คนดีมีเมตตาต่อกัน โลกจะได้เย็น ไม่ประสงค์ดังที่ว่ามัน มีอะไรๆ ที่เข้าใจว่าเกี่ยวกับพระเป็นต้นเหตุ กรุณาตัดออกให้หมด อย่าให้ปรากฏว่ามีความกังวลอยู่ในใจอีก

ต่อไป พระท่านจะได้สบายใจว่าตนบวชมาด้วยความบริสุทธิ์ใจ โยมจะได้หายห่วงเกี่ยวกับเรื่องฆ่า ๆ ฟัน ๆ ซึ่งฟังแล้วไม่สบายใจเลย

ถาม กระผมใคร่กราบนมัสการว่า ตามพระพุทธประวัติที่ว่า วันออกพรรษาหรือวันเทโว... เป็นวันที่ต้อนรับการเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องนี้เป็นจริงอย่างไรครับ?

ตอบ อ้อ ก็ถามในสิ่งที่มองไม่เห็นกันด้วยตาเนื้อ ถ้าจะบอกว่าจริงก็เหมือนโกหกกัน จะว่าไม่จริงก็ไม่ได้ไปเห็นเวลาท่านเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไม่ทราบจะให้เรียนตอบอย่างไร อาจารย์ต้องยอมในข้อนี้ เพราะไม่เคยไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จึงไม่รู้เรื่องอะไร ถ้าจะถามก็กรุณาถามอย่างนี้ดีกว่าว่า ท่านมาจากวัดป่าบ้านตาดหรือ เวลานี้วัดป่าบ้านตาดยังมีอยู่หรือเปล่า อาจารย์จะได้ตอบทันที

ถาม ถ้าอย่างนั้นก็หมายความว่า คัมภีร์บทนั้น เป็นคัมภีร์ที่ยืนยันไม่ได้ใช่ไหมครับ?

ตอบ ถ้าเราจะถือคัมภีร์เป็นเครื่องยืนยันแล้ว ผู้ที่เคยเห็นคัมภีร์มาแล้ว มาถามก็ไม่ควรถาม เพราะได้ดูคัมภีร์เหมือนกันและเป็นคัมภีร์ที่ยืนยัน ทั้งแก่ผู้ถามทั้งแก่ผู้ตอบ และแก่ผู้ฟังเหมือนกัน

ถาม พระพุทธองค์ตรัสว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขา สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา โดยเฉพาะข้อหลังสุดนี้ สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา นี้ หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีตัวตน เพราะฉะนั้น กระผมผู้ยืนยันพูดนี้ก็ไม่มีความหมาย ถ้าเช่นนั้นแล้วกระผมไปฆ่าใครเข้า ไปฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเข้า ก็ควรจะกล่าวว่าไม่มีตัวตน เป็นการไม่ไปฆ่าอะไรทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว บาป-บุญ-ความดี-ความผิด ก็คงไม่มีใช่ไหมครับ?

ตอบ ขอภัยด้วย คือถ้าเรายังเห็นว่ามีตัวตนอยู่ก็อย่าไปฆ่า ถ้าไปฆ่าเดี่ยวจะผิดกฎหมายและจะติดคุกติดตะราง เพราะเป็นการฆ่าคน ถ้าอันไหนไม่เป็นตัวเป็นตนแล้วก็ฆ่าได้ เช่นกิเลสตัณหาอาสวะ มันมีอยู่ภายในตัวเรา นี้ แม้จะฆ่าวันยังค่ำก็ไม่มีความหมายให้ติดคุกติดตะราง ทั้งไม่เป็นบาปด้วย นอกจากเป็นคุณแก่เราโดยถ่ายเดียวเท่านั้น โปรดพยายามฆ่าตรงนี้ อย่าไปเที่ยวหาฆ่าสิ่งที่เป็นตัวเป็นตนเช่นคนและสัตว์เป็นต้น มันเป็นโทษ

ถาม กระผมขอกราบนมัสการถามว่า ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็นสองทางคือทางมหานิกายและธรรมยุต บางครั้งทำไมถึงไม่ถูกกัน และทางไหนที่ดีที่สุดครับ?

ตอบ อ้อ ข้อนี้เราควรคิดว่า แม้แต่สามเณร-ภริยา ก็ยังมีลูกหญิงลูกชาย เช่น นาย ก. นาย ข. นาง ง. นาง ช. ซึ่งแตกแขนงออกมาจากพ่อ-แม่คนเดียวกัน และบางครั้งระหว่างลูกสองสามคนนั้น ก็ยังมีการทะเลาะกันได้ พระสงฆ์ท่านก็เป็นคนเช่นเดียวกับพวกเราที่อาจมีบ้างเป็นธรรมดา ทางที่ดีที่สุดนั่นคือ อย่าทะเลาะกันนั้นแหละเป็นทางที่ดีที่สุด

(จบปัญหาเพียงเท่านี้)

อาจารย์ขอสรุปธรรมที่ได้มาบรรยายให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายฟังในวันนี้ กรุณาทุกท่านได้นำไปชบคิด แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุงตนเอง นั้นเป็นสิ่งที่ดีงามอย่างยิ่ง และประเสริฐสุดในการฟังธรรม คือฟังแล้วนำไปปรับปรุงตัวเราให้เป็นไปตามหลักธรรม จะนำไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองโดยสม่ำเสมอ ไม่อับเฉาเศร้าใจในความผิดพลาดต่างๆ ซึ่งเคยมีอยู่เสมอและทั่วไป ข้ออรรถข้อธรรมใดที่ได้วิชันนาไปในวันนี้ หากมีความขาดตกบกพร่องไม่เหมาะกับจริตจิตใจ บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายก็กรุณาให้อภัยด้วย ต่อนี้ไปขอทุกท่านจงมีความเจริญงอกงามโดยทั่วกัน เทอญ.